

OECD várrugasvuoda bagadallan roggan- industriija ulbmillaš berošteaddji- searvideami várás

OECD preanttus jorgaluvvon
davvisámegillii

OECDs RETNINGSLINJER
FOR ANSVARLIG
NÆRINGSLIV

NORGES KONTAKTPUNKT
FOR ANSVARLIG
NÆRINGSLIV

Preanttus maid OECD álgoálggus lea almmuhan eangalsgillii namahusain:
*OECD Due Diligence Guidance for Meaningful Stakeholder Engagement
in the Extractive Sector* © OECD 2017,
<https://doi.org/10.1787/9789264252462-en>

OECD ii leat dán jorgalan ii ge dat galgga adnojuvot OECD virggálaš
jorgaleapmin. Jorgaleaddjis/jorgaleddjiin lea dievaslaš ovddasvástádus
jorgaleami kvalitehtas ja das ahte dat dávista OECD álgovuolggalaš tekstii.
Jus dárogiela jorgaleapmi ii dávis OECD prentosa tekstii, de lea OECD
preanttus gustojeaddjin.

© Norges kontaktpunkt for ansvarlig næringsliv 2023 nammasaš orgánas
lea ovddasvástádus dán jorgaleamis.

Ovdasátni

OECD várrugasvuoda bagadallan rogganindustriija ulbmillaš berošteaddjisearvideami várás (bagadallan) addá geavatlaš bagadallama ruvke-, oljo- ja gássaftinodagaide berošteaddjisearvideapmái guoski hástalusaid birra. Dát bagadallan lea oassi barggus man OECD dahká sajustan dihtii OECD válldahusaid vásttolaš ealáhuseallima várás (OECD válldahusaid).

OECD válldahusat, mat leat ovttaiduvvan oassi OECD julggaštusas riikkaidgaskasaš investeremiin ja máŋggariikkalaš fitnodagain (investerenjulggaštusas), lea buot viidámusat fátnmasteaddji rávvengihppu mii dál gávdno vásttolaš ealáhuseallima láhttenvugiid (VEM) birra.

Lea earenoamáš deatalaš čadahit ulbmillaš berošteaddjisearvideami buori vuogi mielde rogganindustriijas, mas leat stuorra, riggodatohci ruđalaš ja infrastruktuuralaš investeremat, sirdemeahtun buvttadeapmi, projeavttat mat bistet guhká ja viiddis sosiála, ekonomalaš ja biraslaš váikkuhusat.

Go OECD válldahusat ođasmahttojuvvojedje jagi 2011, de lasihuvvui daidda ođđa mearráduš mii celkkii ahte máŋggariikkalaš fitnodagat galget “ovttasbargat áššáiiguoskevaš berošteddjiguin dáhkidan dihtii ulbmillaš vejolašvuodaid sin oainnuid váldit vuhtii plánemis ja mearrideamis projeavttaid dahje eará doaimmaid mat mearkkašahtti mađi sáhttet váikkuhit báikegoddái”. OECD válldahusat maiddái gáibidit ahte máŋggariikkalaš fitnodagat galget “dahkat riskavuodđuduvvan várrugasvuoda árvuoštallamiid [...] gárten, eastadan dahje váidudan dihtii duohta ja vejolaš vahátlaš váikkuhusaid [...] ja čilget mo dát váikkuhusat gieđahallojuvvojit”.

Dávisteapmin dasa go dát ođđa prinsihpat váldojuvvojedje mielde OECD válldahusaide, ja dán ášši deatalašvuoda dihtii, sohppojuvvi ahte OECD investerenkomitea vásttolaš ealáhuseallima bargojoavku galggai ráhkadit bagadallama rogganindustriija ulbmillaš berošteaddjisearvideami várás.

Bagadallan čujuha gustojeaddji mihttomeriide veahkehan dihtii fitnodagaid čuovvut daid ja dahkat riskavuodđuduvvan várrugasvuoda árvuoštallamiid. Bagadallan gusto dušše daid osiide OECD válldahusain ja eará mihttomeriin mat leat eanemus áššáiiguoskevaččat berošteaddjisearvideapmái ja várrugasvuoda árvuoštallamiidda, iige leat oaivvilduvvon daid sadjái. Danne galggašedje fitnodagat čujuhit njuolga iešgudege mihttomearrái ovdalگو lohket iežaset daid čuovvut. Eai buohkat geat leat vuolláičállán investerenjulggaštusa, doarjjo mihttomeriid mat máinnašuvvojit dán bagadallamis.

OECD rávvaga dahkat várrugasvuoda árvvoštallamiid bagadallama rogganindustriija ulbmillaš berošteaddjisearvideami várás mearridii Ráđđi suoidnemánu 13. b. 2016. Vaikko dat ii leat lágalaččat čatnavaš, de govvida ráva sihke OECD lahtuid ja ii-lahtuid oktasas miellaguottu ja politihkalaš árggiruššama.

Giitámušat

Dán bagadallama lea OECD čállingoddi ráhkadan ráđdeaddi joavkku ráđđádalamiid ja máhcahagaid vuođu, ja barggu lea dahkan Guovddáš ruvkedoaimmaid sosiála ovddasvástádusa várás (Centre for Social Responsibility in Mining (CSR)). Daid dohkkehii OECD investerenkomitea vásttolaš ealáhuseallima bargojoavku juovlamánu 4. b. 2015.

Ráđdeaddi joavkku sága jođihedje Kanada ja Norgga ráđdehusat. Ráđdeaddi joavkku lahtut ledje Kanada, Norgga, Fránkariikka, Kolombia ja Vuolleeatnamiid ráđdehusovddasteaddjit, industriijaovddasteaddjit geat ovddastedje Business and Industry Advisory Committee to the OECD (BIAC), Canadian Association of Petroleum Producers (CAPP), International Council on Mining and Metals (ICMM), Prospectors & Developers Association of Canada (PDAC), European Association of Metals (EUROMETAUX), Euromines, Mining Association of Canada (MAC), World Gold Council, AngloAmerican, Cameco, Chevron, Cerrejon, Shell, Talisman Energy, Vale, Moores-Rowland Indonesia, siviilaservodaga ovddasteaddjit geat ovddastedje Trade Union Advisory Committee to the OECD (TUAC), OECD Watch, Oxfam Australia, Partnership Africa Canada, Project of Economic, Social and Cultural Rights (ProDESC), International Work Group for Indigenous Affairs (IWGIA), Green Advocates, International Federation for Human Rights (FIDH), Mining Watch Canada, Centre for Research on Multinational Corporations (SOMO), Rights and Accountability in Development (RAID), IndustriALL, International Labour Organization (ILO), International Finance Corporation (IFC), Mouvement des Entreprises de France (MEDEF), ja sámi, ogoni ja kamchatka álbmogiid ovddasteaddjit.

Sisdoallu

Ovdasátni	3
Giitámušat	5
Ráđi rávvagat várrugasvuoda bagadallamis rogganindustriija ulbmillaš berošteaddjisearvideami várás	9
Oktiigeassu	13
Álggahus	14
Deatalaš dajaldagat ja gustonviidodat	17
Várrugasvuoda árvvoštallamiid rámmavuogádat rogganindustriija ulbmillaš berošteaddjisearvideami várás	23
I. Rávvagat fitnodatplánemii ja hovdengoddái	24
II. Rávvagat rogganbáikki bargiide	24
Rávvagat fitnodatplánemii ja hovdengoddái	27
Geavahit berošteaddjisearvideami strategalaččat	28
Rávvagat rogganbáikki bargiide	33
Ceahkki 1: Áittardit ahte bargit geat jođihit berošteaddjisearvideami áddejit báikkálaš ja fitnodaga doaimmaid oktavuoda	34
Ceahkki 2: Dovdáhít vuoruhuvvon berošteddjiid ja ságastallanguimmiid	44
Ceahkki 3: Ásahit dárbašlaš doarjjavuogádaga ulbmillaš berošteaddjisearvideapmái	51
Ceahkki 4: Gárgedit heivvolaš ja spáitilis berošteaddjisearvidandoaimmaid ja -proseassaid	60
Ceahkki 5: Fuolahit čuovvuleamis	79
Ceahkki 6: Gozihit ja árvvoštallat berošteaddjisearvidandoaimmaid ja dávistit dovdáhuvvon váilevašvuodaide	81
Miiddus A. Ulbmillaš berošteaddjisearvideami gozihan- ja árvvoštallanrámmat	85
Miiddus B. Searvideapmi álgoálbmogiiguin	93
Miiddus C. Searvideapmi nissoniiguin	101
Miiddus D. Searvideapmi bargiiguin ja fágaservviiguin	105
Miiddus E. Searvideapmi duojuvárás- ja smávvamahdotatroggiiguin	110

Tabellat

1.	Dokumeantavuodđuduvvan veahkkevárit oktavuoda áddemii	37
2.	Áddet báikkálaš oktavuodaid hábmen dihtii berošteaddjisearvidandoaimmaid	39
3.	Berošteaddjit geat leat rievddalmasat oljo-/gássaindustriijii ja ruvkeindustriijii	45
4.	Dovdáhit roggandoaimmaid vejolaš olmmošvuoigatvuodaid váikkhusaid	45
5.	Veahkkevárit berošteaddjisearvideapmái	57
6.	Buoremus geavadiid dovdáheapmi ja geavaheapmi searvidandoaimmaide	67
7.	Dávisteapmi ulbmillaš berošteaddjisearvideami dábálaš hástalusaide .	71
8.	Ii-rievttálaš váidalanmekanismaid spáitilvuoda kriteriat	76
9.	Dábálaš hástalusat ja strategijat divvumii	78
10.	Dábálaš ja oassálasti goziheami ja árvvoštallama erohusat	82
A.1.	Berošteaddjisearvideami vejolaš indikáhtorat ja árvvoštallankriteriat .	86
B.1.	Áddet báikkálaš oktavuoda searvidettiin ágoálbmogiiguin	93
C.1.	Áddet oktavuoda go nissoniiguin searvida	101
D.1.	Áddet oktavuoda bargiiguin searvidettiin	105
D.2.	Áddet oktavuoda bargiiguin searvidettiin	106
D.3.	Dávistit bargiid searvideami hástalusaide	107
E.1.	Áddet oktavuoda searvidettiin duojivárás- ja smávvahtodatroggiiguin	110
E.2.	Dávistit hástalusaide searvidettiin duojivárás- ja smávvahtodatroggiiguin	113

Čuovo OECD Publications dáppe:

http://twitter.com/OECD_Pubs

<http://www.facebook.com/OECDPublications>

<http://www.linkedin.com/groups/OECD-Publications-4645871>

<http://www.youtube.com/oecdlibrary>

<http://www.oecd.org/oecdirect/>

Ráđi rávvagat várrugasvuođa bagadallamis rogganindustriija ulbmillaš berošteaddjisearvideami várás

Suoidnemánu 13. b. 2016

RÁĐDI,

VÁLDÁ VUHTII artihkkala 5 b) soahpamušas Convention on the Organisation for Economic Co-operation and Development addojuvvon juovlamánu 14. b. 1960;

VÁLDÁ VUHTII Declaration on International Investment and Multinational Enterprises [C(76)99(Final)], Decision of the Council on the *OECD Guidelines for Multinational Enterprises* [C(2000)96/FINAL oktan nuppástusaiguin addojuvvon C/MIN(2011)11/FINAL] (dás rájes "mearrádus válldahusaid birra"), Convention on Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions, Recommendation of the Council on Due Diligence Guidance for Responsible Supply Chains of Minerals from Conflict-Affected and High-Risk Areas [C/MIN(2011)12/FINAL] oktan nuppástusaiguin addojuvvon C(2012)93], Recommendation of the Council on the Policy Framework for Investment [C(2015)56/REV1] ja Recommendation of the Council on the OECD-FAO Guidance for Responsible Agricultural Supply Chains [C(2016)83];

MUITTUHA ahte daid eiseválddiid oktasaš ulbmil geat rávvejit čuovvut válldahusaid mánggariikkalaš fitnodagaid várás (dás rájes "válldahusaid") lea ovddidit vásttolaš ealáhuseallima;

MUITTUHA VELÁ ahte mearrádus válldahusaid birra cealká, ahte investerenkomitea ovttasbarggus riikkalaš deaivvanbáikkiiguin galget bargat proaktiiva agenda ovddas ovttasbarggus berošteddjiiguin ovddidan dihtii ahte fitnodagat doaibmilit doahttalit válldahusaid prinsihpaid ja mihttomeriid earenoamáš buktagiid, regiovnnaid, sektoriid dahje surggiid várás;

DÁRKO maid riikkaidgaskasaš servodat ja oljo-, gássa- ja minerálarikkis riikkat barget ovddidan dihtii vásttolaš ealáhuseallima ja rogganindustriija ulbmillaš berošteaddjisearvideami;

DOVDDASTA ahte rogganindustriija ulbmillaš berošteaddjisearvideapmi lea mearrideaddji suvdinnávccalaš ovdáneapmái, ovddidan dihtii searvadahtti ahtanuššama ja doahttalan dihtii olmmošvuoigatvuoðaid;

DOVDDASTA ahte ráđđehusat, fitnodagat, siviilaservodaga organisašuvnnat ja riikkaidgaskasaš organisašuvnnat sáhttet atnit iežaset gealbuid ja sajiid ovddidit ulbmillaš berošteaddjisearvideami rogganindustriijas olles servodahkii ávkin;

MEARKKAŠAHTTÁ ahte várrugasvuoða árvvoštallamat lea jotkkolaš, ovddalgihtii ja maŋálgihitii proseassa man bokte fitnodagat sáhttet dovdáhit ja hálddašit váraid berošteaddjisearvideamiid olis dáhkidan dihtii ahte sii leat mielde barggus eastadeamen ja gieđahallamin vahátlaš váikkuhusaid mat laktásit rogganindustriija bargguide;

VÁLDÁ VUHTII OECD várrugasvuoða bagadallama rogganindustriija ulbmillaš berošteaddjisearvideami várás [C(2016)100/ADD1] (dás rájes bagadallama) maid investerenkomitea sáhtta dárbbu mielde nuppástuhttit;

MEARKKAŠAHTTÁ ahte dát bagadallan evttoha várrugasvuoða rámmavuogádaga rogganindustriija ulbmillaš berošteaddjisearvideami várás ja addá rávvagiid mo rámmavuogádaga geavaha dovdáhit ja hálddašit váraid berošteddjiide geaidda čuhcet rogganindustriija barggut ja earenoamážit álgoálbmogiidda, nissoniidda, bargiide ja duoji várás ja smávva mahtodatroggiide;

Investerenkomitea evttohusa birra:

- I. **RÁVVE** ahte lahtut ja ii-lahtut geat čuvvot dán rávvaga (dás rájes “guorraseaddjit”) ja, juos lea áššáiguoskevaš, sin OECD *válddahusaid* riikkalaš oktavuodadoallit *máŋggariikkalaš fitnodagaid* várás (dás rájes “riikkalaš oktavuodadoallit”), árrjalaččat ovddidit bagadallama geavaheami fitnodagaid bokte, mat doibmet sin territoriain, dáhkidan dihtii ahte čuvvot riikkaidgaskasaččat sohppojuvvon mihtomeriid mat gustojit vásttolaš ealáhuseallimii rogganindustriija berošteaddjisearvideami dáfus, hehtten dihtii vahátlaš váikkuhusaid, nugo olmmošvuoigatvuoðaid rihkkumiid ja birasbilidemiid, ja ovddidan dihtii ekonomalaš ahtanuššama ja suvdinnávccalaš ovdáneami;
- II. **RÁVVE**, earenoamážit, ahte guorraseaddjit álggahit doaibmabijuid árrjalaččat doarjun dihtii ahte dát rámmavuogádat ásahuvvo várrugasvuoða árvvoštallamiidda rogganindustriija ulbmillaš berošteaddjisearvideami várás nugo boahá ovdan bagadallamis;
- III. **RÁVVE** ahte guorraseaddjit ja gos lea áššáiguoskevaš sin riikkalaš oktavuodadoallit, OECD doarjagiin dáhkidit ahte bagadallan juhkkjuvvon nu viidát go vejolaš ja ahte dan geavahit fitnodagat mat ohcet, gárgedit, rogget, gieđahallet, fievrridit ja/dahje rádjet oljju, gássa ja minerálaid, ja ovddidit bagadallama geavaheami veahkkevárrin berošteddjiide nugo čuozaheavvon báikegottiide ja siviilaservodaga organisašuvnnaide, ja jeavddalaččat dieđihit investerenkomiteai buot juohkin- ja sajustandoaimmain;

- IV. **BOVDE** guorraseddjiid ja oaivečálli juohkit dán rávvaga;
- V. **BOVDE** ii-guorraseddjiid váldit vuhtii ja guorrasit gustojeaddji rávvagii;
- VI. **GOHČČU** investerenkomitea gohcit rávvaga doibmiibidjama ja dieđihit Ráđđái maŋimustá vihtta jagi maŋŋilgo lea mearriduvvon ja das maŋŋil dárbbu mielde.

Oktiigeassu

Álggahus

Fitnodagat mat leat mielde ohcamin ja roggamin oljju, gássa ja minerálaid, sáhttet buktit dietnasa, seailluhit birgejumi, ovddidit báikkálaš gárggiideami ja buktit mearkkašahtti fitnegiid guovlluin gos doibmet. Dakkár fitnodagat doibmet dávjá boaittoealguovlluin, ja sáhttet leat vuosttas oktavuoha mii báikegottiin lea rogganindustriijain, ja ovddimus fitnodagat láchčēt diliid boahhtevaš oktavuodaide. Almmage sáhttet valljodagaid roggandoaimmat čuohcat mealgat sosiálalaččat ja biraslaččat, ja sáhttet danne dagahit dahje váikkuhit vahágiid, nugo olmmošvuogatvuodaide rihkkumiid, ekonomalaš hedjonemiid ja birrasa bilidemiid.

Luondduvalljodagaid ohcci ja roggi fitnodagaid doaimmat ásahallojuvvojit lágaid ja láchkaásahusaid bokte, mat addet vuogatvuodaide ja bidjet geatnegavuodaide sihke fitnodagaide ja eará berošteddjiide. Dát láchkaásahusat sáhttet mearridit ahte dihtolágan dahkamusaš galget dáhpáhuvvat, juogo fitnodagaid dahje ráđđehusa olis. Lága gáibádusain beroškeahttá lea ulbmillaš berošteaddjisearvideapmi hui deatalaš garvin dihtii rogandoaimmaid muhtin vejolaš vahátváikkuhusaid ja optimaliseren dihtii vejolaš addosiid.

Searvideapmi berošteddjiiguin lea maiddái oiddolaš gávpeoibmii, dasgo sáhttá veahkehit:

- oazžut ja bisuhit servodagas lobi doaibmat ja dainna álkidahttit dáláš ja vejolaš boahhtevaš doaimmaid ja viiddidemiid
- árrat gártet vahátváikkuhusváraid juogo roggandoaimbabáikkis dahje riikkalaš lágideaddjigávpeovttastusain
- vealtat fitnodaga beaggima vahágahttimis ja goluid gártamis, nu ahte bohciideaddji áššit báikegottiin gártejuvvojit árrat ja giedahallojuvvojit ovddalgihtii ovdalii go mañálgihitii
- oanidit áiggi mii gollá dohkkehemiid oazžumii ja šiehtadusaid šiehtadallamii
- eastadit riidduid mat gártadit fitnodahkii goluid go buvttadanmunni manahuvvo gaskaboddasáš giddemiid geažil ja dasgo hovdenbargit šaddet giedahallat váidalusaid
- buoridit fitnodaga riskaprofiilla man investorat atnet, ja vejolaččat maid čehppodaga váfistit kapitálavári buoret eavttuid vuodul
- geasuhit ja bisuhit bargiid, earenoamážit dávjes gealbováilli oktavuodas.

Bagadallama iešvuohta

Dán áššegirjji ulbmil lea fállat geavatlaš bagadallama rogganindustriijii mearrádusaid mielde, mat leat addojuvvon OECD válddahusain várrugasvuođa birra berošteaddjisearvideamis. Rogganindustriija siskkilda dán oktavuodas fitnodagaid mat ohcet, gárgedit, rogget, gieđahallet, fievrroidit ja/dahje rádjet oljju, gássa ja minerálaid.

OECD válddahusat mánggariikkalaš fitnodagaid várás (OECD válddahusat)

OECD válddahusat leat okta njealji oasis jagi 1976 OECD julggaštusas riikkaidgaskasaš investeremiin ja mánggariikkalaš fitnodagain, maid bokte guorraseddjit geatnegahttet iežaset áittardit rabas ja čadačuovgi riikkaidgaskasaš investerembirrasa ja oalgguhit mánggariikkalaš fitnodagaid (MNF) positiivvalaččat veahkehit ekonomalaš ja sosiála ovdáneapmái. Dál leat 46 guorraseddji – 34 OECD lahtu ja 12 mat eai leat OECD lahtut – mat leat guorrasan jurgaštussii.¹

OECD válddahusat leat rievdaduvvon mángii, maŋimus jagi 2011. Dat leat viidámus rávvagat maid ráđđehusat dorjot vásttolaš ealáhuseallima láhttenuvogi (VEM) hárrái. Dat gustojit ovcci stuorát suorgái vásttolaš ealáhuseallimis: Dieđuid almmuheapmái, olmmošvuoigatvuođaide, barggolaš ja industriijalaš gaskavuodaide, birrasii, duolgu-miidda ja korrupšuvdnii, geavaheaddjiberoštumiide, diehtagii ja teknologijii, gilvui ja vearuheapmái. Daid gieđahallet ráđđehusat guorraseddji riikkain maid siste ja álgovuodul mánggariikkalaš fitnodagat doibmet.²

Juohke guorraseddji galgá ásahit riikkalaš oktavuodadoalli (ROD) lasihan dihtii OECD válddahusaid spáitilvuođa čuvgehusdoaimma ovddidemiin, jearldagaid vástidemiin ja veahkehemiin čoavdit čuolmmaid mat šaddet OECD válddahusaid čadahttiin eankilášiin. OECD válddahusat leat vuosttas riikkaidgaskasaš neavvut mat galget ovttaiduhittit fitnodagaid ovddasvástádusa olmmošvuoigatvuođaid doahttalemis nugo dat leat čállojuvvon ON válddaheaddji prinsihpaide ealáhuseallimii ja olmmošvuoigatvuođaide, ja laktit riskavuodđuduvvan várrugasvuođa gávpeetihka stuorra surggiide mat gusket vahátváikkuhusaide.²

1 Argentiiná (1997), Austráalia (1976), Nuortariika (1976), Belgia (1976), Brasil (1997), Kanada (1976), Chile (1997), Kolombia (2011), Costa Rica (2013), Čeahkka (1995), Dánmárku (1976), Egipta (2007), Estteeana (2001), Suopma (1976), Fránkariika (1976), Duiska (1976), Greika (1976), Ungár (1994), Islánda (1976), Irlánda (1976), Israel (2002), Itáalia (1976), Japána (1976), Jordania (2013), Korea (1996), Látvia (2004), Lietuva (2001), Luxembourg (1976), Meksiko (1994), Marokko (2009), Vuolleatnamat (1976), Odđa-Selánda/Aotearoa (1976), Norga (1976), Peru (2008), Polska (1996), Portugalii (1976), Románia (2005), Slovákia (2000), Slovenia (2002), Spánia (1976), Ruotta (1976), Šveica (1976), Tunisia (2012), Durka (1981), Stuorra-Británia (1976), Ovttašuvvon Stáhtat (1976).

2 Várrugasvuođa árvvoštallamat gustojit OECD válddahusaid buot kapihttaliidda, earret diehtaga ja teknologijia, gilvvu ja vearuheami.

Dát bagadallan ii čilge bienalaččat mo berošteaddjisearvidandoaimmaid galgá čadahit. Mánnga bienalaš ja dihto oktavuodaide guoski bagadallama leat juo ráhkaduvvon, ja daidda čujuhuvvo miehtá dán áššegirjji. Baicca addá dát bagadallan fitnodagaide mat doibmet rogganindustriijas rámmavuogádaga gártet ja hálddašit riskkaid doaimmain mat gusket berošteaddjisearvideapmái dáhki-

dan dihtii ahte dat adnojuvvotit garvit ja gieđahallat vahátváikkuhusaid nugo dat leat meroštallojuvvon OECD válddahusain.¹ Nuba bagadallan ii leat oaivvilduvvon adnojuvvot berošteaddjisearvideami bagadallamiid sajis mat leat juo anus, muhto galget dievasmahttit daid.

Geat galggašedje geavahit dán bagadallama?

Dát bagadallan lea ovddimustá oaivvilduvvon rogganindustriija fitnodagaid rogganbáikki alde bargiide, geat bohtet oktavuhtii báikegottiiguin ja berošteddjiiguin - dahje stuorát firpmáid oktavuodas – bargiide geat vástidit berošteaddjisearvideami doaimmain (dajahus “bargit geain lea oktavuoha berošteddjiiguin” adnojuvvo bagadallamis čađat čujuheapmin goappaš oassádallitiipii). Dat maiddái siskkilda rávvagiid roggandoaimmaid hovdengoddái. Bagadallan sáhtta maid leat ábolaš referánsa berošteddjiide alceset ja OECD válddahusaid riikkalaš deaivvanbáikkiide (RDB) lahanemiin mat rávvejuvvotit industriijii. Bagadallan ii fátmmas duoji várás dahje eahpevirggálaš roggandoaimmaid, vaikko vel fálláge bagadallama berošteaddjisearvideamis duojivárás- ja smávvahtodatroggiide.²

Mo geavahit dán bagadallama

Dát bagadallan lea juhkkujuvvon viđa juhkosii: 1) várrugasvuoda árvvoštallamiid rámmavuogádat ulbmillaš berošteaddjisearvideami várás, 2) rávvagat fitnodagaid plánemii dahje bajit hovdengoddái berošteaddjisearvideami strategalaš geavaheamis, 3) rávvagat rogganbáikki bargiide, 4) mielddus mii siskkilda gozihan- ja árvvoštallanrámmavuogádaga bearráigeahččan dihtii berošteaddjisearvidandoaimmaid, 5) njeallje temáhtalaš mildosa mat siskkildit temáhtalaš bagadallama searvideamis álgoálbmogiiguin, nissoniiguin, bargiiguin ja duojivárás- ja smávvahtodatroggiiguin.

Vuosttas juogus čájeha oktiigeasu proseassain mat sehtet biddjojuvvot doibmii ja cehkiin mat sehtet dahkkojuvvot dáhkidan dihtii, ahte berošteaddjisearvideapmi doaimbá spáitilit ulbmila mielde, mii lea eastadit ja gieđahallat vahátváikkuhusaid.

Nubbi juogus addá rávvagiid fitnodatplánemis fitnodathovdengoddái, das mo fuolahit ahte berošteaddjisearvideapmi vuoruhuvvo doarvái bures organisašuvnna dásis.

Goalmmát juogus, rávvagat rogganbáikki bargiide, lea dán bagadallama guovdilastin ja čieknudeapmi. Dát juogus addá geavatlaš bagadallama várrugasvuoda árvvoštallamis dáhkidan dihtii ahte berošteaddjisearvideapmi šaddá spáitilis readun bargus eastadit ja gieđahallat vahátváikkuhusaid. Lohkkit sehtet čujuhit dán juhkosii, gos lea bagadallan buoremus geavadiin, strategiijat gieđahallat dihto hástalusaid ja referánssat eará veahkkeváriide berošteaddjisearvidandoaimmaid várás rogganbáikkis.

1. Geahčas Deatalaš dajaldagat ja gustonviidodat: Ulbmillaš berošteaddjisearvideapmi ja várrugasvuoda árvvoštallan.
2. Geahčas Mielddus E “Searvideapmi duojivárás- ja smávvahtodatroggiiguin”.

Njealjät juogus, Miieldus A, addá gozihan- ja árvvoštallanrámmavuogádaga ieš berošteaddjisearvidandoaimmaide. Lohkkit sehtet čujuhit dán juhkosii vái ožžot govviduvvot mo iešguđetlágan aspeavttat gulahallamis sáhttet gozihuvvot ja árvvoštallojuvvot.

Temáhtalaš bagadallan addojuvvo das mo lahkanit álgoálbmogiidda, nissoniidda, bargiide ja duojivárás- ja smávvahtodatroggiide mildosiin B, C, D ja E. Ulbmillaš searvideapmi siskkilda seamma lágan prinsihpaid beroškeahttä berošteaddji identitehtas, muhto vassis bagadallan addojuvvo dáid joavkkuide sin earenoamáš stáhtusa ja vejolaš suojehevuoda dihtii. Lohkkit geain lea dáid joavkkuiguin oktavuoha, berrejit geavahit dáid mildosiid.

Dahkočuoggát leat merkejuvvon njuolain johtilis dádjadeami dihtii.

Várrugasvuoda vuodustusat, mat čilgejit mo rávvejuvvon dagut gieđahallet riskkaid ja váraid fitnodaga berošteaddjisearvideami oktavuodas, addojuvvojit miehtá bagadallama.

Deatalaš dajaldagat ja gustonviidodat

Ulbmillaš berošteaddjisearvideapmi ja várrugasvuoda árvvoštallan

Várrugasvuoda árvvoštallan

OECD bagadallama oktavuodas áddejuvvo várrugasvuoda árvvoštallan proseasan, man fitnodagat geavahit gártet, eastadit dahje váidudit duođalaš dahje vejolaš vahátváikkususaid, ja čilget mo dát váikkususat gieđahallojuvvot.³ Riskkat ja várat mat gártejuvvot várrugasvuoda árvvoštallamis, siskkildit vahátváikkususaid mángga áššis maid OECD bagadallan gieđahallá, earret eará almmostahttima, olmmošvuogátvuodaid, barggolašvuoda ja bargosaji gaskavuodaid, birrasa, duolgunmiid vuostálastima, duolgunniktalemiid ja bággeemiid, ja geavaheddjiid beroštumiid.

Várrugasvuoda árvvoštallan lea ovttaiduvvan oassi mearrideamis ja riskastivrenvuogádagain ja lea jotkkolaš, ovddalgihtii (proaktiiva) ja manálgihtii (reaktiiva) proseassa. Dat galget čađahuvvot nu guhká go projeakta bistá. (Dat galget čađahuvvot olles projeavtta eallinsyklusa áigge.) OECD bagadallan rávve čađahit riskavuodduvvan várrugasvuoda árvvoštallamiid, juoga mii mearkkaša ahte várrugasvuoda árvvoštallamiid tiipa ja viidodat lea sorjavaš vahátváikkususvárain mat leat earenoamáš diliin.⁴ Dán bagadallama oktavuodas mearkkaša dat, ahte doaimmain mat jáhku mielde eai dagat vahátváikkususaid dahje doaimmain maid vahátváikkususat eai leat mearkkašahttit, sáhttet fitnodagat heivehit várrugasvuoda árvvoštallandoaimbajuid dađi mielde. Almmage berrejit buot fitnodagat, beroškeahttä sturrodagas dahje doaimmas, čađahit várrugasvuoda árvvoštallamiid.

3. Geahčas Chapter II, Paragraphs A11 ja A12 in OECD Guidelines for Multinational Enterprises, 2011 Edition, OECD Publishing, Paris, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264115415-en>.

4. Geahčas Chapter II, Paragraph A10-A12, OECD Guidelines for Multinational Enterprises, 2011 Edition, OECD Publishing, Paris, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264115415-en>.

Ulbmillaš berošteaddjisearvideapmi

Ulbmillaš berošteddjisearvideapmi čujuha jotkkolaš searvideapmái berošteddjiguin, mii manná goappašiid guvlui, dahkkojuvvo buori doavvus ja dávis-tuvvo seamma láhkai.

- **Guovttebeallásaš searvideapmi** mearkkaša ahte áššeosasálaččat friijasit ovdanbuktet oaiviliiddiset, lonohallet dovddiidusaid ja guldalit molssaevttolaš oainnuid vái bohtet oktasaš áddejupmái. Vissis mearrindaválddi juogadeapmi, mas váldi sirdašuvvá fitnodagas eret váldomearrideaddjin eanet lotnolas mearridanprosessii beroštuvvan ja váikkuhuvvan áššeosasálaččaid gaskii, lea deatalaš. Dat maiddá mearkkaša ahte berošteaddjit leat ieža árjjalaččat mielde vuodjimín searvidandoaimmaid.
- **Searvideapmi “vuoiggalaš doavvuin”** lea sorjavaš searvideami goabbat beali oassálastiin. Dat mearkkaša ahte áššeosasálaččat searvidit duohta áigumušain áddet mo berošteddjiiide čuhcet fitnodaga doaimmat. Dat mearkkaša ahte fitnodat lea válmmaš gieđahallat vahátváikkuhusaidis ja ahte berošteaddjit rehálaččat ovdastit beroštumiideaset, áigumušaideaset ja vuorjašumiideaset.
- **Dávisteaddji searvideapmi** mearkkaša ahte berošteaddjisearvidandoaimmaid bohtosat ollašuhthtojuvvojit nugo áššeosasálaččat leat soahpan ja lohpidan dahkat, ja ahte fuolahuvvo ahte vahátváikkuhusat berošteddjiiide gieđahallojuvvojit dohkálaččat, earret eará váidudeaddji doaimbajuid bokte go fitnodagat leat dagahan dahje váikkuhan vahággii(dda), ja ahte berošteddjiiid oainnut váldojuvvojit vuhtii projeaktamearrádusain.
- **Jotkkolaš searvideapmi** mearkkaša ahte berošteaddjisearvidandoaimmat jotkojuvvojit geažos áiggi go doaimma bistá ja iige leat ovttaháválaš ražasteapmi.

Várrugasvuoda árvvoštallan ulbmillaš berošteaddjisearvideami várás

Berošteaddjisearvideapmi vurdojuvvo vásttolaš ealáhuseallima láhttemis. Dat lea maiddá spáitilis doaimma mainna gárte ja garvá roggandoaimmaid vejolaš vahátváikkuhusaid, nu ahte váiduda ja divvu vahátváikkuhusaid go dat deaividit, ja fuolaha ahte roggandoaimmaid vejolaš buorit váikkuhusat dahkkojuvvojit buoremussan buot berošteddjiiide. Dáinna lágiin lea berošteaddjisearvideapmi deatalaš vuohki čađahit várrugasvuoda árvvoštallamiid. Berošteaddjit sáhttet ieža veahkehit deatalaš dieđuiguin ja máhtuiguin mat sáhttet veahkehit gártet vejolaš dahje duohta váikkuhusaid alcceset ja iežaset birrasiidda. Deatalaš lea váldit vuhtii čuozašuvvon berošteddjiiid árvvuid ja vuoruhemiid go váikkuhusat galget árvvoštallojuvvot ja go vahátváikkuhusaid garvin- ja divvundoaimmat galget gávnnavuvvot.

Almmage, juos berošteaddjisearvideami doaimmat eai dorjojuvvo, gárgeduvvo ja dahkkojuvvo rivttes láhkai, de eai doaimma várrugasvuoda árvvoštallama vuohkin, ja vahátváikkuhusat eai soaitte garvojuvvot dahje gieđahallojuvvot. Funet čađahuvvon berošteaddjisearvideapmi sáhtta maid dagahit duodalaš dahje vejolaš vahátváikkuhusaid ja dahkat berošteddjiiid vejolaš ávkkiid deardagii.

Dát bagadallan ii lahkan viidát rogganindustriija várrugavuoda árvvoštallamiidda, muhto rávve baicca bidjat várrugasvuoda vuogádagaid ja proseassaid dáhkidan dihtii berošteaddjisearvidandoaimmaid mat spáitilit gártejit, eastadit ja váidudit duođalaš ja vejolaš vahátváikkukhusaid ja čilgejit mo duođalaš vahátváikkukhusat giedahallojuvvojit.

Seamma láhkai go riskavuodđuduvvan várrugasvuoda árvvoštallamiinge, sáhttet berošteaddjisearvidandoaimmat leat gorálaččat riskkaiguin ja váikkukhusaiguin maid roggandoaibma sáhtta dagahit ja váikkuhit. Gos ovdamearkan roggandoaimmat dagahit ahte báikegottit šaddet sirdojuvvot, doppe sáhttet dárbašuvvot viiddis diehtajuohkimat, ráđđádallamat ja šiehtadallamat, go veardida diliin mas váikkukhus lea eambo ráddjejuvvon, ovdamearkan juos báikkálaš fievriridangeainnut nuppástuhttojuvvojit rogganinfrastrukturra geažil.

Berošteaddjit ja vuoigatvuođalaččat

Berošteaddjit

Dán bagadallama ulbmila mielde leat berošteaddjit olbmot dahje joavkkut geaidda projektadoaibma čuočcá dahje sáhtta čuočcat njuolga dahje eahpenjuolga. Várrugasvuoda árvvoštallama pespektiivvas berrejit dat berošteaddjit vuoruhuvvot, geaidda vahátváikkukhusvárra lea stuorámuš dahje vejolaš vahátváikkukhus lea garas dahje sáhtta šaddat divvumeahttumin. Searvideami vuoruhaneavttut sáhttet siskkildit, muhto eai leat ráddjejuvvon čuočcovaččaide:

- vejolaččat váikkukhuvvon báikegottit (earret eará nomádaservodagat, servodagat geat ássat rogganlobi báikkis dahje lahka, johkagáttis rogganbáikki vuolábealde, dahje geasehangeainnu guoras dahje laktásan infrastrukturra, nugo šleadgafierpmádaga dahje ráhkadahttinrusttega, lahka)
- álgoálbmogat
- eanadoallit
- bargit (nugo báikkálaš dahje johttibargit)
- olbmot geat duoji várás rogget
- verddeiseválddit (báikkálaš, guvllolaš ja riikkalaš)
- báikkálaš siviilaservodaga organisašuvnnat, báikkálaš searvvit ja báikkálaš olmmošvuoigatvuođaid bealušteaddjit.

Lassin sáhttet berošteaddjit, geat soitet deatalaččat ulbmillaš searvideapmái, leat:

- ii-stáhtalaš, eaktodáhtolaš organisašuvnnat (NGO)
- doaimmasuorggi eará fitnodagat
- investorat/oasuseaigádat
- gávpedoaibmaoasálaččat
- mediat.

Vuoigatvuodalaččat

Buot olbmui leat olmmošvuoigatvuodát, ja danne leat buot berošteaddjit ovttaskasolmmožin “vuoigatvuodalaččat”.⁵ Almmage eai šatta buot berošteddjiid olmmošvuoigatvuodát deardagii dahje váikkuhuvvot rogganprojeavtta dahje dasa gulli doaimmaid geažil. Deatalaš lea gártet makkár olmmošvuoigatvuodaid váraid roggandoaimmat sáhttet dagahit berošteddjiide, ja dohkkehit dakkár berošteddjiid “vuoigatvuodalažžan” searvidandoaimmaid oktavuodas. Ovdamearkan sáhttet ovttaskasolbmot geat ássat báikegottis, man čáhcegáldu sáhttá nuoskkiduvvot roggandoaimmaid geažil, leat vuoigatvuodalaččat. Bargit geat gillájit vealaheami bargosajis, leat maiddá vuoigatvuodalaččat. Lassin oktagaslaš (individuála) olmmošvuoigatvuodaide sáhttet muhtin joavkkuin, nugo álgoálbmogiin ja čearddain, leat oktasas (kollektiiva) vuoigatvuodát, ja joavku sáhttá ieš danin adnojuvvot vuoigatvuodalažžan. Vuoigatvuodalaččaid dovdahepmi lea vuosttas lávki dáhkan dihtii ahte olmmošvuoigatvuodát dohkkehuvvojit ja doahttaluvvojit.

Searvidanvuogit

Bagadallama miehtá geavahuvvojit árgabeaivválaš dajahusat main lea vissis mearkkašupmi berošteaddjisearvideami oktavuodas. Čuovvovaš dajahusat berrejit áddejuvvot nugo válddahuvvojit:

- **Dieđihit/rapporteret:** Ovttaguvlosaš gulahallan (kommunikašuvdna), dábálaččat fitnodagas berošteddjiide, mii addá dieđuid (informašuvnna).
- **Ráddádallat/konsulteret:** Gulahallan mii juohká dieđuid (informašuvnna) ja čohkke dieđuid vái riektá ádde oktavuoda mas projeakta dahje doaimma lea, ja oidimiid, vuorjašumiid ja vuordámušaid mat iešguđege áššeosálaččas leat, ja vái váfista ahte buot áššeosálaččat oahppašuvvet guđet guimmiid oainnuide.
- **Šiehtadallat:** Guovttegulosas gulahallan man ulbmil lea boahit ovtaide oktasas šiehtadusšii.
- **Dávistit/responderet/vástidit:** Bidjat doaimbajuid mat vástidit váttisvuhtii, vuorjašupmái dahje vissis dihtui.

Erohusat ruvkeindustriija ja oljo- ja gássaindustriija gaskkas

Ruvkeindustriijas ja oljo- ja gássaindustriijas leat mánga oktasas dovdomearkka, nugo ahte dárbašit stuorra investeremiid, bissovaš buvttadanbáikkiid ja ahte dain leat vejolaččat mearkkašahtti vahátváikkuhusat berošteddjiide.

5. OECD válddahusat čujuhit dajahussii “vuoigatvuodalaš” olmmošvuoigatvuodaid oktavuodas. Danne geavaha dát bagadallan dajahusa vuoigatvuodalaš daid berošteddjiid oktavuodas, geat leat suojeheamet dahje hearkkit duodalaš dahje vejolaš olmmošvuoigatvuodaid váikkuhusaide. Dát dahkkojuvvo čuoatkeahttá eará “vuoigatvuodaide” nugo eanavuoigatvuodaide jna. Geahčas kapihttala IV čuoggá 45 A12 OECD *Guidelines for Multinational Enterprises* (OECD válddahusat mánggariikkalaš fitnodagaide), addojuvvon 2011, OECD Publishing, Paris, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264115415-en>.

Almmage leat deatalaš erohusat rogganindustriija⁶ fitnodagaid siskkobealde ja gaskkas. Dáid erohusain leat čuvvosat berošteaddjisearvideapmái rogganbáikkis. Ovdamearkan:

- Vuogit mat geavahuvvojit valljodagaid roggat, nugo beaiveruvkedoaimma eará láhkai go oljo- ja gássaroggan, guđdet eatnat rokkahagaid, ja sáhttet dagahit mánggalágan vuorjašumiid berošteaddjjoavkkuide.
- Valljodagaid sajádat mearrida dávjá man galle ja guđe lágan servodagaide leat čuvvosat, ja makkár vahátváikkuhusat leat ja man jáhkehahti lea ahte dat deaividit. Sáhtttá leat čielga erohus oljo- ja gássaroggamis ábis (ja ruvkedoaimmas mearabotnis) ja roggamis gáttis, gos eanaš ruvkedoaimmat leat. Guolásteaddji servodagat sáhttet, ovdamearkan, leat berošteaddjit geaidda oljoohcan- ja roggan ábis čuohcá ovddemuš.
- Reiden- ja fievrridanvuogit rievddadallet. Oljju ja gássa roggan gáttis mielddisbuktá dávjá ahte bohcejohtasat njulgejuvvojit eatnamiid mielde, ja ahte eará oljo- ja gássabuktagat fievrriduvvojit geaidnoráigge dahje ruoveratteráigge. Goappašat industriijat geavahit fievrridanvugiid ja hámmanrusttegiid mat sáhttet čuohtat guvlui, vaikko dat duollet dálle leat guhkkin eret roigganbáikkis.
- Projeavttaid eallináiggis leat erohusat. Ovdamearkan sáhttet ruvkeprojeavttat leat kapitálaintensiivvalaččat mánggaid jagiid ohcama ja gárggiiduvvan ohcama ja huksema geažil ovdalgu buvttadeapmi álgá. Áigelinnjá ovdal buvttadeami rievddadallá sakka eambbo ruvkeindustriijas go oljo- ja gássaindustriijas.
- Ruvkelobiid ja -soahpamušaid proseassat stáhta ja priváhta sektora gaskkas earránit hámi dáfus proseassain mat leat oljo- ja gássaindustriijas. Ovdamearkan dáhpáhuvvá badjel bealli oljo- ja gássaindustriija projeavttain buvttadanjuogadansoahpamušaid bokte, main verdderáđdehus doallá alcces eatnanvuloš oljju ja gássa oamastusa ja fitnodat fas oažžu vuoigatvuođa oassái oljju ja gássa maid roggá. Buvttadanjuogadansoahpamušat eai leat dábálaččat ruvkeindustriijas, vaikko leatge oktasašprojeaktaovdamearokat stáhta oamastan fitnodagaiguin. Muhtin riikkain dollet verdderáđdehusat oljju ja gássa oamastusa ávccá, ja mákset divada fitnodahkii oljo- ja gássabuvttadeamis bálvalussoahpamuša vuođu. Oljo- ja gássasoahpamušaid lohpeproseassa sáhtttá maid earránit ruvkesoahpamušaid lohpeproseassas. Šaddá oktilassii dábálaččabun juohkit oljo- ja gássalobiid fálaldatgilvvu manjil, dan botta go eanaš ruvkesiehtadusat juhkkovuvvojit “ovddemuš boahdá, ovddemuš oažžu” vuođđojurdaga vuođu. Dát lea dannego dábálaččat lea uhcit eahpesi-

6. Dát bagadallan čujuha sihke ruvkeindustriija ja oljo- ja gássaindustriija sajáiduvvan bagadallamii, nugo International Council for Mining and Metals (ICMM) ja IPIECA, máilmmiviidosas oljo- ja gássaindustriija ovtastusa biras- ja sosiálaássiid várás, dahkan bagadallamii.

hkarvuohta oljo- ja gássagávdnoštumi árvvu dáfus go minerálagávdnoštumi dáfus. Ruvkefitnodagat šaddet dahkat mearkkašahtti investeremiid ohcamii vái gávnnahit man ekonomalaččat ollašuhtti minerálagávdnoštupmi lea, ja dábálaččat lea dušše ovtta duhát minerálagávdnoštumis gávppálaččat gánnáhahtti roggat.

- Ohcanfitnodagat leat maid earáláganat go projeaktavuodđuduvvan fitnodagat. Roggan- ja ohcanfitnodagaid báikki alde leahkin sáhtta berošteddjiid vuordámušaid dahje balu lasihit, vaikko ohcandoaibma ieš alldes uhccán váikkuha, ja vaikko vel hárvenaš ohcanprojeavtta mielddisbuktet buvttadeami.

Várrugasvuođa árvoštallamiid rámmavuogádat rogganindustriija ulbmillaš berošteaddjisearvideami várás

Dát bagadallan addá rámmavuogádaga giedahallat riskkaid ja váraid beroš-teaddjisearvidandoaimmaid hárrái váfistan dihtii, ahte dat leat ulbmillaččat ja veahkehit garvit ja giedahallat vahátváikkuhusaid. Várrugasvuođa vuođuštusat addojuvvojit miehtá dán bagadallama.

Bagadallan govvida várrugasvuođa árvvoštallamiid rávvagiid juohkima, ja ovdanbukta iešguđet ceškiid iešguđet proseassaid jierpmálaš juogusteamis. Dat ii geažit ahte várrugasvuođa árvvoštallamat dahje berošteaddjisearvidandoaim-mat leat lineáraproseassat dahje ovttaháválašdoaimbajut.

I. Rávvagat fitnodatplánemii ja hovdengoddái

1. Ane berošteaddjisearvideami strategalaččat

- a) Ásat ja čielgasit gulat fitnodahkii válddahusaid dahje geatnegasvuođaid berošteaddjisearvideamis.
- b) Ovttaiduhte berošteaddjisearvideami guovddáš hovdenvuogádagaide.
- c) Válde vuhtii berošteaddjisearvideami áššiid go gávpeoktavuođat lihtoduvvojit.
- d) Ásat máhcahatortnega ovttaiduhttin dihtii berošteddjiid oainnuid pro-jeavtta mearrideapmái.

II. Rávvagat rogganbáikki bargiide

1. Álggat heivvolaš doaibmajuid nu ahte bargit geat galget berošteaddjisearvideami čadahit, áddejit bures báikkálaš ja doaimma oktavuođa

- a) Ráđđádala teknihkalaš bargiiguin, báikkálaš diehtogálduiguin ja áššáigulle-vaš dokumeanttaiguin.
 - i) Ráđđádala teknihkalaš bargiiguin ja gos lea áššáigullevaš, oassálastte váikkuhusčielggademiid čadaheapmái ja hábmemii.
 - ii) Gos lea vejolaš, válde mielde berošteddjiid vahátváikkuhusaid árv-voštallamiid hábmemii ja čadaheapmái.
 - iii) Daga álggaheadji giedde barggu.
- b) Dárkkis dieđuid gávnahan dihtii dolletgo deaivása.
- c) Ođasmahte barggu áddejumi jotkkolaččat.

2. Fuolat ahte berošteaddjit ja sin ságastallanbealit dovđáhuvvojit ja vuoruhuvvojit

- a) Dovdát ja vuorut bahámusat vaháguvvan berošteddjiid.
 - i) Dovdát buot vaháguvvan berošteddjiid ja vuoiगतvuođalaččaid.
 - ii) Vuorut suojeheamos ja bahámusat vaháguvvan berošteddjiid.
 - iii) Duođáš ja ođasmahte buot bohtosiid.
- b) Duođáš berošteddjiid ovddasteddjiid dahje ságastallanbelliid.
 - i) Nanne ahte ovddasteaddjit ovdanbuktet berošteddjiid oainnuid, geaid sii ovddastit.
 - ii) Árvvoštala ođđasis ovddasteddjiid dárbbu mielde.

3. Ásat dárbbášlaš doarjjavuogádaga ulbmillaš berošteaddjisearvideami várás

- a) Bija áigumušaid ja ulbmiliid mat addet rivttes rámmaid berošteaddjisearvidandoaimmaide.
- b) Gárget vuogádagaid dáhkidan dihtii ahte bargit geat leat oktavuodas berošteddjiiguin, gieđahallet sin árvvusatnimiin.
- c) Atte doarjaga ja dieđuid mat dárbbášuvvojit vái berošteaddjit sáhttet ovdanbuktit oainnuideaset ja beroštumiideaset.
 - i) Juogat deatlaš dieđuid berošteddjiiguin.
 - ii) Vihkkedala almmusvuođa deasttaid persovdnasuodjaleami deasttaid vuostá.
 - iii) Ráđđádala berošteddjiiguin ja čuvget sin diehtujuogadeami birra.
 - iv) Atte dárbbášlaš oahpaheami dahje veahkkeváriid berošteddjiide.
- d) Ávkkástala veahkkeváriin (olmmošlaš ja ruđalaš) buoremus lági mielde searvidandoaimmaid dihtii.
 - i) Dovdát ja rávkka veahkkeváriid ovddalgihitii.
 - ii) Ákkastala lasi veahkkeváriid bealis ja ávkkástala buoremus lági mielde veahkkeváriin mat leat, juos veahkkevárit gáržžiduvvojit.

4. Gárget heivvolaš ja spáitilis berošteaddjisearvidandoaimmaid ja – proseassaid

- a) Pláne heivvolaš áigelinnjáid berošteaddjisearvidandoaimmaid várás.
- b) Gávnnat makkár searvidanvuohki dárbbášuvvo dahje gáibiduvvo.
- c) Gárte ja ane buoremus geavadiid.
- d) Dovdát ja dávis olgguldas hástalusaide ja vahátváikkhusaide, mat leat searvideapmái.
- e) Ásat čielga ja doaibmilis proseassaid divvun dihtii vahátváikkhusaid.
- f) Searvit berošteddjiiguin dáhkidan dihtii ahte divvundoaibmajut leat ulbmillaččat.

5. Čuovvul čađat

- a) Ásat proseassa guorrat šiehtadusaid, geatnegasvuođaid ja divvundoaimmaid čuovvuleami.
- b) Dieđit jeavddalaččat berošteddjiide fas šiehtadusaid, geatnegasvuođaid ja divvundoaibmabujuid čuovvuleamis.

6. Gozit ja árvoštala berošteddjiisearvideami doaimmaid ja dávis dovdáhuvon váilevašvuodaide

- a) Ásat indikáhtoriid ja árvoštallankriteraid mat árvoštallet berošteddji-searvidandoaimmaid spáitilvuođa.
- b) Ásat oassálasti gozihan- ja árvoštallanproseassaid.
- c) Bivdde sorjjasmeahttun olgguldas oassádalliid guorahallat berošteddji-searvidandoaimmaid.
- d) Dávis dovdáhuvvon váilevašvuođaid go lea áššái guoskevaš.

Rávvagat fitnodatplánemii ja hovdengoddái

GEAVAHIT BEROŠTEADDJISEARVIDEAMI STRATEGALAČČAT

Geavahit berošteddjisearvideami strategalaččat: Dahkočuoggáid oktiigeassu

- Fitnodat ja dan hovdengoddi berrejit áittardit, ahte fitnodaga polisijado-kumeanttat geatnegahttet ulbmillaččat searvidit berošteddjiguin, dahje bidjat sullasaš doaibmajuid, mat heivejit fitnodatkultuvrii, ja ahte dása guorrasa fitnodaga bajimuš hovdengoddi.
- Buot fitnodagat berrejit ovttaiduhttit berošteddjisearvideami iežaset dábálaš gávpedoibmii.
- Buot fitnodagat berrejit árvoštallat geatnegasvuodaideaset ulbmillaččat searvidit berošteddjiguin, go lihtodit gávpeoktavuođaid dahje dahket investeremiid mat sáhttet váikkuhit berošteddjiide.
- Fitnodagat berrejit ásahit vuogádagaid mat dáhkidit ahte berošteddjiid oainnut ovttaiduhthtojuvvojit projeaktamearrádusaide mat dahkkojuvvojit hovdengotti dásis.

Vuoduštus manne dát lea deatalaš várrugasvuoda árvoštallamis:

Hovdengoddi dohkkeha, ádde ja doarvái bures gulaha ahte berošteddjisearvideapmi lea deatalaš organisatoralaš dásis váidudan dihtii dákkár váraid: Heajos plánen dahje vánes veahkkeváriid juolludeapmi berošteddjisearvidandoaimmaide, ahte berošteddjisearvidandoaimmaid bohtosat eai vuhtiiváldojuvvo projeaktamearrádusain, ja ahte lihtoduvvojit gávpeoktavuođat mat sáhttet vuoldit berošteddjisearvidangeahččalemiid, mat fas sáhttet dagahit vahátváikkuhusaid. Dát lea deatalaš beroškeahttá fitnodaga sturrodagas dahje dan doaimmaid dahje projeavttaid mih-tilmasvuodas.

Fitnodagas ja dan hovdengottis lea ovddasvástáduš dáhkidit, ahte berošteddjisearvideapmi lea strategalaččat sajáidahttojuvvon ja oamastuvvon organisašuvnna buot dásiin, ja rogganbáikki bargiin lea fas ovddasvástáduš plánet, čađahit ja gozihit ahte ulbmillaš berošteddjisearvideapmi biddjojuvvo doibmii.

A. Gárgedit čielga polisiiija rámmavuogádaga berošteaddjisearvideapmái

➡ Hovdengoddi berre áittardit ahte fitnodaga polisiijadokumeanttat sisdollet geatnegasvuoda čadahit ulbmillaš berošteaddjisearvideami dahje bidjat sullasaš doaibmabijuid, mat heivejit fitnodatkultuvrii, ja ahte dása guorrasa fitnodaga bajimuš hovdengoddi.

Geatnegasvuodát berrejit govvidit čuovvovaččaid:

- Ahte dohkkehuvvo guhkesáigásaš oaidnu berošteaddjisearvideami hárrái, mii guovdilastá gaskavuodaid huksema ja vahátváikkuhusaid eastadeami berošteddjiide.
- Ahte ulbmillaš berošteaddjisearvideapmi gáibiduvvo projeavttaid dahje doaimmaid plánemis ja čađaheamis.
- Ahte heivehuvvo OECD válddahusaide ja eará riikkaidgaskasaš referánsadokumeanttaide berošteaddjisearvideami birra ja dohkkehuvvo ahte várrugasvuoda árvvoštallamat mannet guhkkeli go gávppálaš riskastivrejumi proseassat nu ahte gártejit, váidudit ja dávistit duođalaš ja vejolaš vahátváikkuhusaide báikkálaš servodagaide ja eará berošteddjiide.
- Ahte vuoruhuvvojit vahágepmosit váikkuhuvvon ja suojeheamos joavkkut berošteaddjisearvidandoaimmaid oktavuodas (ovdamearkan nissonat, mánát, álgoálbmogat).
- Ahte lea čielga polisiiija válddi, juonastemiid, seaguheami, bákku, áitima dahje lobihis láhttema (ovdamearkan duolguma, fillema) vuostá berošteaddjisearvideami doaimmahettiin ja ahte leat ásahuvvon meannudanvuogit mat divvot dakkár láhttema
- Ahte leat rabasvuolta berošteaddjisearvideami hárrái, earret eará go almmolaččat raporterejuvvo berošteaddjisearvidandoaimmain, ja ahte lassin juogaduvvojit dieđut ja raporterejuvvo berošteddjiide miehtá searvidanproseassa.
- Ahte várehuvvojit heivvolaš váidudandoaibmajut go fitnodat lea dagahan vahátváikkuhusaid dahje lea leamaš mielde dagaheamen vahátváikkuhusaid. Dát sáhttet leat váidalanortnegat, soabahallan dahje eará meannudanvuogit soahpameahtunvuoda čoavdima várás.¹

B. Ovttaiduhttit berošteaddjisearvideami váldohovdenvuogádagaide

➡ Buot fitnodagat berrejit ovttaiduhttit berošteaddjisearvideami dábálaš gávpedoaimmaidasaset.

1. Geahčas “Rávvagat rogganbáikki bargiide”, “Ceahkki 4: E. Ásat čielga ja doaibmilis proseassaid dávistan dihtii váidalusaide”.

Dát sáhttá seastit áiggi ja goluid, váfistit heiveheami doaimma duođalaš dillái ja váfistit ahte searvideapmi ii badjelgehččojuvvo gáiddus hárjehussan. Berošteaddjisearvideami ovttaiduhttin sáhttá siskkildit ahte:

- fápmuduvvo váldi rogganbáikki bargiide jođihit berošteaddjisearvideami ja váldit mielde sin ja berošteddjiid rabas váikkuhusčielggademiid čadaheapmái servodaga, birrasa ja olmmošvuoigatvuodaid hárrái.
- ovttaiduhthtojuvvo berošteaddjisearvideapmi guovddáš riskaárvoštallamiidda ja gozihanrámmavuogádagaide.
- gárgeduvvojit oadjebas dieđihanbargomeanut ja dieđiheddjiid várjaleapmi nu ahte beošteaddjisearvideami polisiija rihkkumat sáhttet dieđihuvvot dorvvolaččat.
- gárgeduvvo proseassa gulahit berošteaddjisearvideami deatalašvuodas buot organisašuvnna dásiide, earret eará váldokantuvrii, báikehoavddaide, luohtámušolbmuide, deatalaš entreprenevraide ja lágideddjiide, gárgedandoaibmaoasálaččaide ja eará ovttasbargoguimmiide.
- ásahevvo dieđuid logahallan- ja guorranvuogádat, mii sáhttá dahkat diehtovuorkká mii lea áššáiiguoskevaš berošteaddjisearvideapmái ja mii lea olámuttus dáláš ja boahttevaš bargiide.
- laktojuvvo berošteaddjisearvideapmi suvdinnávccalašvuoda ja servodatovdasvástádusa raportaide.²

C. Dárkot berošteaddjisearvideami áššiid go dahkkojuvvojit investeremat dahje lihtoduvvojit gávpeoktavuođat

➡ Buot fitnodagat berrejit árvvoštallat geatnegasvuodaideaset ulbmillaš berošteaddjisearvideami dáfus go lihtodit gávpeoktavuođaid dahje dahket investereamiid mat sáhttet váikkuhit berošteddjiide.

Dát lea earenoamáš áššáiiguoskevaš go vällje entreprenevraide ja projeaktaguimmiid geat galget ovttasbargat berošteddjiiguin. Dán oktavuođas berrejit čuovvovaš áššit dárkojuvvo:

- **Gulahallat:** Gulahuvvojitgo fitnodaga siskkáldas polisiiijat ja árvvut čielgasit olgguldass oassádalliide, geat sáhttet árrit berošteaddjisearvidanproseassa, nugo gávpeguimmiide ja eiseválddiide, ovdalgo lihtoduvvojit ođđa gávpeoktavuođat? Gulahuvvojitgo válddahusat ja árvvut šiehtadusaid, referánsaeavttuid dahje áigumuššiehtadusaid bokte? Gáibiduvvojitgo gávpeguimmit mieđihit jeagadit dihto ehtalaš njuolggadusaid dahje doaibmamihittomeriid berošteaddjisearvideami dáfus?

2. Lasi bagadallama suvdinnávccalašvuoda raporteremis ja prográmmagálvvu geatnegasvuodaid guorrama várás gávnnat dáppe, IFC (2007), Stakeholder Engagement: A Good Practice Handbook for Companies Doing Business in Emerging Markets, www.ifc.org/wps/wcm/connect/938f1a0048855805beacfe6a6515bb18/IFC_StakeholderEngagement.pdf?MOD=AJPERES

- **Einnostit čuolmmaid:** Leago fitnodat ságastallan doaimmaoasálaččaign dahje verddeiseiválddiiguin mo galgá giedahallat áššiid, main fitnodaga geatnegasvuohta berošteaddjisearvideapmái ja verddeiseiválddiid dahje gávpeguimmiid geatnegasvuohta ja lahkaneapmi berošteaddjisearvideapmái eai oktiivástit? Leatgo virggálaš meannudanvuogit giedahallan dihtii spiehkastemiid váldojuvvon mielde šiehtadusaide, referánsaeavttuide ja áigumuššiehtadusaide?
- **Atnit deaddofámu dahje geavahit fámohtuma:** Leago fitnodat sihkar ahte sáhtta čuovvut polisijaidis ja árvvuidis berošteaddjisearvideami dáfus projeavtta geažos eallináiggi? Sáhttago fitnodat atnit deaddofámu váikkuhan dihtii olgguldas oassádalliid geat sáhttet váikkuhit dahje dahkat vahágiid berošteddjiide, vai berrego eastat lihtodeames ovttasbarggu dakkár oktavuodain main ii leat vejolaš čuovvut iežas polisijaid ja árvvuid berošteaddjisearvideami dáfus?³

D. Ásahit dávistanmohki ovttaiduhhtin dihtii berošteddjiid oainnuid projeavtta mearrideapmái⁴

➡ Fitnodagat berrejit ásahit vuogádagaid mat fuolahit ahte berošteddjiid oainnut ovttaiduhhttojuvvojit projeavtta dahje doaimma mearrádusaide mat dahkkojuvvojit hovdengotti dásis. Čuovvovaš vuogit sáhttet árvvoštallojuvvojit:

- Ásahit njuolga gulahallanlinnjáid bajimus hovdengotti ja rogganbáikki bargiid gaskii geat leat mielde berošteaddjisearvideamis, ja proseassa gulahit berošteddjiide vejolaš nuppástusain dahje projeaktamearrádusain mat vihkedalloyuvvojit ja mat sáhttet váikkuhit sidjiide dahje sohppojuvvon geatnegasvuodaide.
- Dárbbu mielde oážžut bajimus hovdengotti vuolláičállit lasáhusaid geatnegasvuodaide logahallamii, ja raporteret geatnegasvuodaide dahje šiehtadusaide ollašuttimis ja váidudandoaimbajuid geavaheamis.⁵
- Go berošteddjiid oainnut eai leat ovttastahttojuvvon, dahje geatnegasvuodaide ja váidudandoaimbajut eai leat áttarduvvon nugo ovdalis sohppojuvvon, de galgá čilget čuozašuvvon berošteddjiide manne nu lea.

3. Eambo dieđuid várás dán fáttás, geahčas id. s. 23 ja Zandvliet, L. and M. Anderson (2009), “Chapter 11: Working with Governments”, in Getting it Right: Making Corporate-Community Relations Work, Greenleaf Publishing: UK. 3. Eambo dieđuid várás dán fáttás, geahčas id. s. 23 ja Zandvliet, L. and M. Anderson (2009), “Chapter 11: Working with Governments”, in Getting it Right: Making Corporate-Community Relations Work, Greenleaf Publishing: UK.

4. Geahčas “Rávvagat rogganbáikki bargiide”, “Ceahkki 5 A: Fuolahit čuovvuleamis”.

5. Čilgehusa várás mii galggašii váldojuvvot mielde geatnegasvuodaide logahallamii, geahčas “Rávvagat rogganbáikki bargiide”, “Ceahkki 5: A. Fuolahit čuovvuleamis”.

Rávvagat rogganbáikki bargiide

CEAHKKI 1: ÁITTARDIT AHTE BARGIT GEAT JOÐIHIT BEROŠTEADDJISEARVIDEAMI ÁDDEJIT BÁIKKÁLAŠ JA FITNODAGA DOAIMMAID OKTAVUOÐA

Geahkki 1: Dahkočuoggáid oktiigeassu

- Doppe gos lea áššáiguoskevaš, berrejit bargit geat joðihit berošteaddjisearvideami oassálastit váikkuhusčielggademiid čadaheapmái dahje eará láhkai ráddádallat teknihkalaš bargiiguin makkár fysalaš váikkuhusat sáhttet vurdojuvvot projeavttas.
- Juos lea vejolaš, de berrejit bargit geat joðihit berošteaddjisearvideami ja berošteaddjit ieža oassálastit váikkuhusčielggademiid hábmemii ja čadaheapmái.
- Bargit geat joðihit berošteaddjisearvideami, berrejit maid čadahit gaskaboddasaš gieddeguorahallamiid ádden dihtii báikkálaš oktavuoda ja ráddádallan dihtii eará diehtogálduiguin go lea áššáiguoskevaš.
- Čohkkejuvvon dieđut berrejit árvoštallojuvvot oaidnin dihtii leatgo aid-dolaččat ja luohtehahttit.
- Dieđut báikkálaš diliin ja roggandoaimma birrasiin berrejit odasmahttojuvvot dárbbu mielde.

Vuođuštus manne dát lea deatalaš várrugasvuoda árvoštallamis:

Lea deatalaš ahte bargit geat joðihit berošteaddjisearvidandoaimmaid rogganbáikkis áddejit projeavtta váikkuhusaid mahtodaga ja báikkálaš oktavuoda gos projekta dáhphuvvá. Juos bargit geat leat biddjojuvvon joðihit berošteaddjisearvideami eai doarvái bures ádde báikkálaš oktavuoda ja fitnodaga doaimmaid, de eai soaitte dovdáhit berošteddjiid eaige doarvái bures gárgedit ja doibmiibidjat berošteaddjisearvideamiid. Boađusin sáhtttá šaddat ahte muhtin čuozahuvvon joavkkut dahje ovttaskasolbmot sáhttet birzzehuvvot dahje olggušuvvot searvidandoaimmain. Dát sáhtttá mearkašit ahte vahátváikkuhusat eai soaitte giedahallojuvvot dahje garvojuvvot, buorit váikkuhusat eai soaitte datte šaddat ovdolažžan ja riidu mii livččii sáhtttán garvojuvvot, bohciida goitge.

A. Ráddádallat rivttes diehtogálduiguin¹

➡ Bargit geat jodihit berošteaddjisearvideami berrejit áddet báikkálaš diliid ja fitnodaga doaimma. Doppe gos lea áššáiguoskevaš, sii berrejit oassálastit váikkuhusčielggadeamiid čađaheapmái dahje eará láhkai ráddádallat teknihkalaš bargiiguin makkár fysalaš váikkuhusat vurdojuvvot projevttas boahit. Bargit berrejit maid čađahit gaskaboddasaš gieddeguorahallama ádden dihtii báikkálaš oktavuoda ja ráddádallat eará diehtogálduiguin go lea áššáiguoskevaš.

1. Váikkuhusčielggadeamit

Obbalaččat, doaimma váikkuhusat didoštuvvojit ja guorahallojuvvot maŋŋilgo lea ollašuttuovvovon váikkuhusčielggadeapmi, ovdamearkan váikkuhusaid čielggadeapmi servodahkii ja birrasii dahje váikkuhusaid čielggadeapmi olmmošvuoigatvuodaide, projevttas gárgedanmuttus.² Olmmošvuoigatvuodaš váikkuhusaid váikkuhusčielggadeamit sáhttet maiddá laktojuvvot servodahkii ja birrasii guoski váikkuhusčielggadeamiide, nu ahte dát sáhttet heivejuvvot oktii.

Váikkuhusčielggadeamiin sáhttá leat nanu sadji searvidandoaimmaid hábmemis, dasgo dat addet vuđđosa dovđáhit čuozahevvon berošteddjiid ja áššiid mat berrejit váldujuvvot ovdan berošteddjiiguin.

➡ Juos lea vejolaš, de berrejit bargit geat jodihit berošteaddjisearvideami ja berošteaddjit ieža, oassálastit váikkuhusčielggadeamiid hábmemii ja čađaheapmái.

Váikkuhusčielggadeamit leat dávjá dan jurisdikšuvnna áсахallama vuollásaččat, gos čađahuvvojit, ja fertejit danne čađahuvvot vassis vuogi mielde. Dát almmage ii dárbbas eastadit berošteddjiid searvideami. Ovdamearkan sáhttá ekonomalaš doarjja addujuvvot vái báikegottit ieža sáhttet dahkat váikkuhusčielggadeamiid dahje čađahit váikkuhusčielggadeamiid áššedovdiid veagas geaid ieža leat válljen váfistan dihtii ahte sin oainnut bohtet ovtaide fitnodaga gávndosiiguin.³

1. Geahčas Tabealla 2 dán juhkosa loahpas gos gávnnat dieđuid oktiigeasu mii soaitá leat áššáiguoskevaš berošteaddjisearvideami gárgedeapmái ja čađaheapmái.
2. Leat máŋga reaiddu mat sáhttet veahkehít oázžut buori áddejumi báikkálaš dilálašvuodain ja hálldašit dieđu ja máhtu, ovdamearkan, Anglo-American's (2012), Socioeconomic Assessment Toolbox Version 3, www.angloamerican.com/~media/Files/A/Anglo-American-Plc/docs/seat-toolbox-v3.pdf; IFC's (2010), Guide to Human Rights Impact Assessment and Management, www.ifc.org/wps/wcm/connect/Topics_Ext_Content/IFC_External_Corporate_Site/Guide+to+Human+Rights+Impact+Assessment+and+Management; IPECA (2013), Integrating Human Rights into Environmental, Social and Health Impact Assessments, p. 20, www.ipeca.org/news/20131206/integrating-human-rights-environmental-social-and-health-impact-assessments. Álgoálbmogiid guovdu lea Akwé: Kon Guidelines on the conduct of social, cultural, spiritual and environmental impact assessments (2004) dohkkehevvon buoremus geavaadin, www.cbd.int/doc/publications/akwe-brochure-en.pdf.
3. Buori báikegoddái vuodduvuvon olmmošvuoigatvuodaid árvvoštallanreaiddu várás, geahčas: Rights and Democracy (2011), Getting it right: Community-based HRIA Guide, <https://equalit.ie/portfolio/the-human-rights-impact-assessment-tool/>.

► Dilálašvuodain main bargit geat doaimmahit berošteaddjisearvideami eai oassálastte váikkuhusčielggadeapmái, berre váikkuhusčielggadeami dievaslašvuohhta ja dárkilvuohhta duođaštuvvot metodaidda veagas main ságastallojuvvo dás vuolábealde. Dáhpáhusain main váikkuhusčielggadeapmi ii leat vel čađahuvvon (ovdamearkan ohcandoaimma árra muttus), sáhttet ráđđádallamat teknihkalaš bargiiguin ja eará veahkkeváriiguin mat leat máinnašuvvon dán juhkosis, addit vuđđosa áddet báikkálaš oktavuoda ja mo fitnodaga bargu galgá doaimmahuvvot.

2. Gaskaboddasaš gieddeguorahallan⁴

Lassin váikkuhusaid áddemii, lea diehtu báikkálaš dynamihkas deatalaš go galgá hábmet berošteaddjisearvidandoaimmaid, mat leat bures heivehuvvon kultuvrii ja oktavuhtii mas dat galget geavahuvvot. Gaskaboddasaš gieddeguorahallan sáhtta dahkkojuvvo dáid bokte:

- Bearatgoddeguorahallamat, earenoamážit riikkain gos eai leat olmmošlohkan-dieđut dábuhahttit.
- Áššáiiguoskevaš ovttaskasolbmuid gažadeamit, geat barget fitnodaga dahje eará fitnodagaid ovddas main lea doaibma guovllus (ovdamearkan doaibmabargit, projeaktaplánen, ohcandoaimmat, servodatgaskavuodat, gulahallanossodagat, láhkaveahkki, biras, ruhtadeapmi, háhkan, dearvvasvuohhta ja dorvvolašvuohhta).
- Áššáiiguoskevaš olgguldas áššeosálaččaid gažadeamit (ovdamearkan báikkálaš eiseválddit, antropologat geat leat bargan guovllus, riikkalaš ovttastusat ja suorggi fágasearvvit, siviilaservodat oktan báikkálaš áššedovdibálvalusain).
- Sártnodeamit vissis berošteaddji-joavkkuiguin, earret eará árbevirolaš jođiheddjiiguin, nuoraiguin, nissoniiguin, etnalaš dahje vánet ovddastuvvon unnitčearddaiguin ja eará berošteddjiiguin, oažžun dihtii ipmárdusa báikkálaš politihkalaš oktavuodas, servodatstruktuvrras, sosiála gaskavuodain ja eará áššáiiguoskevaš árvoštallamiin.

3. Láhkagáldut ja eará

Eará áššáiiguoskevaš diehtogáldut maid veagas sáhtta áddet báikkálaš birrasa ja doaibmadiliid, sáhttet siskkildit daid mat leat Tabealla 1:s.

Nugo namahuvvon, de lea várrugasvuoda árvoštallamiid mihtilasvuohhta ja viidodat sorjaveahke vahátriskkaid váikkuhusas earenoamáš dáhpáhusas.⁵ Danne ohcanfitnodagaide, mat jáhku mielde vánet váikkuhit berošteddjiide ja mat dábálaččat eai čađat hámolaš váikkuhusčielggademiid, sáhtta báikkálaš ja doaimma dilálašvuodaid ádden leat ráddjejuvvon hárbjehus. Ovdamearkan sáhtta ohcanfitnodat giddet fuopmášumi čuozašuvvon guovllu ássiid vuordamušaide ja oainnuide.

4. Eambo dieđuid dihtii ráđđádallamiin, geahčat “Rávvagat rogganbáikki bargiide”, “Ceahkki 4: C. Buoremus geavadiid dovdaheapmi ja geavaheapmi”.

5. Geahčat kapihttala II, teakstabihtta A10-A12 dás: OECD Guidelines for Multinational Enterprises, 2011 Edition, OECD Publishing, Paris, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264115415-en>.

Tabella 1. **Dokumeantavuodđuduvvan veahkkevárit oktavuoda áddemii**

Álgogáldut	<p>Soahpamušat, lobit, áššáiguoskevaš láhkaášahusat ja lágat, fitnodatpolisija mii válddaha lágaid ja njuolggadusaid mat gustojit projektii dahje doibmi.</p> <p>Servodaga ja olmmošvuogitvuodaid vudolaš dutkosat/váikkuhusčielggadeamit, maid eará áššeoasálaččat dahje mat projeavtta árat muttus leat dingjuvvon.</p> <p>Birasgártemat ja váikkuhusčielggadeamit, mat sáhttet addit dieđuid álbmo- ja čáhcekválitehtas, beasatlašvuodas čáhcai ja čáhcegálduide, eanadilálašvuodain, dálkkádagas, arvvis ja flora ja fauna dilis.</p> <p>Dearvasvuodadili gárten ja váikkuhusčielggadeamit mat sáhttet addit referenssaidd deatalaš dearvasvuodaindikáhtoriidda.</p> <p>Eatnamiid gárten ja eará dieđut projeavttas dahje doaimmas.</p> <p>Čoavddaindikáhtorat mat leat čohkkejuvvon geográfalaš informašuvdnavuogádagaid, gártaid ja eará gálduid bokte.</p>
Nuppáldas gáldut	<p>Akademihkkariid, eiseválddiid ja industriijaorganisašuvnnaid dahkan dutkosat.</p> <p>Fitnodaga fágasearvvi dahje báikkálaš fágasearvvi čállin dokumeantat.</p> <p>Riikka riskaanalisa, dávjá čadašuvvon ovdalگو fitnodat lea boahhtán dilho jurisdikšuvdnii/riikkii.</p> <p>Eaktodáhtolaš organisašuvnnaid ja sektora, riikkalaš ja riikkaidgaskasaš dási fágasearveorganáid čállin raporttat.</p> <p>Eiseválddiid buvttadan dieđut barggolašvuoda, geaifuoda dásiid, dearvasvuoda- ja oahppomihhtomeriid, báikkáid, bargodilliid, dearvasvuoda, birra ja dorvvolašvuoda jna. birra.</p> <p>Olmmošlohkandieđut, dieđut sisaboaiduid ja geaifuoda mihtuin (dát eai soaitte luohtehahttit buot oktavuodain ovdáneaddji riikkain).</p> <p>Dieđut servodatinvesteremiin dahje gárgedanprográmmaid mat gullet guovllu dahje regiovna rogganindustrija eará projeavttaide.</p> <p>Multilaterála ja bilaterála ovddidaninstitušuvnnaid dahkan dutkosat ja raporttat (omd. Mállimbiidbáŋku, ON Ovddidanprográmma, ON Spesialraporterejeaddji, ILO).</p> <p>Dutkosat maid leat dahkan báikegottit dahje servodagat, ovdamearkan álgoálbmogat dahje sin ovddasteaddji organisašuvnnaid, deatalaš áššiid mat sáhttet leat áššáiguoskevaččat projeaktagárgedeapmái.</p> <p>Álmmus raporttat maid leat dahkan eará fitnodagat mat doibmet guovllus dahje regiovnnas</p>

B. Dárkkistit dieđuid aiddolašvuoda

➡ Lassin dievaslaš dieđuid čohkkemii lea deatalaš guorahallat leatgo dieđut aiddolaččat ja luohtehahttit. Dát lea earenoamáš duohta eará gálduid dieđuid hárrái, ovdamearkan ovdalis dutkosiid ja guorahallamiid hárrái, maid doaibmaoasálaš dahje ostojuvvon fitnodat ja nuppáldasgáldut leat dahkan.

Dán sáhtta dahkat dieđuid trianguleremiin (eanadaga juohkimiin jurddašuvvon golmmačiegagiid fierpmádahkii) nu ahte veardida daid eará diehtogálduiguin, árvoštallat dieđuid šlája ja gáldu, ráđđadallat goalmmátáššeoasálaččai guin, ovdamearkan siviilaservodaga organisašuvnnaiguin čuoggáin main lea eahpáduš, ja duođaštit bohtosiid dahje jáhkuid earákilberošteaddji oavkkuid birra áššáiguoskevaš berošteddjiiguin main lea sáhka, dakkaviđi go mekanismmat leat cegejuvvon.

Go adnojuvvojit dieđut mat leat vižžojuvvon goalmmátáššeosálaččain (ovdamearkan eará rogganfitnodagain mat barget regiovnas, riikkalaš ja báikkálaš siviilaservodaga organisašuvnnain, akademiikkariin dahje eiseválddiid ovddasteddjiin), de berrejit čuovvovaš áššit árvvoštallojuvvo:

- **Báikkálaš beaggin:** Makkárin oidnet báikkálaš servodagat ja eará oassá-dallit, nugo siviilaservodaga organisašuvnnat, bargiid organisašuvnnat, fid-nosuorgeorganisašuvnnat ja eiseválddeorgánat (go lea áššáiiguoskevaš) dán áššeosálačča?
- **Bealátkeahtesvuohta:** Leatgo áššeosálaččas makkárge bealátvuođat nugo gávppálaš beroštumit doaimmas? Vejolaš čuolbmás ruhtadangáldut? Politihkalaš beroštumit?
- **Cuogga:** Makkár profila ja gealbbut leat bellodaga/organisašuvnna lahtuin/bargiin?
- **Áššáiiguoskevašvuohta ja áššedovdamuš:** Mo lea áššeosálaš ovdal čájehan iežas áššáiiguoskevašvuođa ja áššedovdamuša earenoamáš fágasuorggis?
- **Historjá:** Man guhká lea áššeosálaš leamaš guovllus? Mo ja manne bođii álgu?

Muhtin dieđut sáhttet leat mávssolaččat, ii danne go dat leat duohta, muhto danne go ovddastit deatalaš oainnuid. Dakkár dáhpáhusain lea nu ahte vaikko ipmárdusat eai leat aiddolaččat, de leat dat deatalaččat ádden dihtii oktavuoda, earenoamážit berošteddjiid vuordámušaid dáfus.

C. Jotkkolaččat ođasmahttit áddejumi

➡ Dieđut báikkálaš birra ja bargodilálašvuođaid birra berrejit ođasmahttojuvvo áiggi vuollái, dađistaga go eambo dieđut dábuuvvojit juogo lasi dutkosiid dahje berošteaddjisearvidandoaimmaid bokte ja go projeavtta áššedilit nuppástuvvet.

Projeakta- ja doaibmabargit sáhttet árvvoštallat tabealla vuolábealde ja viežžat áššáiiguoskevaš ja dárbbalaš dieđuid sin iežaset berošteaddjisearvidandoaimmaid hárrái. Dávjá čohkkejuvvo eanaš oassi dáid dieđuin váikkuhusčielggadeami bokte.

Tabella 2. Áddet báikkálaš oktavuodaid hábmen dihtii berošteaddjisearvidandoaimmaid

Makkár diedut	Váiddahus	Oljju gássa ja ruvkkilid vejolaš ovdamearkkat	Vejolaš guoskevašvuotta berošteaddjisearvideapmái
Váikkuhanguovllut¹	<p>Geografálaš guovlu gos projeakta-doaimmat jáhku mielde váikkuihit olmmošvuogatvuodaide, servodahkii, kultuvrii ja birrasii. Diedut berrejit siskkildit vejolaš vahätváikkuhusa ja buori váikkuhusa, nugo vejolašvuodaid álggahit bargosajiid dahje gárgedit ealahuseallima.</p> <p>Čuozahevvon guovlu sähttä leavvat guhkás olggobeallái guovllu gos projeakta dāhpāhuvvā, ja sähttä siskkildit regiõvnnaid rogganbáikki miehterávdnjái, ja gávpoigiid ja čeahkkebáikkilid.²</p> <p>Earenoamáš fuolalaš berre leat vejolaš kumulatiiva váikkuhusain (omd. mo doaimma sähttä váikkuihit lasi olgguldasa dahje ovdeš ja boahhtevaš doaimmaid váikkuhusaide).³</p>	<p>Olju ja gássa: Viiddis váikkuhanguovlu (fievrridangeainnut, čähevalljodagat).</p> <p>Doaimmat mearas siskkildit äbi, mearrabotni, bāktesulluid ja riddolagaš báikegottiid.</p> <p>Eahpedábálaš oljo- ja gāssaroggan váikkuha jáhku mielde bahābut go dābālaš bohkan, omd. oljosāttobeaveruvke viiddis guovvlus, māngga oljogāivooaivvi roggan dihtii ráktogāssa.</p> <p>Oljo- ja gāssābohcejohtasat váikkuihit viiddis guvlui, muhtimin guovtti dahje māngga riikka rájāid rastā.</p> <p>Ruvkedoaimma: Váikkuhanguovlu lea dābālaččat ráddjjevuvon guovvluide rogganlobi alde dahje lahka, muhto sähttet siskkildit guovvluid miehterávdnjái juos ruvke lea joga lahka, dahje sähttet leat váikkuhusat geaidno- dahje ruovderatterāigege, omd. gavjabotkkisteapmi, šlāpma, olu johtalus dahje, johtaluslluhkusvuodas, āssiid färreheapmi čāhkken dihtii saji fievrridaninfrastruktuvrii.</p> <p>Ruovderattelinnjāt sähttet váikkuihit guovtti dahje māngga riikka rájāid rastā juos ruvke lea riikkas gos ii leat beasatlašvuotta merri.</p> <p>Sihke oljo- ja ruvkedoaimma váikkuhanguovllut leat eambo ráddjjevuvon juos lea sāhka ohcamis.</p>	<p>Dovdāhit váikkuhuvvon berošteddjijid ja vuogatvuodalaččāid.</p> <p>Dovdāhit vejolaš kumulatiiva váikkuhusaid berošteddjijide.</p>
Historijālaš dāhpāhusat	<p>Deatalaš historijālaš dāhpāhusat guovvlus dahje regiõvnnas mat sähttet leat āššāiguoskevaččat projekti, ja mat sähttet váikkuihit berošteaddjisearvideapmái. Dāt sähttä siskkildit čuolmmaid vāssān ālgege projeavttain, kumulatiiva váikkuhusaid ovdeš, dālaš dahje boahhtevaš doaimmain, guovlu riidohistorijā, sihke servodaga joavkkuid gaskkas, ovdeš vuostaldemiid eana-, valljodat- ja infrastruktuvraoamastusa dāfus, geavaheami ja/dahje beasatlašvuoda.</p>	<p>Ovta lāhkai oljo- ja ruvkedoaimi.</p>	<p>Dovdāhit makkár vejolaš kumulatiiva váikkuhusat leat berošteddjijide.</p> <p>Dovdāhit vuosttaldeaddij joavkkuid ja suojehis joavkkuid.</p> <p>Dovdāhit hāstalusaid searvideapmái (omd. ārbejuvnon āssiid, veahkavālddi ja vuosttaldeami).</p>

Tabella 2. Áddet báikkálaš oktavuodaid hábmen dihtii berošteaddjisearvidandoaimmaid

Makkár diedut	Válddahus	Oljjugássá ja ruvkkid vejolaš ovdamearkkat	Vejolaš guoskevašvuotta berošteaddjisearvideapmái
Ásahallamat ja guoskevaš mihtto-mearit	Ásahallamat mat stivrejit operašuvnna ja iešgudetlágan geatnegasvuodaid berošteaddjisearvidandoaimmaid hárrái sáhttet siskkildit: Guoskevaš riikkaidgaskasaš mihtto-mearit nugo OECD válddahusaid, eará instrumeantaid riikkaidgaskasaš olmmošvuogatvuodaid dáfus (garvin dihtii olmmošvuogatvuodaid loavkideami dahje olmmošvuogatvuodaid loavkideapmái searvama), riikka lágat gos fitnodagas lea váldokantuvra dahje lea bursačálhuvvan (juos guoskevaš), riikkalaš, guvllolaš dahje báikkálaš lágat gos fitnodat lea doaimmas, vejolaš soahpamušat, ruhtadanšiehtadusat, entreprenevrášiehtadusat ja lágideaddjišiehtadusat ja mo dakkár ásahallamat giehtaguššojuvvjit.	Olju ja gássá: Oljo- ja gássášiehtadustilpa, omd. lohpe-, buvttadanjuogadandahje báilvulussoahpamuš. Ruvkket: Ruvkedoaimma ja -njuolgadusat, -lobit, lágat lánkaášahusat ja lohpeavttut.	Dovdáhít berošteaddjiioavkkuid geain lea sierra juridihkalaš stáhtus, ja vuogatvuodalaččaid. Dovdáhít juridihkalaš geatnegasvuodaid berošteaddjisearvideami dáfus. Dovdáhít heivvolaš berošteaddjisearvidanvuogiid. Dovdáhít hástalusaid searvideapmái (omd. juridihkalaš gáibadusaid ja soardevaš ráddenvuogiid).
Politiikalaš gaskavuodát ja stivrejupmi	Riikkalaš, guvllolaš ja báikkálaš politiikalaš áššit mat sáhttet váikkuiht searvideapmái báikegottiiguin ja eará berošteaddjiiguin, nugo nanu dahje váilevaš siviilaservodat, fágasearvvit ja demokrátalaš institušuvnna, báikkálaš oainnut korrupšuvnnaš, gierdiluovta eiseválddiid moaitilmii, hálddahuslaš struktuvrrat ja hámolaš mearridan-proseassat, investerenráddenvuogit ja lahkaneami resursanationalismii, gilvaleddji bellodagaid dynamiikka, lánkaaddi vuogádagaid iehčanasvuotta ja riektestántaprinsihppa.	Olju ja gássá: Stuorra vuordámušat ja/dahje bahás oadjumat oljo- ja gássaprojeavttaide berošteaddjiioavkkuin, omd. "resursanationalisma", subnationála politiikalaš dynamiikka, separatisma dahje sesešunisma ravdamearálaš dāhpāhusain oljorikkis regiuvnnain. Ruvkket: Ruvkedoaimma gáiddus guovluin, gos politiikalaš stivrejupmi ja hálddahus lea heittot, vel ovdānan riikkainai.	Dovdáhít hástalusaid searvideapmái (omd. soardevaš stivrenvuogiid, cuoggagáržžidemiid, eahperehālaš āigagāid berošteaddjiid ja earā ioavkkuid gaskkas). Dovdáhít heivvolaš berošteaddjisearvidanvuogiid.
Eiseváldestruktuvra ja rollat	Iešgudet rollat, fāmut ja vuollālas beroštumi báikkālaš, guvllolaš ja riikkalaš stivrendāsis ja iešgudet ossodagaid ja kantuvrraid gaskkas, main lea ovdasvāstādus iešgudet āspeavtain rogganindustrija āsahallamis. Eiseválddiid cuogga ja institušuvnnalaš lahkaleahkin iešgudet dāsiin.	Olju ja gássá: Oktasašprojeavttat nationāla oljo- ja gāssafitnodagaiguin leat dovdosat oljo- ja gāssaindustrijas. Eiseválddiid duppalrolla āsahallin ja buvttadeaddjin sāhttā leat hāstalus searvideapmāi. Ruvkket: Ruvkedoaimmii lea deatalaš āddet dynamiikka eiseválddiid iešgudet dāsiid ja kantuvrraid gaskkas, earenoamāžit go ruvke lea gāiddus guovluš.	Dovdáhít hāstalusaid searvideapmāi (omd. cuoggagāržžidemiid, gilvaleddji beroštumiid ja vuordāmušaid berošteaddjiid gaskkas). Dovdáhít heivvolaš searvidanvuogiid.

Tabella 2. Áddet báikkálaš oktavuodaid hábmen dihtii berošteaddjisearvidandoaimmaid

Makkár diedut	Váiddahus	Oljju/gássá ja ruvkkid vejolaš ovdamearkkat	Vejolaš guoskevašvuotta berošteaddjisearvideapmái
Demografija ja sosiála gaskavuodát	Veahkadaga mihtilmasvuodát báikkálaš guovllus/regiovnnas, earret eará: Veahkadatsturrodat, ahti ja sojut, johtinminstarat, sohka-bealgaskavuodát, iešgudet etnalaš joavkkuid gaskavuodát, suojehis dahje birzehis joavkkuid ja áigoáibmogiid leahkin guovllus, riikkolašvuotta ja dorvovlašvuotta.	Ovttá lāhkai oljo- ja ruvkedoibmii.	Dovdāhit vejolaš čuozašuvvon berošteddjiid ja suojehis joavkkuid. Dovdāhit hāstalusaid searvideapmái (sosiāla dahje kultuvrralaš norpmad, báikkálaš fāpmodynamiha, sosio-ekonomalaš gāržžidemiid. Dovdāhit berošteaddjisearvi-dandoaimmaid ulbmiliid (omd. ráhkadit oktasaš ārvvu). Dovdāhit heivvolaš berošteaddjisearvidanvugiid.
Ekonomiija ja barggahus	Nationāla ja subnationāla dāhta (sihke guvllolaš, báikkálaš ja rájāidrastideaddji, juos guoskevaš) sisaboadus, geafivuodadāsiin, barggahusgālduin, gelbbolaš bargofāmuid fidnemis, gāvpebirrasis, bargodilliin ja birgendāsis, eallinkvaliteahtas, lohkan- ja čāllindāidduin. Báikkálaččāat buvttaduvvon gālvvuid ja bālvulusaid fidnenlāhki.	Guoskevaš gālvo- ja bālvulusatippat leat iešgudetlāganat oljo-/gássá- ja ruvkedoimmaid dāfus ja projeavttaid iešgudet muttuin.	Dovdāhit vejolaš čuozašuvvon berošteddjiid ja suojehis joavkkuid. Dovdāhit hāstalusaid searvideapmái (sosiāla dahje kultuvrralaš norpmad, sosio-ekonomalaš gāržžidemiid, sohka-bealerohusaid). Dovdāhit berošteaddjisearvi-dandoaimmaid ulbmiliid (om. ráhkadit oktasaš ārvvu). Dovdāhit heivvolaš searvidanvugiid (omd. āvkki juogadeami báikkálaš hāhkama bokte, optimaliseret āvkkiid báikkálaččāat).
Olmmošvuoigatvuodát	Olmmošvuoigatvuodaid suodjaleami nanuvuotta riikka lāgin, eisevālddiid historihka riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuodaid geatnegasvuodaid doahhtaleamis, industriija ja fitnodagaid historihka olmmošvuoigatvuodaid gjedāhallamis e.e. vāidudandoaimmaid bokte, lokāla, reionāla ja nationāla sihkarvuodaveagaid geavat (omd. vuostaldemiid veahkavālddālaš duolbmamiin, olmmošvuoigatvuodaid bealušteddjiid jāvkademiin), vāidudandoaimbajiid bokte olmmošvuoigatvuodaid riikkumiid oaffariidde.	Ovttá lāhkai oljo- ja ruvkedoibmii.	Dovdāhit vejolaš čuozašuvvon vuoigatvuodalaččāid. Dovdāhit heivvolaš berošteaddjisearvidanvugiid ja vāidudanproseassaid. Dovdāhit hāstalusaid searvideapmái (omd. lāhkagāibādusaid, ja soardevaš ráddēnvugiid, veahkavālddi ja vuosttaldeami).

Tabella 2. Áddet báikkálaš oktavuodaid hábmen dihtii berošteaddjisearvidandoaimmaid

Makkár diedut	Váiddahus	Ollju/gássa ja ruvkkid vejolaš ovdamearkkat	Vejolaš guoskevašvuohta berošteaddjisearvideapmái
Sosio-ekonomalaš fäktorat ja infrastruktuva	<p>Fäktorat mat väikkuiht oibmuidd nāvccaide väfistit älgäiboadu, nugo beasatlašvuohta produktiiva resurssaide, eanaopmodaga dorvvolašvuohta, barggolašvuođa vejolašvuođat, fäktorat mat sähttet dagahit suojehisvuođa</p> <p>(om. dearvvasvuođa diliit, sohkabealvealaheapmi, čearddalašvuohta dahje oskoldatlaš stähtus), sosiála lonohallama ja lotnolastima minstarat hämollaš ekonomalaš vuogädaga olggobealde, dearvvasvuođa bälvalusaid diliit ja beasatlašvuohta, oahppu, bälvalusat nugo čähi ja elrävdnji, fievriddan- ja earä infrastruktuva (omd. geainnut, ruovderatti, gjirdi- ja mearrajohtolat). Luonduruovttudoalu/ärbevirolaš birgenlägi suojehisvuohta infrastruktuva/demografija/ekovuogädagaid rievdamiidda.</p>	Ovttá lähkai oljo- ja ruvkedoibmii.	<p>Dovdähit vejolaš čuozašuvvon berošteddjiid ja suojehis joavkkuid.</p> <p>Dovdähit ulbmillaš searvidanvugiid (om. ävkki juogadeami infrastruktuorra oktasaš anu bokte, jna.).</p> <p>Dovdähit hästalusaid searvideapmái (sosiála dahje kultuvrralaš norpmaid, sosio-ekonomalaš gärržidemiid, logistihkalaš gärržidemiid).</p>
Sohkabeali fäktorat	<p>Sohkabeallat, ovddasvästädusat ja gaskavuodät vissis oktavuodain ja joavkkuin, sohkabealässiid dohkkeheapmi eisevälddiid bealis. Sohkebelliid erohusat oahppodäsiid, gällegaid ja bargovejolašvuođaid däfus.</p>	Ovttá lähkai oljo- ja ruvkedoibmii.	<p>Dovdähit vejolaš čuozašuvvon berošteddjiid ja suojehis joavkkuid.</p> <p>Dovdähit hästalusaid searvideapmái (sosiála dahje kultuvrralaš norpmaid, sosio-ekonomalaš gärržidemiid, logistihkalaš gärržidemiid).</p>
Kultuvrralaš fäktorat	<p>Hupmangiella, osku, kultuvrralaš geavadat, kulturärbii (nugo bäikkii main lea kultuvrralaš ja vuoinjalaš mearkkašupmi), ja ärbevirolaš mearrideapmi. Älgoälbmogiid leahkin ja dohkkeheapmi.⁴</p> <p>Njuolggadusat searvideami härräi (omd. sähttä dárbašit sierra lobi boahitit servodahkii, juos galgä beassat älggahit searvideami servodatjodiheddjiiguin dahje eisevälddiiguin).</p>	Ovttá lähkai oljo- ja ruvkedoibmii.	<p>Dovdähit vejolaš čuozašuvvon berošteddjiid ja suojehis joavkkuid.</p> <p>Dovdähit ulbmillaš searvidanvugiid (omd. searvideami oazžun dihtii miediheami ärbevirolaš mearridanproseassaid bokte).</p> <p>Dovdähit hästalusaid searvideapmái (sosiála dahje kultuvrralaš norpmaid, sosio-ekonomalaš gärržidemiid, logistihkagärržidemiid).</p>

Tabella 2. Áddet báikkálaš oktavuodaid hábmen dihtii berošteaddjisearvidandoaimmaid

Makkár diedut	Váiddahus	Oljju/gássá ja ruvkkid vejolaš ovdamearkkat	Vejolaš guoskevašvuotta berošteaddjisearvideapmái
Sosiála ortnet	Formála ja eahpeformála mihtilasuoddat sajáiduvvan sosiála ortnega hárrái, aspeavttat bearatgotti organiseremis ja cuokkas mat sáhttet váikkuhit oassálastima mearridanproseassaide ja beasatlašvuoda báivalusaide ja dieduide.	Ovttá lāhkai oljo- ja ruvkedoibmi.	Dovdāhit vejolaš čuozašuvvon berošteddjiid ja suojehis joavkkuid. Dovdāhit ulbmillaš searvidanvugiid. Dovdāhit hāstalusaid searvideapmái (sosiála dahje kultuvrralaš norpmaid, sosio-ekonomalaš gāržžidemiid, báikkálaš fāpmodynamihka, cuog-gagāržžidemiid).
Bargiid rievtit⁶	Obbalaš bargodliit, nugo báikā, bargoāigi, oadjoortnegat, sosiála suodjalus, barguiguoski dearvvasvuotta ja dorrvolašvuotta. Barguiguoski olmošvuogatuodaid loavkideamit nugo vealaheapmi, mánāid barggaheapmi, bāggobargu ja olmmošgāvppašepmi. Stāhta rolla āittardit bargiid suodjaleami ja bargiid vuogatuodaid. Bargoeallima gaskavuodaid viidodat ja šīādjā (hovdengett) ja fāgaserviid gaskavuodāt) ja kollektiiva šiehtadallamat. Man mahttāi bargiid vuogatuodāt vuodduidit dahje searvat fāgaserviide dahje šiehtadallat kollektivvalaččāt, doahttaluvvojit. Man mahttāi fāgasearvvit leat sorjasmaehttumat bargoaddis dahje eisevāiddiin.	Oljo- ja gāssabargit eai leat māngga oljobuvttadeaddji riikkas organiserjuvvon, earenoamāžit riikkain gos lea soardevaš rāddehus, dahje eai leat ovdastuvvon sorjasmaehttun fāgasearvvi bokte. Ruvkebargiin māngga riikkas lea guhkes fāgasearvehistorjā, omd. Kanadas, USA:s, Stuorra-Britānnias ja Mātta-Afrihkās. Bargit geat leat mielde ohcandoaimmain, sáhttet leat gaskaboddasāččāt báikāšuvvon ja eaige soaitte organiserjuvvon.	Dovdāhit joavkkuid geain lea earenoamāš lāgalaš stāhtus (omd. bargiid). Dovdāhit ulbmillaš searvidanvugiid. Dovdāhit hāstalusaid searvideapmái (omd. báikkálaš fāpmodynamihka, soardevaš rāddenvugiid).

- Go galgá váikkuhanguovllu gávnnaht ja duodašt, de ferte árvvoštallat projeavtta iešvuodaid, ja dárbbāšlaš lea maiddái muhtin mađi áddet báikkálaš konteavstta nugo sosiála oktavuoda (omd. geafivuoda dahje korrupšuvnna dási, álgoálbmogiid leahkima guovllus), báikki mihtilmasvuodaid (omd. rašis ekologalaš diliid, industriija opmodagaid), gii ja mo eatnama geavaha ja oamasta (omd. riidduvuloš eanaopmodat, báikegottit mat leat sorjavaččat iešbirgeneanadoalus).
- Dihto váikkuhusat eai soaitte heivet dán geográfalaš guvlui, nugo projeavtta buktu nationála sisabođuide, dahje projeavtta váikkuhusat máilmmi liegganeapmái. Dát váikkuhusat berreit váldojuvvot mielde fitnodaga várrugasvuoda árvvoštallamiidda, almmage ii soaitte leamen vejolaš dahje ulbmillaš giedahallat dáid váikkuhusaid rogganbáikki berošteaddjisearvidandoaimmaid bokte.
- Ohcanmutter leat projeavtta váikkuhanguovllut jáhk mielde sakka eanet ráddjejuvvon.
- Eambo dieduid várás, geahčās Mildosa B “Searvideapmi álgoálbmogiiguin”.
- Eambo dieduid várás, geahčās Mildosa D “Searvideapmi bargiiguin ja fāgaserviiguin”.

CEAHKKI 2: DOVDÁHIT VUORUHUVVON BEROŠTEDDJIID JA SÁGASTALLANGUIMMIID

Ceahkki 2: Dahkočuoggáid oktiigeassu

- Fitnodagat berrejit viggat dovdáhít buot vejolaš čuozašuvvon berošteddjiid ja vuoigatvuođalaččaid.
- Fitnodagat berrejit árvvoštallat mo dihto váikkuhusat sáhttet rievddadallat iešguđet berošteddjiioavkkuid gaskkas ja vuoruhit suojeheamos ja garra-sepmosit čuozašuvvon joavkkuid searvideamis.
- Fitnodagat berrejit duođaštit bohtosiid dihto berošteddjiioavkkuid birra ja ođasmahttit berošteddjiigártaid dárbbu mielde.
- Fitnodagat berrejit duođaštit berošteddjiid ovddasteddjiid fuolahat dihtii ahte duođai gulahit sin oainnuid geaid ovddastit, ja fuolahat dihtii ahte suojeheamis berošteddjiid maiddá leat ovddastuvvon.
- Fitnodagat berrejit ođđasis árvvoštallat ovddasteddjiid dađistaga go dat molsašuvvet dahje ođđa berošteddjiioavkkut bohciidit.

A. Dovdáhít ja vuoruhit vahágepmosit váikkuhuvvon berošteddjiid

Vuođuštus manne dát lea deatalaš várrugasvuođa árvvoštallamis:

Juos čuozašuvvon berošteddjiid, earenoamážit vuoigatvuođalaččat ja suojeheamis veahkadagat, eai leat nammejahkii dohkkehuvvon ja vuoruhuvvon berošteddjiid dovdáhan- ja gártendoaimmain, de lea bahá ahte berošteddjiisearvidandoaimmat vuoruhit oassádalliid dahje joavkkuid geain lea eanemus fápmu dahje váikkuhanvejolašvuohta. Juos badjelgehččojuvvojit dat berošteddjiid, geain lea uhccán váikkuhanvejolašvuohta, muhto geat liikká leat garrasit čuozašuvvon, de eai soaitte sii váldojuvvot mielde searvidanstrategiijaid ja muhtin vahátváikkuhusat eai soaitte garvojuvvot dahje gieđahallojuvvo searvidandoaimmaid bokte.

➡ Fitnodagat berrejit viggat dovdáhít buot vejolaš čuozašuvvon berošteddjiid ja vuoigatvuođalaččaid berošteddjidovdáhandoaimmaid áigge.

Berošteddjiid gaskaboddasaš dovdáheapmi berre siskkildit olles listtá mas leat buot báikegottit, bargit ja eará earjalolbmot ja joavkkut, geaid beroštumiide sáhttá projeakta dahje doaimma váikkuhit. Muhtin berošteddjiid eai soaitte diehtit ahte sii leat “berošteddjiid”, seamma go leat earjalolbmot ja joavkkut geat eai dieđe ahte projeakta váikkuha vahátlaččat sidjiide ovdalgo váikkuhus deaivida. Dát berošteddjiilistá šaddá eará láganin dađi mielde makkár doaimmatipa dahje guđe eallinsyklusas doaimma lea (geahččas Tabealla 3 eambo dieđuid várás).

Tabella 3. Berošteaddjit geat leat rievddalmasat oljo-/gásseindustriiji ja ruvkeindustriiji

Berošteaddjit geat leat rievddalmasat oljo- ja gásseindustriiji mearas, sáhttet leat:	Berošteaddjit geat leat rievddalmasat ruvkeindustriiji sáhttet leat:
<ul style="list-style-type: none"> • Riddolagaš báikegottit • Gávpálaš ja árbevirolaš guolásteaddjit • Riddoguovvluid turistaindustriija 	<ul style="list-style-type: none"> • Olbmot geat rogget duoji várás

Vejolaš vuoigatvuodalaččat sáhttet dovđáhuvvot váikkuhusčielggademiid ja báikkálaš oktavuoda analiissa vuodul. Geahčas Tabealla 2 ja Tabealla 4 eambo bagadallama várás.

Tabella 4. Dovđáhit roggandoaimmaid vejolaš olmmošvuoigatvuodaid váikkuhusaid

Ássi	Vejolaš olmmošvuoigatvuodaid váikkuhusovdamearkkat	Fáktorat mat lasihit váikkuhusaid jáhkeahhtivuoda olmmošvuoigatvuodaide juos dat leat	Guoskevaš berošteaddjit ja projeavtta eallinsykklusa muddu
Färeheapmi	<p>Roggandoaimmat sáhttet dagahit bággo fárreheamiid ja árbevirolaš eatnamiid ja eallámuša manaheami.</p> <p>Váilevaš berošteaddjisearvideapmi sáhtta dagahit funet plánejuvvon prográmmaid eallámuša máhcaheami várás.</p> <p>Vejolaš riekteváikkhusat: Omd. riekti buorre eallindássái, riekti biimu, riekti dearvasvuhtii.¹</p>	<p>Riikkalaš eiseválddiin, geain lea uhccán cuogga ja/dahje heajos historihka searvidit báikegottiiguin maidda gárgedanprojeavtat leat čuohcan, lea ovdasvástádus fárreheamis.</p> <p>Regjovnnas gos fárreheapmi galgá dáhpáhuvvat, váilot veahkkevárit.</p> <p>Báikegottiin lea earenoamáš stáhtus (ovdamearkan álgoálbmogiin) dahje kulturárbi, man háliidit suodjalit.</p> <p>Guoskevaš eatnamis lea kulturrálaš dahje vuoigatvuodalaš árvu báikkálaš álbmogii.</p> <p>Báikegottiin lea eahpesihkkaris eanaoamas-tus dahje -láigooktavuhta.</p>	<p>Báikegottit doaimmaid ráhkadeami ja viiddideami áigge.</p>
Johtin guvlui	<p>Vieris guovllu, ekonomalaš vejolašvuodaid ohcci olbmuid márran sáhtta divrudit ássama ja biepmu ja lasihit suojehis joavkkuid ruovttuhisvuoda.</p> <p>Sisafáren sáhtta uhkidit ovdalaš ássiid nugo álgoálbmogiid kulturrálaš vuoigatvuodaid.</p> <p>Sisafáren sáhtta maid bohciidahtit gealdagasaid ja riiddu, earenoamážit go joavkkuid beroštumit rievddadallet (omd. johttibargit geat vigget suodjalit barguideaset).</p> <p>Vejolaš riekteváikkhusat: Omd. riekti buorre ássandillái ja riekti biimu ja ásođahki,² riekti oassálastit kulturrálaš eallimii,³ riekti eallimii, friijavuhtii ja persovnnalaš dorvui.⁴</p>	<p>Báikegottiin lea earenoamáš stáhtus (omd. álgoálbmogiin) dahje kulturárbi man dáhttot suodjalit.</p> <p>Guovllus lea stuorra geafvuohta ja hárvanaš bargovejolašvuodas.</p> <p>Eatnamat ja luondduvalljodagat mat sáhtášedje doarjut eatnat sirddolaččaid leat vánit.</p> <p>Lea váilevaš infrastruktuva doarjut eatnat sirddolaččaid.</p> <p>Guovllus gullet eatnat olbmot suojehis joavkkuide (omd. boarrásat, olbmot geain lea heajos dearvasvuhta, nuorat ja etnalaš veahádagat geat vealahuvvojit). Leat kulturrálaš fáktorat mat gáibidit ahte stuorrabearrašii galgá ássansuodji.</p>	<p>Báikegottit, earenoamážit suojehis veahkadagat ja johttibargit, váldoássiálaččat vejolašvuodaid analiissain ja huksemin, muhto maiddái doaimmain.</p>

Tabella 4. Dovdáhit roggandoaimmaid vejolaš olmmošvuoigatvuodaid váikkuhusaid

Ässi	Vejolaš olmmošvuoigatvuodaid váikkuhusovdamearkkat	Fäktorat mat lasihit váikkuhusaid jáhkeahhtivuoda olmmošvuoigatvuodaide juos dat leat	Guoskevaš berošteaddjit ja projeavtta eallinsjuklusa muddu
Beasatlašvuohta valljodagaide ja biebmodorvui	<p>Oljoroggan äbis sähtttá gáržžidit olbmuid beasatlašvuoda guolástansajjide ja dagahit vahátváikkuhusaid dearvasvuhtii ja eallámuššii.</p> <p>Beaveruvkket sähttet heajudit eanadoalloeatnamiid.</p> <p>Stuorra čáhcehivvodagat mat adnojuvvojit rogganindustriijas sähttet gurret báikkálaš čáhcegálduid.</p> <p>Vejolaš vuoigatvuoda váikkuhus: Omd. riekti dohkálaš eallindässái, riekti bibmui ja riekti dearvasvuhtii.⁸</p>	<p>Báikegottit leat sorjavaččat mearravalljodagain dahje eará luondduvalljodagain juos galget birget dahje fidnet álgáiboadu.</p> <p>Guovllus lea stuorra geafovuohta ja hárvenaš bargovejolašvuodat.</p> <p>Guovllus leat hui olu suojehis olbmot, omd. boarrásat, nuorat ja čearddalaš veahádagat.</p> <p>Báikegottiin lea eahpesihkaris eanaoamastus/eanaláigodilli.</p>	<p>Berošteaddjit geat leat sorjavaččat čuoazuhuvvon guovllu valljodagain, huksema ja doaimma áigge.</p>
Dorrvolašvuohta	<p>Priváhta sihkarvuoda bargit ja/dahje almmolaš sihkarvuoda veagat sähttet geavahit badjelmeareálaš vuomiin jávkadit eanaoamasteddjiid geat vuosttalidit ráfaláččat bohcejohtasa mii galgá sin eatnamiid badjel mannat.</p> <p>Vejolaš riekteváikkuhus: Riekti dorrvolašvuhtii, sátnefrijavuhtii.⁹</p>	<p>Olmmošvuoigatvuodaid joavkkut ja earát leat dovddahan vuorjašumiid guovllu ja/dahje riikka váilevaš vuodofrijavuodaid, omd. (sátnefrijavuoda, čoahkkananfrijavuoda, jna.), dihtii.</p> <p>Regiovnnas ja/dahje riikkas lea historjá, mas vuosttaldanákšuvnnaide oassálasti earkalaibmot dahje joavkkut lea sordjuvvon.</p> <p>Olmmošvuoigatvuodaid oahpaheapmi sihkarvuoda veagaid várás váilu.</p>	<p>Báikegottit, bealušteaddjijoavkkut dahje organisašuvnnat geat vuosttalidit projeavtta, ovdalge lohpi addojuvvo dahje doaimma áigge.</p>
Kulturárbi	<p>Roggandoaimmat sähttet bilidit guovlluid main lea kulturrálaš dahje vuoinjálaš máksu báikegottiide, earenoamážit álgoáibmogiidida.</p> <p>Vejolaš vuoigatvuoda váikkuhus: Omd. riekti oassálasti kulturrálaš eallimii.⁷</p>	<p>Báikegottiin lea earenoamáš stántus (omd. álgoáibmogat) dahje kulturárbi maid hállidit suodjalit.</p> <p>Guovllus leat duodašuvvon vuoinjálaš dahje kulturárvvolaš báikkit.</p>	<p>Berošteaddjit geain lea kulturárbi dahje -báikkit čuoazuhuvvon guovllus, huksema ja doaimma áigge.</p>
Álbotdearvasvuohta	<p>Vahátváikkuhusat báikkálašveahkadaga dearvasvuhtii sähttet boahit bodnečázi nuoskkideamis dahje eará nuoskkidemiin.</p> <p>Sisafären sähtttá buktit lasi HIV/AIDS ja eará dávdáid.</p> <p>Vejolaš vuoigatvuoda váikkuhus: Omd. riekti dearvasvuhtii.⁹</p>	<p>Báikegottit leat sorjavaččat čuoazuhuvvon guovllu lunddolaš čáhcegálduin (omd. jogain, gáivuin) beaivválaš dárbbuideaset dihtii.</p> <p>Báikegottit leat eallámušaset dihtii sorjavaččat eatnamis ja luondduvalljodagain mat leat guovlluin roggandoaimmaid birra.</p> <p>Mealgadaš sisafären.</p>	<p>Báikegottit čuoazuhuvvon guovllus leat sorjavaččat valljodagain mat leat čuoazuhuvvon guovllus doaimma ja huksema áigge.</p>
Sohkabeal-gaskavuodat	<p>Báikegotti dievddut sähttet fidnet barggu ja ekonomalaš vejolašvuodaid, ja nissonat sähttet olgušuvvojit dahje šaddet gillát seksuála vuortnuheami.</p> <p>Ruhtakonominija lassáneapmi sähtttá nuppástuhttit bearašiid siskkáldas fápmostruktuvrraid.</p> <p>Vejolaš vuoigatvuoda váikkuhus: Omd. riekti frijavuhtii vealaheamis.⁹</p>	<p>Sivillaservodaga organisašuvnnat dahje eará joavkkut leat dovddahan vuorjašumi veahkaválddis nissoniid vuostá dahje sohkaeallálaš veahkaválddi dihtii.</p> <p>Nissonat oassálastet vánet hámolaš bargomárkaniidida.</p> <p>Oahppodásit ja kulturfäktorat.</p>	<p>Báikegottiid dahje sirddolaččaid nissonat dahje huksema, doaimma ja giddeama áigge.</p>

Tabella 4. Dovdáhit roggandoaimmaid vejolaš olmmošvuoigatvuodaid váikkuhusaid

Ässi	Vejolaš olmmošvuoigatvuodaid váikkuhusovdamearkkat	Fäktorat mat lasihit váikkuhusaid jáhkehahttivuoda olmmošvuoigatvuodaide juos dat leat	Guoskevaš berošteaddjit ja projeavtta eallinsyklusa muddu
Sosiála rievdamat	Lasi olbmot geat bohtet olggul guvlui ja rudaid fitnašuvvan báikegottis sáhttá dagahit lasi alkoholageavaheami, prostitušuvvna ja speallama ja nuppástuhttit bearrašiid siskkáldas fápmogaskavuodaid. Vejolaš vuoigatvuoda váikkuhus: Omd. riekti dearvvasvuhtii ja riekti persovnnalaš dorvolašvuhtii. ¹⁰	Sosiála billašupmi (alkoholisma, narkotihka geavaheapmi, prostitušuvvna, speallan) lea dovddáhuvvon mealgadaš váttilvuotan guovllus. Mealgadaš sisafarren. Lassánan ruhtae-konomiija. Sivillaservodaga organisašuvvnat dahje eará joavkkut leat dovddahan vuorjašumiid nissoniid vealaheamis dahje sohkaabeali válddálašvuodas.	Báikegotti, earenoamážiit nissonat, doaimma ja giddeama áigge.
Riidu	Luondduvalljodagaide gávdnan sáhttá bohoidahttit báikkálaš riiddu dahje guvllolaš riiddu, mii fas dagaha veahkaválddi ja bággofarreheamiid. Riidu sáhttá maid leat ovdežis ja lassánit roggandoaimmaid geažil. Vejolaš vuoigatvuoda lakti: Omd. riekti dohkálaš eallindássái, riekti eallimii, friijavuhtii ja persovnnalaš dorvu. ¹¹	Dálaš ja ovdeš veahkaválddálaš riiddu historjá guovllu joavkkuid gaskkas.	Buot báikkálaš berošteaddjit buot dásiin, maiddáih ohcanmutter.
Birasbildeamit	Rogganindustriija doaimmat sáhttet bilidit eanakovalliteahta ja dagahit áibmo- ja čáhčenuoskkideami, mii lea áittan valljodagaide main olbmot leat sorjjavaččat birgenlági dihtii, ja áittan biomággadáfotvuhtii. Vejolaš vuoigatvuoda lakti: Omd. riekti dearvvasvuhtii, riekti bilbmui. ¹²	Guovllu leat dovddáhan (omd. riikkaidgas-kasaš dahje riikkálaš organisašuvvnat dahje akademihkkarat) ekologaláččat rašis guovllun dahje guovllun mas lea ekologaláš árvu. Mánga eará roggama leat doaimmas regiovnnaš ja dagahit kumulatiiva birasvahágit.	Berošteaddjit leat sorjjavaččat valljodagain čuozašuvvon guovllu siskkoabealde, ovddemuš doaimma áigge, muhto maiddáih huksenmutter.

1. Geahčas *The Universal Declaration of Human Rights*, 10 December 1948, Article 25, www.un.org/en/documents/udhr/.
2. *Ibid.*, Article 25, www.un.org/en/documents/udhr/.
3. *Ibid.*, Articles 25, 27, www.un.org/en/documents/udhr/.
4. *Ibid.*, Article 3, www.un.org/en/documents/udhr/.
5. *Ibid.*, Article 25, www.un.org/en/documents/udhr/.
6. *Ibid.*, Articles 3, 19, www.un.org/en/documents/udhr/.
7. *Ibid.*, Article 27, www.un.org/en/documents/udhr/.
8. *Ibid.*, Article 25, www.un.org/en/documents/udhr/.
9. *Ibid.*, Article 7, www.un.org/en/documents/udhr/.
10. *Ibid.*, Articles 3, 25, www.un.org/en/documents/udhr/.
11. *Ibid.*, Articles 3, 25, www.un.org/en/documents/udhr/.
12. *Ibid.*, Article 25, www.un.org/en/documents/udhr/.

➡ Fitnodagat berrejit maiddáih árvvoštallat mo vissis váikkuhusat sáhttet rievddadallat iešguđet berošteaddji joavkkuid gaskkas, ja vuoruhit suojeheamos ja bahámusat čuozašuvvon joavkkuid searvideamis.

Berošteaddji joavkkut eai leat ovttaláganat eaige čuozahevvo ovtta láhkai roggandoaimma iešguđet váikkuhusaid bokte. Dutkan čájeha ovttačilggolaččat ahte birzzehis joavkkut dávjá šaddet gierdat vahátváikkuhusaid garraseamos dávggaid, vaikko sis leat uhccán vejolašvuođat oassálastit dahje návddašit ávkiin maid valljodagaid gárgedeapmi soaitá buktit.

Ovdamearkan:

- Sosiála nuppástus ja sohkabeali dássitmeahttuvuohta mii boahá dievdobargoveaga vássevaš sisafárremis, sáhtá bahát čuočcat nissoniid dearvvasvuhtii ja oadjebasvuhtii, nugo seksuála veahkaválddi, seksualalaččat njoammuduvvon dávdmaid ja lassánan alkohola boasttugeavaheami bokte báikegottis.⁶
- Váikkuhusat eatnamiidda dahje fárreheapmi sáhtá leat váttis báikegottiide ja earenoamážit álgoálbmogiidda, geain lea vuoiŋŋalaš gullevašvuohta eatnamiidda ja geaid árbevirolaš eallinvuohki čatnasa čavgadi sin territoriaide.
- Roggandoaimmat sáhttet nuppiide buktit bargovejolašvuođaid ja nuppiin fas váldit bargovejolašvuođaid, nugo duoŋŋivárásroŋŋiin geat doibmet lobi vuodul, dahje báikkálaš guolásteddjiin doppe gos oljoohcan ja -bohkan dáhpáhuva ábis.
- Báikkálaš olmmošvuoigatvuođaid bealušteaddjit, bargit ja servodatjodiheaddjit sáhttet leat ballahin veahkaválddalašvuhtii, earenoamážit guovlluin gos lea riidu dahje njuolvves guovddášstivrejupmi.
- Go roggandoaimma áitá beasatlašvuođa eatnamii dahje valljodagaide, de sáhttet mánát geat ovdal veahkehede bearraša eallámuššii guođohemiin, guolásteamiin dahje omardemiin duvdašuvvat molssaevttolaš, váralaš áigáibođuide nugo duoŋŋivárásroŋŋamii dahje prostitušuvdnii.⁷

Go rahppojuvvo searvideapmi dáid joavkkuiguin, de ferte árvoštallojuvvot dárbašuvvojito earenoamáš ortnegat dahje leatgo earenoamáš hástalusat sin oassálastima suodjaleapmái dahje vejolažžan dahkamii.⁸

Deatálaš lea ahte berošteaddjit ja vuoigatvuođalaččat vuoruhuvvojit beroškeahhtá sin vejolašvuođain váikkuhit dahje fámu geavahit báikegottiin. Fuopmášupmi berre giddejuvvot searvideami dahkamii berošteddjiiguin geain váilu váikkuhanvejolašvuohta, dasgo sii leat dávjá suojehepmosat ja bahámusat čuozahevvon joavkkut (geat dávjá lea nissonat, mánát ja sosialalaččat boaldo-

6. Ruvkeprojeavttaid sohkabealiide vuodduvvan váikkuhusaid árvoštallanvuogádaga dihtii, geahčas Hill, C. and K. Newell (2009), *Women, Communities and Mining: The Gender Impacts of Mining and the Role of Gender Impact Assessment*, Carlton: Oxfam Australia, <http://policy-practice.oxfam.org.uk/publications/women-communities-and-mining-the-gender-impacts-of-mining-and-the-role-of-gende-293093>.
7. Bagadallama dihtii mo giedahallat ruvkedoaimmaid váikkuhusaid mánáide, geahčas Unicef (2015), *Children's Rights and the Mining Sector: Unicef Extractive Pilot*, United Nations Children's Fund (UNICEF), Geneva, www.unicef.org/csr/files/UNICEF_REPORT_ON_CHILD_RIGHTS_AND_THE_MINING_SECTOR_APRIL_27.pdf.
8. Geahčas obbalaččat "Rávvagat rogganbáikki bargiide", "Ceahkki 4: Gárgedit heivvolaš ja spáitilis berošteaddjisearvidandoaimmaid ja -proseassaid".

merkejuvvon joavkkut). Dát berošteaddjit dárbbasit liigefuopmášumi miehta searvidanproseassa.

➔ Fitnodagat berrejit duođaštit bohtosiid ja jáhkuid vassis berošteaddjjoavkkuid birra berošteddjiiguin geaiguin bargit leat juo searvideamen ja jotkkolaččat odasmahttit berošteaddjigárttaid dađistaga go ohppet searvidandoaimmaid bokte ja dađistaga go projeavtta dilálašvuodat nuppástuvvet.

B. Duođaštit berošteaddjjoavkkuid ovdasteddjiid dahje ságastallanbelliid

Vuođuštus manne dát lea deatalaš várrugasvuoda árvvoštallamis:

Fitnodagat leat dávjá sorjavaččat berošteaddjjoavkkuid ovdasteddjiin geažos searvidanáigodaga. Juos dakkár ovdasteaddjit eai válljejuvvo fuolain dahje eai duođaštuvvo, de eai soaitte berošteddjiid duohta oainnut ovdastuvvot, juoga mii sáhtta vuodit berošteaddjisearvideami áigumusa ja vahágahttit gaskavuodaid.

Fitnodagat fertejit dávjá searvidit berošteddjiid ovdasteddjiiguin dahje eará ságastallanbelliiguin. Ovdasteaddjit sáhttet leat virggálaččat, nugo fágasearvvit dahje báikegotti politihkalaš áirasat, dahje eahpevirggálaččat.

➔ Fitnodagat berrejit duođaštit berošteaddjiovdasteddjiid áittardan dihtii ahte sii gulahit báikegottiideaset oainnuid ja ahte suojehis berošteddjiid oainnut ovdastuvvojit ovttaveardásaččat. Fitnodagat berrejit ođđasis árvvoštallat ovdasteddjiid dađistaga go dat molsašuvvet dahje ođđa berošteaddjjoavkkut vuđđuduvvojit.

Muhtin gažaldagat, maid berre jearrat duođaštettiin, gulahitgo berošteaddjiovdasteaddjit duođai báikegottiideaset oainnuid ja suojehis berošteddjiid oainnuid, leat:

- **Boahtágo berošteaddjjoavkkuid mánggadáfotvuoha ovdan ovdasteddjiid gaskkas?** Nugo namahuvvon bajábealde, de eai leat berošteaddjjoavkkut ovttalárganat, ja nuba berrejitge ovdasteaddjit govvidit beroštumiid mánggadáfotvuoda. Symbolalaš dagut berrejit garvojuvvot. Ovdamearkan, vaikko lea deatalaš gávdnat nissonjođiheddjiid geat máhttet spáitilit oassálastit, de eai berre fitnodagat jáhkkit ahte alladit profilerejuvvon nissonat sárdnot earenoamáš joavkku buot nissoniid ovddas. Seamma lánhái lea, ahte eiseválddiid okta ovdasteaddji ii dáidde ovdastit buot áššáiguoskevaš eiseváldgeorgánaid oainnuid.
- **Leatgo berošteaddjit mielde válljemin iežaset ovdasteddjiid?** Dávjá leat berošteaddjjoavkkuin juo vuogádagat sajis main leat dohkkehuvvon servodatjođiheddjit dahje ovdasteaddjit. Dáid ovdasteddjiid lea dávjá jierpmálaš válljet searvideapmái. Almmage berrejit čađahuvvot ráđđádallamat árvvoštallan dihtii leago doaivumis ahte dakkár ovdasteaddjit ovdastit buot berošteddjiid oainnuid geaid galget ovdastit, vai dárbbasuvvojit liigeovdasteaddjit buktin dihtii ovdan deatalaš veahádatoaiviliid.

- **Leatgo sadjásaš ovddasteaddjit árvoštallojuvvon?** Ovddasteaddjit geat ieža eai aittonassii gula berošteaddjijovkui, muhto geat barget joavkku dárbbuid ja sávaldagaid ovddas, nugo siviilaservodaga organisašuvnnat dahje nammaduvvon bealátkeahntes gaskaolbmot, nugo ámmátšiehtadallit dahje ášševuoddjit, sáhttet bálvalit berošteaddjijoavkkuid sadjásaš ovddasteaddjin. Dát berre dáhpuhuvvat doppe gos áššáiguoskevaš berošteaddji lea dáhtton dahje fápmudan dakkár ovddasteapmi.
- **Leatgo várrasignálat čilgejuvvon?** Miehtá searvidanproseassa berre fitnodat eastat searvideames ovddasteddjiiguin, geat orrot atnimin iežaset sajádaga persovnnalaš vuoitto nammii. Lassin berrejit garvojuvvot ovddasteaddjit, geain lea bealátvuohta dahje áigga masa báikegoddi ii leat guorrasan (nugo gávppálaš dahje politihkalaš beroštumit). Loahpalaččat berrejit molsojuvvot ovddasteaddjit, geat eai árjjalaččat dahje gelbbolaččat searvit prosessii, ovdamearkan áibet deatalaš čoaikkimiin dahje oahpahallamiin, dahje eai dieđit dárkkilit ja riekta báikkálaš veahkadahkii geaid ovddastit. Áigodatlaš ja vuđolaš dárkkisteapmi ovttaš berošteaddjijoavkkuiguin sáhtta leat ábolaš, go galgá árvoštallat atnetgo berošteaddjit ahte sin oainnut bohtet ovdan doarvái bures ja ságastallat mo joatkit go berošteaddjit atnet ahte sin oainnut eai boađe ovdan doarvái bures (nappo go várrasignálat, nugo dat mat dás leat máinnašuvvon, leat dovđáhuvvon).
- **Leatgo ovddasteaddjit dahje ságastallanbealit sorjjasmeahttumat fitnodagas?** Fitnodagat berrejit diktít berošteddjiid iežaset välljet ovddasteddjiideaset ja berrejit eastat seaguheames dáid välljejumiide, ovdamearkan cuogahuksemiin mii oidá eambo fitnodatustitlaš ságastallanbeliid. Go fitnodat áicá várrasignálaid berošteddjiid välljen ovddasteddjiid hommáin, de berre ráđđádallat viidábut berošteaddjijoavkkuiguin mo joatkit.

CEAHKKI 3: ÁSAHIT DÁRBBAŠLAŠ DOARJAVUOGÁDAGA ULBMILLAŠ BEROŠTEADDJISEARVIDEAPMÁI

Ceahkki 3: Dahkočuoggáid oktiigeassu

- Ulbmillaš berošteaddjisearvideami ulbmilat ja áigumušat berrejit ráhkaduvvot, heivehuvvot fitnodaga polisijiaide ja čuovvuluvvot bajimuš hovdengotti bokte.
- Buot bargit geat sáhttet boahit oktavuhtii berošteddjiiguin, berrejit oahpahuuvvot áddet man deatalaš kultuvrralaččat heivvolaš ja árvvusadni meanut leat.
- Fitnodagat berrejit juogadit dieđuid berošteddjiiguin buori áiggis ja dakkár formáhtas man sáhttet áddet ja dábuhit.
- Fitnodagat berrejit dárkilit vihkkehallat almmusvuoda geatnegasvuoda persovdnasuodjalusa ektui go juogadit dieđuid.
- Berre ráđđadallojuvvot berošteddjiiguin gávnnašan dihtii makkár dieđut leat ábolaččamusat sidjiide ja makkár hámis.
- Fitnodagat berrejit addit dárbbaslaš doarjaga fuolahán dihtii ahte berošteaddjit sáhttet dohkálaččat árvvoštallat ja ovdastit iežaset oainnuid ja beroštumiid.
- Veahkkevárit mat gáibiduvvojit berošteaddjisearvideapmái, berrejit meroštuvvot ja berrojuvvot ovddalgihtii.
- Rogganbáikki bargit berrejit rávvot liigeveahkkeváriid juolludit ja beavttálmahttit veahkkeváriid dan mahttái go lea vejolaš doarjun dihtii berošteaddjisearvidandoaimmaid juos veahkkevárit leat vadjit.

A. Bidjat heivvolaš ulbmiliid ja áigumušaid

Vuođuštus manne dát lea deatalaš várrugasvuoda árvvoštallamis:

Juos berošteaddjisearvideami áigumuš lea boastut čilgejuvvon dahje vearrut áddejuvvon, ovdamearkan juos dat lea ráddjejuvvon fitnodaga gávppálaš riskakaid váidudeapmái, de eai soaitte muhtin vahátváikkuhusat garvojuvvot dahje gieđahallojuvvot, dasgo searvideapmi eambbo váikkuhanfámohis berošteddjiiguin sáhttá de badjelgehččojuvvot.

➡ Searvidandoaimmaid ulbmilat ja áigumušat berrejit sátnáduvvot nu ahte govvidit guhkesáigásaš oainnu ulbmillaš berošteaddjisearvideami hárrái, mii guovdilastá oktavuodaid huksema ja vahátváikkuhusaid eastadeami berošteddjiin, ja dát berre oktiiveivehuvvot fitnodaga polisijiaiguin ja čuovvuluvvot fitnodaga bajimuš hovdengotti bokte.⁹

9. Geahčas “Rávvagat fitnodatplánemii ja hovdengoddái”.

Go dáinna lágiin bidjá rámma ulbmiliidda ja áigumušaide, de váfista ahte berošteaddjisearvideapmi ii leat dušše listá mas leat čuoggát maid russesta dahje mii adnojuvvo dušše gávppálaš riskkaid váidudit. Gos lea vejolaš, doppe berrejit ulbmilat ja áigumušat siskkildit sávdaga optimaliseret fitnodaga ja dan oasuseaiggádiid oktasaš árvoráhkadeami, lassin vahátváikkhusaid garvmii ja giedahallamii.¹⁰

B. Gárgedit vuogádagaid mat dáhkidit ahte fitnodaga bargit giedahallet berošteddjiid árvvusatnimiin

Vuodustus manne dát lea deatalaš várrugasvuoda árvvoštallamis:

Go fitnodaga bargit eai leat kultuvrralaččat dovddolaččat berošteddjiide, de sáhttet gaskavuodát berošteddjiiguin biliduvvot ja berošteaddjisearvidandoaimmat sáhttet vuldojuvvo dahje dahkkojuvvo eambo hástaleaddjin.

Huksen dihtii nanu oktavuoda berošteddjiiguin ja luohttámuša, fertejit berošteaddjit giedahallojuvvo árvvusatnimiin ja giedahallojuvvo ovttavewardásažžan searvidanproseassas.

➡ Buot bargit geat sáhttet bohtit oktavuhtii berošteddjiiguin, berrejit oahpahuvvot áddet man deatalaš kultuvrralaš heivvolašvuolta ja árvvusadni meanut leat.

- **Gieldit eahperehálaš doaivvuidd:** Searvideamis ii galgga atnit fillema, sea-guheami, bággema ja njuorasmahttimiid. Rogganbáikki ehtalaš njuolggadusat berrejit dohkkehit dán prinsihpa, ja berrejit áсахuvvot meannudanvuogit divvun dihtii dakkár láhttenvugiid mat eai čuovo fitnodaga polisiijaid.¹¹
- **Dáhkidit kultuvrralaččat heivvolaš láhttema:** Oktavuoda-spesifihkka ehtalaš njuolggadusat dahje oahpaheapmi mii addá sávahahti láhttenmihttomeriid buot bargiide ja entreprenevraide, berrejit gárgeduvvot. Dát berrejit gustot gárvodanvieruide, borramuššii ja juhkamuššii (čoahkkimiidda main guossohuvvo), protokollii ja dábiide ja vieruide.
- **Hukset luohttámuša bargosaji olggobealde:** Lassin duođalaš searvidandoaimmaide lea deatalaš ahte buot bargiide geat vurdojuvvojit bohtit oktavuhtii berošteddjiiguin, guoiggađuvvo cealkkekeahes gulahallamis ja ahte sii dán dáfus barget čájehit árvvusatnima berošteaddjiioavkkuide sihke bargosaji siskobealde ja olggobealde. Ovdamearkan sáhtta báikkálaš borranbáikkiin ja gávppiin dávjjes finadeapmi veahkehit hukset eahpehálaš gaskavuodaid báikegottiiguin ja áсахit lotnolas árvvusatnima áddejumi. Dakkár strategiija sáhtta leat earenoamáš deatalaš ohcanfitnodagaide ja smávvaмаhtodatdoaimbiide main ii soaitte leamen cuogga dávjjes dahje viiddis hámoláš searvidandoaimmaid bokte hukset gaskavuodaid. Dán láhttenvuohkáii sáhtta oalgguhuvvot fitnodatpolisiija ja/dahje ehtalaš njuolggadusaid bokte.

10. Geahčas Boksa 4 “Geavat berošteaddjisearvideami optimaliseret oktasaš árvoráhkadeami”.

11. Geahčas “Rávvagat fitnodatplánemii ja hovdengodái”, “A. Gárgedit čielga polisiijarámmaid berošteaddjisearvideapmái”.

C. Addit doarjaga ja dieđuid mat dárbbasuvvojit vái berošteaddjit sáhttet dievvasit ovdanbuktit oainnuideaset ja beroštumiideaset

Addit dárbbaslaš dieđuid

Vuodustus manne dát lea deatalaš várrugasvuoda árvvoštallamis:

Juos deatalaš dieđut eai addojuvvo berošteddjiide, sii eai biđe searvidit fitnodagain diđolaš vuogi mielde ja danne eai biđe áittardit oainnuideaset dahje bealuštit beroštumiideaset. Boađus lea ahte muhtin vahátváikkuhusat berošteddjiide eai soaitte gártejuvvot dahje garvojuvvot, eaige rivttes láhkai gieđahallojuvvotge. Lassin velá soaitá ahte buorit váikkuhusat eai šatta nu ovddolažžan go livčče sáhttán ja berošteaddjit báhcet duhtameahttumin searvideami bohtosiidda, mii fas sáhtá dagahit riiddu.

➡ Fitnodagat berrejit juogadit deatalaš dieđuid berošteddjiiguin buori áiggis¹² ja dakkár formántas man sáhttet áddet ja dábuhit, dáhkidan dihtii ahte berošteaddjit bihtet searvidit diđolaš vuogi mielde.

Deatalaš dieđut leat buot mat sáhttet váikkuhit berošteddjiid mearrádu-saide juos dat eai raporterejuvvo, dahje juos dat leat boastut raporterejuvvon. Dat berrejit siskkildit: 1) dieđuid doaimmas ja dan vurdojuvvon váikkuhusain, ja 2) dieđuid ieš berošteaddjisearvidanproseassas (geahčas Boksa 1 dieđuid dihtii). Dieđut berrejit leat aiddolaččat ja objektiivvalaččat ja čilget buot mii lea eahpesihkar. Go galgá árvvoštallat makkár dieđut leat deatalaččat, de berre berošteddjiiguin ráđđádalloyuvvot. Ávkálaš buohtastahttinuođđu dasa mii berre gaskkustuvvot berošteddjiide, lea man olu dieđut gaskkustuvvojit dáhkádušservviide dahje investoriidda.

➡ Fitnodagat berrejit sivvadit dássádallat almmusvuoda geatnegasvuoda persovdnasuodjalusa ektui go juogadit dieđuid.

Muhtimin ferte almmusvuoda geatnegasvuohta dássádallojuvvot čieguvuoda dárbbuin sihke fitnodaga (gávperiskkaid, gávppálaš jávohisvuodageaskku ja oamastusa dieđuid) ja berošteddjiid (persovdnasuodjalusa, dorvvu ja oadjebasvuoda) dáfus. Lassin berrejit fitnodagat dovddastit riskkaid almmuheames juvrámii vuodđuduvvan dahje duođaškeahces dieđuid (omd. sáhttet duođaškeahces hearbeváriid meroštusat dahkat eahperealisttalaš vuordámušaid projektii báikegotti lahtuin).

Dakkár diliin berre dárkilit árvvoštallat almmusvuoda gáibádusaid ja čieguvuoda dárbbuid. Áššit mat gusket čieguvuodageskui ja raporteremii searvidanproseassain, berrejit árvvoštallojuvvot ja ságastallojuvvot ovddalgihtii áššáiiguoskevaš berošteddjiiguin. Juos dievas rabasvuohta adnojuvvo jurdilmeahttunit, de berre bargojuvvot čuovvovaččat:

12. Eambbo dihtii várás, geahčas “Rávvagat rogganbáikki bargiide”, “Ceahkki 4: A. Mearridit realisttalaš áigelinjaid searvidandoaimmaide”.

Boksa 1. Vejolaš deatalaš dieđut

Álgodieđuid addin

Dieđut mat gaskkustuvvojit berošteddjiide dáhkidan dihtii diđolaš oassálas-tima rogganprojeavttaid oktavuodas, sáhttet leat:

- fitnodaga árvvut ja ehtalaš válddahusat, dakkár formáhtas mii lea oaivvilduvon almmuheapmái
- fitnodaga polisiijat (ovdamearkan polisiija birrasa ja servodaga várás) ja láht-tennjuolggadusat
- fitnodaga áigumušat ja dan dáláš ja boahttevaš doaimmat (earret eará man olu eana ja čáhci galgá adnojuvvot, ja gos dat galgá váldojuvvot, plánejuvvon infra-struktuvra, projeavtta vurdojuvvon eallinsyklus, eanadaga dikšunplánat, jna.)
- molssaevttolaš projeaktahábmema válljenvejolašvuodát (dárbbu mielde)
- vahátváikkuhusaid várát ja dáid váráid gieđahallanplánat, earenoamážit go gusto eatnamiid, čáziid ja eallámušaid dábuheapmái (omd. fárrehanplánaide, birasvahágiid váidudanplánaide, jna.) ja dorvui
- dieđut berošteaddjisearvi- danproseassain
- dieđut mo váidalusaid sáhtttá buktit
- gos lea vejolaš, lohpadusat ja geatnegasvuodát mat gusket doibmii, ovdamearkan áššáiguoskevaš šiehtadusat ja lihtodeamit, maiddáid oktasaš ávkkiid ja ovdduid juogadanšiehtadusat
- dieđut das maid projeakta vurdojuvvo buktit riikkalaš, guvllolaš ja báikkálaš sisaboaduide, ja maid dat lea váikkuhan Extractive Industries Transparency Initiative (EITI) mihttomeari mielde
- servodatlaš, biraslaš ja olmmošvuoigatvuodalaš váikkuhusčielggadeamit ja sullasaš dutkosat

Dieđuid jotkkolaš gaskkusteapmi

Dieđuid jotkkolaš gaskkusteapmi sáhtttá guoskat váikkuhusaid gieđahalla- mii dađistaga go váikkuhusat deaividit, ja raporteremii berošteaddjisearvi- danprosessii. Dát berrejit siskkilduvvot:

- **Raporteren proseassa:** Makkár searvidandoaimmat leat plánejuvvon, geat leat vásttolaččat dain, mat leat áššáiguoskevaš meannudanvuogit. Dát lea earenoamáš deatalaš dannego rabasvuohta mearridemiin ja čielga meannu- danvuogit sáhttet leat spáitileamos vugiid gaskkas gieđahallat berošteddjiid gaskasaš gilvaleaddji vuordámušaid, seammás go luohttámuš huksejuvvo prosessii.
- **Raporteren lágaid ja njuolggadusaid doahttaleamis:** Mo fitnodat čuovvu lánkaásahusaid mat stivrejit váikkuhusaid, nugo gáibádusaid biraslaš ja ser- vodatlaš váikkuhusčielggademiide. Dát sáhtttá maid siskkildit raporterema vearuid ja lohpedivadiid máksimis verddeiseválddiide ja ruđaid mat adnojuv- vojit sosiála investeremiidda/servodaga gárgedeapmái vissis jurisdikšuvnnaid lánkaásahusaid mielde, dahje fitnodaga iežas geatnegasvuodaid mielde mat čuvvot riikkaidgaskasaš almmusvuoda prinsihpaid.
- **Raporteren fas ruoktot:** Raporteren fas ruoktot berošteddjiide čájehan dihtii mo sin árvalusat leat dahje eai leat ovttaiduhthtojuvnon doaimma plánemii ja manne ja mo vejolaš áššit mat leat ceggejuvvon proseassa áigge leat čovdo- juvvon, ja addin dihtii dieđuid čuovvovaš cehkiin.¹

1. Raporteren ruoktot berre maiddáid siskkildit ráddádallama guoskevaš berošteddjiiguin galego leat duhtavaččat dainna mo sin árvalusat leat dahje eai leat ovttaiduhthtojuvnon doaimma plánemii. Geahčás “Rávvagat rogganbáikki bargiide”, “Geahkki 5: Váfsit ahte čuovvuleapmi dápáhuvvá” eambo dieđuid dihtii.

- ráddjet hearckes dieđuid dušše sidjiide geaid dieđuid addi ieš lea dohkkehan
 - anonymiseret diehtogáldu
 - eastat addimis boasttudieđuid geahččalettiin ovddaldastit čiegusvuoda dárbbu
 - gos lea vejolaš, bures čilget dahje vuoduštit manne dieđut eai leat juogaduvvon
- ➔ Dakkaviđi go ráđđádallanmekanismmat leat áсахuvvon berošteddjiiguin, de berre berošteddjiiguin ráđđádallojuvot veahkehan dihtii mearridit makkár dieđut leat ávkkálaččamusat sidjiide ja makkár hámis.

D. Addit dárbblaš doarjaga berošteddjiide

Vuoduštus manne dát lea deatalaš várrugasvuoda árvvoštallamis:

Muhtin dáhpáhusain, juos ii addojuvvo doarjja berošteddjiide (ovdamearkan oahpaheapmi, dulkon jna.), de sii eai soaitte dohkálaš vuogi mielde nákcet gula-hit oainnuideaset dahje bealuštit beroštumiideaset. Nuba sáhtttáge leat várra ahte muhtin vahátváikkuhusat eai gártejuvvo, garvojuvvo dahje dievaslaččat giedahallojuvvo, buorit váikkuhusat eai soaitte šaddat nu ovddolažžan go livčče sáhttán ja berošteaddjit soitet báhcit duhtameahttumin searvideami bohtosiidda, mii sáhtttá dagahit riiddu.

- ➔ Fitnodagat berrejit addit doarjaga mii dárbbášuvvo, heivetmeahttun váikkuheami haga, váfistan dihtii ahte berošteaddjit dohkálaččat sáhttet árvvoštallat ja ovddastit iežaset oainnuid ja beroštumiid.

Berošteaddjit ja/dahje ovddasteaddjit soitet dávjá boahit iešguđet kultuvrralaš duogážiin, oahppovuogádagain ja sosioekonomalaš gerddiin. Duollet dálle eai soaitte dovdat roggandoaimma teknikkalaš aspeavttaid, eai soaitte hámolaččat hárvánan šiehtadallat ja eaige huma seamma giela go berošteaddjisearvi-deami joavku dahje sii geat doaimmahit roggama.

Go lea áššáiguoskevaš:

- Dárbbášlaš ortnegat ja rusttegat berrejit lágíduvot vái berošteaddjit sáhttet gulahallat iežaset eatnigillii. Go dulkon gáibiduvvo, de berre fitnodat fuolahit ahte berošteaddjit dohkkehít dulkkaid. Lassin berre háhkat diehtoávdnasiid gillii man berošteddjiid oidet.
- Sáhtttá leat dárbbášlaš addit oahpaheami berošteddjiide nu ahte nákcjejit dohkálaččat searvidit, ovdamearkan go leat mielde moalkás šiehtadallamiin dahje bearráigeahččamin ahte geatneasvuodat ollašuhthtojuvvojit. Oahpaheapmi berre dárkilit heivehuvvot oktavuhtii, muhto sáhtttá maid siskildit oahpaheami ekonomiijas, birasgáhttemis ja -gealbbus, vuodđorogganposeassain, oassálasti vugiin, investeremiin ja rogganprojeavttain ja daid gárgedemiin dahje šiehtadallanteknikkain.
- Gaskaolmmoš nugo báikkálaš láchčči geas leat dárbbášlaš máhtut, geasa luohtttá ja gean doarju báikegoddi, sáhtttá válljejuvot berošteddjiid šiehtadusa mielde ja nammaduvvot dakkár ovdamearkkain main cuoggahuksendoaimmat eai

leat dohkálaččat dahje realisttalaččat. Molssaevttolaččat sáhttet juolluduvvot ruđat vái berošteaddjit sáhttet báikkáhit sorjjasmeahttun áššedovdiid veahkkin alcceset.

- Searvidandoaimmat berrejit hábmjuvvot nu ahte vejolaččat čuozašuvvon berošteddjiid ovddasteaddji jovkui šaddá nu geavatlašžan go vejolaš oassálastit, amas bidjat joavdelas noađi oassálasti berošteddjiide. Muhtin dilálašvuodain berre addojuvvot heivvolaš máksu buhtadan dihtii manahuvon bargodietnasa ja goluid mat leat gártan searvidandoaimmaid geažil. (Geahčas Tabealla 5 eambo dieđuid dihtii).

D. Doaimmaid veahkkeváriid heiveheapmi

Vuođuštus manne dát lea deatalaš várrugasvuoda árvvoštallamis:

Juos eai addojuvvo doarvái veahkkevárit (olmmošlaš ja ruđalaš) berošteaddji-searvideapmái, de eai soaitte doaimmat dohkálaččat sajáiduhthtojuvvot ja muhtin vahátváikkuhusat berošteddjiide eai soaitte garvojuvvot dahje gieđahallojuvvot. Lassin eai soaitte potensíala vejolašvuodát optimaliserejuvvot.

- ➔ Veahkkevárit mat gáibiduvvojit berošteaddjisearvidandoaimmaid berrejit meroštuvvot ja dohkkehuvvot ovddalgihtii, dainna áddejumiin ahte soitet šaddat dárkilastojuvvot báikkálaš dahje doaimma nuppástusaid vuodul.

Mihtilmas veahkkeváriid ovdamearkkat leat Tabealla 5:s. Dát listá ii leat dievaslaš, eaige buot mat leat listejuvvon leat áššáiguoskevaččat juohke fitnodahkii.

- ➔ Go veahkkevárit ráddjjuvvot, de berrejit rogganbáikki bargit geahččalit ákkastallat lasi veahkkeváriid ovddas ja ávkástallat juolluduvvon veahkkeváriin buoremus lági mielde doarjun dihtii berošteaddjisearvidandoaimmaid.

Čuovvovaččat leat vejolaš strategijjat birgehallat veahkkeváriid ráddjjuumiiguin. Earenoamáš bagadallan SGF-doaimmaid lea Boksa 2:s.

Lasihit dihtomielašvuoda

Stuorra fitnodagaide main lea bajimus hovdengoddi ja mearrideaddjit:

- Čielggat ulbmillaš berošteaddjisearvideami árvvu bajimus hovdengottiin ja mearrideddjiiguin. Árvvut sáhttet siskkildit olggosgoluid geahpideami, riskkaid eastadeami ja -váidudeami, beaggima buorideami, beasatlašvuoda eatnamii, árvvuid dárkilastima, báikkálaš ráddenvuogi jeagadeami.¹³

13. Eambo dieđuid dihtii berošteaddjisearvideamis gávpeoktavuodas, Davis, Rachel and Daniel Franks (2014), *Costs of Company-Community Conflict in the Extractive Sector*, Cambridge: CSR Initiative at the Harvard Kennedy School, www.hks.harvard.edu/m-rcbg/CSRI/research/Costs%20of%20Conflict_Davis%20%20Franks.pdf; Shared Value Initiative (2014), *Extracting with Purpose: Creating Shared Value in the Oil and Gas and Mining Sectors' Companies and Communities*, <http://sharedvalue.org/resources/report-extracting-purpose>, Introduction section of this Guidance.

Tabella 5. **Veahkkevárit berošteaddjisearvideapmái**

Veahkkevárettipa	Atnu (ohcanprojeavttaide soitet dušše čuoggát gassabustávaiguin guoskevaččat)
Rudalaš	<ul style="list-style-type: none"> • veahkkevárit searvideapmái ja olahallandoaimmaide • veahkkevárit dárbbu mielde váidudeaddji doaibmabijuide váhaguvvan berošteddjiide • buhtadas berošteddjiide searvidandoaimmaide oassálastingoluid ovdas (omd. manahuvvon bargodietnasa) ja oassálastindoarjja berošteddjiide (omd. mánnáaidnin, gikta, borramuš) (gos lea guoskevaš) • veahkkevárit doarjut berošteddjiid (omd. cuoggahuksen, olgguldas ráddeaddit, jna.) • veahkkevárit sajáiduhittit geatnegasvuodaid
Olmmošlaš	<ul style="list-style-type: none"> • bargit geain lea berošteaddjisearvidanhárjaneapmi, ja hárjaneapmi čadahit ráddádallan- ja riidočavdinproseassa • bargit dahje gaskaolbmot geain leat buorit referánsat ovdalis searvidandoaimmain láhttemis ja geat eai leat sivahallojuvnon olmmošvuogatvuodaid rihkkumis • bargit geain lea guovllu giella- ja kulturmáhttu (omd. oahppan báikkálaš láhččit, báikkálaš jorgaleaddjit ja dulkkat) • bargit geain lea hárjaneapmi dáhtačohkkemis ja analissas ja vákšumis ja árvvoštallamis • juridihkalaš áššedovdamuš, ja maiddái diehtu bearráigeahččo- ja láhkagáibádusain, váiddahusain ja meannudanvugiin mat gustojit verdderikii • bargit geat leat gelbbolaččat gulahallat ja ovdanbuktit iešguđet lágan publiihkaid
Logistihkka	<ul style="list-style-type: none"> • doarjja mánggadáfogis ortnegiidda amas guovlluide (omd. sihkarvuoda dahje logistihka doarjja gáiddus dahje váralaš territoriaide) • gikta juos searvideapmi galgá čađahuvvot viiddis guovllus • doarjja roggandásis searvidanjoavkkuide
Teknologiija	<ul style="list-style-type: none"> • mobiiila- ja/dahje satelihttatelefovnnat guhkegaskka searvideapmái
Oahpaheapmi/cuoggahuksen	<ul style="list-style-type: none"> • veahkkevárit sorjiasmeahtun oahpaheapmái ja cuoggahukseimii berošteddjiide dárbbu mielde.

- Čilge geavtlaš aspeavttaid berošteaddjisearvideamis sidjiide geat eai soaitte dovdat proseassa ja veahkkeváriid mat dárbbasuvvojit.
- Válddat projeakta-/doaimmaovdamearkkaid main ulbmillaš berošteaddjisearvideapmi ii leat geavahuvvon, ja daid čuvvosiid, dahje ovdamearkkaid main dat lea geavahuvvon lihkestuvvamiin, ja makkár ávkkiid buorre searvidangeavadat bukte.¹⁴

Beavttálmahte veahkkeváriid: Oassi berošteaddjisearvidandoaimmaid veahkkevárrenoaidis sáhtta geahpiduvvot effektivitehta ja synergijaid optimalisereama bokte:

- **Ane mii dus lea:** Oainnuid mánggadáfotvuolta mii lea ábolaš berošteaddjisearvidanprosessii sáhtta dávjá gávdnot dáláš bargiin. Ovdamearkan dárbbasuvvojit logistihkkaveahkkevárit maid searvidanproseassa dárbbasá maddái obbalaččat váimmusdoibmii. Berošteaddjisearvidanbargit berrejit gártet makkár veahkkevárit gávdnojit ja mo daid sáhtta juogadit ávkin berošteaddjisearvidandoaimmaide.

14. Leat almmostahttojuvnon mánga casedutkosa mat čájehit berošteaddjisearvideami deatalaš váikkuhusaid. Geahčas omd. World Resources Institute (2007), *Development without Conflict: The Business Case for Community Consent*, http://pdf.wri.org/development_without_conflict_fpic.pdf.

Boksa 2. Birgehallasat SGF-doaimmaid¹ veahkkeváriid ráddjemiin

Ulbmilláš berošteaddjisearvideami ávkkat beaggimii ja veahkki riskageahpideapmái leat deatalaččat fitnodagaide buot sturrodagain ja šlájain. Golut servodatriiddus ja projeaktamanjonemiin dáidet heavahit smávit, eankilprojeaktafitnodagaid ovdal go stuorát fitnodagaid. Nanu berošteaddjisearvidangeavadat sáhttet lasihit ohcama dahje smávva mahtodat fitnodagaid árvvu investoriidda ja vejolaš ostiide. Nuppegežiid sáhtta funes gaskavuohhta berošteddjiide vátnudit vejolašvuodaid lobi vuoigatvuodaid vuovdimis.

Smávva fitnodagain leat dájvja uhcit bargit ja ruđalaš veahkkevárit searvidit berošteddjiiguin. Seammás lea dain dájvja stuorát máškitvuohhta polisiijaid hábmemis ja sajáiduhttimis ja uhcit čuvvosat maid šaddet gieđahallasat go stuorát fitnodagain.

Searvidandoaimmat eai dárbbáš leat divrasat dahje áddját juos galget šaddat ulbmillažžan. Searvideami kvaliteatta, nugo várvešis guldaleapmi ja áššiid vuoruheapmi, lea deatalaččat go golahuvvon áigi ja ruđaid oluvuohhta.

Váfiestan dihtii ulbmillaš berošteaddjisearvideami berrejit smávva fitnodagat:

- Ávžžut buot bargiid ja entreprenevrraid báikkis, maiddá sin geain leat eanaš teknihkalaš barggut, gieđahallasat berošteddjiid árvvusatnemiin ja bargat hukset luohttámuša.
- Almmut teknihkalaš bargiid, nugo ohcangeologaid ja ingenearaid, interneahhta- dahje oanehis gurssaide berošteaddjisearvideamis (dahje báikegottiid gaskavuodain).
- Vuorut áššiid searvideapmái nu ahte gidde fuopmášumi dušše vahágepmosit váikkuhuvvon berošteaddjiioavkkuide ja spáitá fidnet stuorámuš váikkuhusa dábuhahtti veahkkváriiguin.
- Bija fitnodaga doaimmagoibmin ovdalii go berošteaddjisearvideami áidna dahje deatalaččamus oassádallin, omd. báikkálaš eiseválddiiiguin ja/dahje eaktodáhtolaš organisašuvnnaiguin.
- Váldde atnui oassálasti vugiid bearráigeahččamii huksen dihtii luohttámuša berošteddjiiguin ja maksimeret veahkkeváriid.
- Sajáiduhte ráđđádallanproseassaid nu olu go vejolaš ásašallanproseassaid nugo váikkuhusčielggademiid ja almmolaš ráđđádallanproseassaid mielde.

1. Raporteren ruoktot berre maiddá siskkildit ráđđádallama guoskevaš berošteddjiiguin galego leat duhtavaččat dainna mo sin árvalusat leat dahje eai leat ovttaiduhthtojuvvon doaimma plánemii. Geahčas “Rávvagat rogganbáikki bargiide”, “Ceahkki 5: Váfiest ahte čuovvuleapmi dáhpáhuuva” eambo dieđuid dihtii.

- **Guovdduš:** Berošteaddjisearvideami guovddušteapmi fitnodaga hovdenvuogádagaid siskkobealde sáhtta veahkehit geahpidit veahkkevárrenoadi oktagaslaš searvidandoaimbajiin.¹⁵ Doppe gos lea áššáiguoskevaš, sáhtta maid vejolaš gárgedit guvllolaš searvidanstrategiijaid gos roggandoaimmat leat geografalaččat lahkalaša.
- **Ane olgguldas veahkkeváriid:** Goalmátáššeosálaččain nugo siviilaservodaga joavkkuin dahje eará roggandoaimmain sáhttet áššáiguoskevaš dieđut dahje ollisteaddji fápmudusat mat sáhttet heivehuvvot doaimmaide berošteaddjisearvideami olis. Dáláš proseassat ja prográmmat sáhttet doarjut ja ollistit searvidangeahččalemiid ja veahkehit eastat berošteddjiid váibadeames juos mánga searvidangeahččaleami dáhpáhuvet oktanaga.

15. Geahčas “Rávvagat fitnodatplánemii ja hovdengoddái”, “B. Ovttaiduhttit berošteaddjisearvidandoaimmaid váldohovdenvuogádagaide”.

CEAHKKI 4: GÁRGEDIT HEIVVOLAŠ JA SPÁITILIS BEROŠTEADDJISEARVIDANDOAIMMAID JA -PROSEASSAID

Ceahkki 4: Dahkočuoggáid oktiigeassu

- Áigelinnját berrejit plánejuvvot nu ahte leat vejolaš álggahit searvideami nu árrat go geavatlaččat vejolaš, ja váfistit berošteddjiide doarvái áiggi searvidit ulbmillaččat ja ahte lea máškitvuohta.
- Fitnodagat berrejit árvoštallat makkár searvidantiipa dárbbasuvo dahje gáibiduvvo sin doaibmaceahki ja searvidandárbbu mielde.
- Searvidandoaimmat berrejit gárgeduvvot dakkár vuogi mielde mii heive oktavuhtii ja ulbmiljovkui, ja mii čájeha buoremus geavadiid.
- Vissis olgguldas hástalusat berošteaddjisearvideapmái, mat laktásit doaimma báikkálaš ja operatiiva oktavuhtii, ja daidda vástidanstrategiijaide, berrejit dovdáhuvvot.
- Čielga ja doaibmi proseassat vástidan dihtii váidalusaide, berrejit ásahuvvot vái šaddá vejolaš váidudit vahágiid ja fuolahit árra ja njuolga vahátdivvuma.
- Fitnodagat berrejit ráđđádallat berošteddjiiguin ja dovdáhit ja vástidit hástalusaide mat laktásit divvundoaibmabijuid fuolaheapmái.

A. Mearridit realisttalaš áigelinnjáid searvidandoaimmaide

Vuodustus manne dát lea deatalaš várrugasvuođa árvoštallamis:

Juos realisttalaš ja heivvolaš áigelinnját eai ásahuvvo, de eai soaitte berošteaddji-oainnut doarvái bures fáhtejuvvot, ja gaskavuohta berošteddjiide sáhttá masšuvvat. Čuovusin dás lea ahte eai soaitte vahátváikkhusat berošteddjiide garvojuvvot dahje giedahallojuvvot heivvolaš vuogi mielde, buorit váikkhusat eai soaitte optimaliserejuvvot, ja berošteaddjit sáhttet báhcit duhtatmeahttumin searvideami bohtosii, juoga mii sáhttá dagahit riiddu.

Go iešguđet roggandoaimmaid eallinsyklusat rievddadallet sakka, máno-bajiid rájes logijagiid rádjai, de gustojit seamma obbalaš prinsihpat áigelinnjáid mearrideami dáfus berošteaddjisearvideapmái, beroškeahtta man guhká doaimma bistá.

➡ Áigelinnját berrejit plánejuvvot nu ahte searvideapmi sáhttá álggahuvvot nu johtilit go vejolaš, ja addit berošteddjiide doarvái áiggi searvidit ulbmillaččat, ja leat nu njuovžilat ahte sáhttet heivehuvvot báikkálaš oktavuoda dahje doaimbabbirrasa nuppástusaide. Áigelinnját berrejit maiddá speadjalastit áigequodilis berošteaddjisearvidantiippa.

- **Searvideapmi berre álggahuvvot nu árrat go vejolaš:** Árra searvideapmi lea deatalaš dasgo dárbbasuvo áigi hukset nanu gaskavuođaid berošteaddji-oavkkui, juoga mii dahká ahte fitnodagat nákkejit árvidit čuolmmaid ovdalgot dat šaddet. Lea deatalaš ráđđádallat berošteddjiiguin ovdalgot dahkkojuv-

vojit makkárge mearrádušat mat váikkuhit sidjiide, ja dávjá lea ávkkálaš ráđđádallat berošteaddji joavkkuiguin álggu rájes juo vai ádde váraid ja vejolašvuođaid, ja gos lea áššáiguoskevaš, veahkehit gárgedit searvidanplánaid ja -doaimmaid. Ohcanfitnodagain lea deatalaš rolla dán dáfus (geahčas Boksa 3 “Ohcandoaimmat ja álgomuitogovat”, eambo dieđuid várás). Searvideapmi berre jurddalaččat dáhpáhuvvat projeaktagárgedan- ja plánenmutter.

- **Berošteaddjiide berre addojuvvot doarvái áigi searvidit ulbmillaš vuogi mielde:** Berošteaddjit berrejit oažžut doarvái áiggi árvvoštallat áššiid mat váikkuhit sidjiide, ja boahit ortnegii ja ovtastuvvat. Berošteaddjit eai berre vurdojuvvot mearridit dieđuid vuodul maid vuosttas gearddi gullet dahje áddejit. Iige berre vurdojuvvot ahte sii oassálastet searvidandoaimmaide main ii leat doarvái sidjiide dieđihuvon. Berošteaddjiiguin berre ráđđádallojuvvot man olu áiggi sii dárbašit árvvoštallat ja dávistit dahje gažadit dieđuid hárrái mat sidjiide leat addojuvon.
- **Áigerámmat berrejit leat njuovžilat ja vuhtiiváldit searvideami geažos projeaktaeallinsyklusa:** Berošteaddjisearvideami proseassa lea soddjil, gearduheaddji ja jotkkolaš. Danne galget searvideami mearriduvvon áigelinnját leat njuovžilat, dan mearrái go lea vejolaš eiseválddiid addin áigemeiriid ektui dahje dallego dat lea čilgejuvvon šiehtadusain. Plánejuvvon berošteaddjisearvidandoaimmat ja čuožahuvvon berošteaddjiid dovdáheapmi berre árvvoštallojuvvot ja dárkilastojuvvot vástádussan dahje vuorddedettiin čuovvovaš dáhpáhusaide, gos lea áššáiguoskevaš:

- ❖ ovdánan ohcama
- ❖ vejolašvuođaid analiissaide
- ❖ gávdnoštumi/lobi oastima
- ❖ ođđa infrastruktuvrra huksema

Boksa 3. Ohcandoaimmat ja álgomuitogovat

Ohcanfitnodagat berrejit čuovvut buot cehkiid mat lea čilgejuvvon dán bagadallamis (vihkkehallojuvvon daid váikkuhandási mielde), beroškeahhtá leago jáhkehahtti ahte projeakta joatkašuvvá doaimmamuddui vai ii.

Álgomuitogovat leat deatalaččat go galgá láchit ulbmillaš searvideami berošteaddjiiguin roggandoaimma áigge. Danne lea ohcanmuddu mearrideaddji go galgá ásahit buori searvidanberrasa. Muhtimin sáhttet smávit fitnodagat doaimmahit ohcama, ja danne sáhttetge dán ceahkis olmmošlaš ja ruđalaš veahkevárit leat vátnásepmosat, almmage nugo namahuvvon Boksa 2:s, de de eai dárbašat searvidandoaimmat leat divrasat dahje áddját juos galget leat ulbmillaččat.

- ❖ doaimmaid viidideami dahje gáržžideami
- ❖ sosiála- ja/dahje birasváikkukhusčielggadeami áigeguovdilastima
- ❖ čuolmmaid almmustahttima goziheami ja árvoštallama ja váidalanmekanismaid bokte
- ❖ beroštedjjiid deatalaš dávistemiid vuodul.

B. Gávnnahit makkár searvidantiipa dárbbasuvo dahje gáibiduvvo

Vuodustus manne dát lea deatalaš várrugasvuoda árvoštallamis:

Juos rivttes searvidantiipa ii dovduhuvvo ja berošteaddjioainnut eai ovttaiduhhtujuvo projeaktamearrádusaide, de sáhtta fitnodat dustejuvvot rievttálaš ovdasvástádusain (omd. juos ii doahhtal áššáiguoskevaš lágalaš geatnegasvuodaid searvideami hárrái, nugo geatnegasvuoda háhkat mieđiheami).

Eai buot searvidantiipat leat áššáiguoskevaččat buot doaibmatiippaide ja -cehkiide. Álgohcanmutter, ovdamearkan go doaimma váikkuhusat leat minimálaččat ja boahttevaš váikkuhusat leat eanaš dovdameahhtumat, gidde searvideapmi fuopmášumi dieđuid juogadeapmái ja ráđđádallamii.¹⁶

➡ Fitnodagat berrejit árvoštallat makkár searvideapmi dárbbasuvo dahje gáibiduvvo doaibmaceahki ja searvidandárbbuid mielde.

Ráđđádallan beroštedjjiiguin makkár searvidanvugiid sii vurdet dahje gáibidit lea ábolaš dovduhit heivvolaš lahkanemiid.

Dieđuid juogadeapmi

Dieđuid juogadeapmi sáhtta fitnašuvvat persovnnalaš gallestemiid, dieđihe-miid, almmolaš čoahkkimiid, rádiosáddagiid, sosiála mediaid, elektrovnnalaččat dahje njuolgapoastta dahje ođasreivve, neahttasiidduid, bloggaid, dábálaš aviisabálsttáid, almmolaš diehtokioskkaid bokte.

Dieđuid juogadeapmi lea ulbmillaš juos lea dárbu dieđihit beroštedjjiide projeavttas dahje doaimmas ja dan vurdojuvvon (postiiva dahje negatiiva) váikkuhusain, ja lea áššáiguoskevaš buot projeaktadásiin. Positiiva vástádušat bagadalli gažaldagaide vuolábealde dáidet mearkašit ahte dát searvidanvuohki dárbbasuvo dahje gáibiduvvo.

- Leatgo berošteaddjit gáibidan ahte dieđut juogaduvvojit singuin?
- Leago dárbbalaš juohkit vissis dieđuid nu ahte berošteaddjit sáhttet searvidit diđolaš vuogi mielde (omd. váikkuhivččego dieđut beroštedjjiid mearrádusaide juos eai raporterejuvvo, dahje juos boastut raporterejuvvojit)?
- Dárbbasiigo beroštedjjiid vuordamušat gieđahallojuvvo?

16. Dát sáhtta nievddadallat berošteaddjjoavkkus berošteaddjijovkui geaiguin searviduvvo. Ovdamearkan soitet iešguđetlágan vuogit dárbbasuovot go vuosttas gearddi gávnnada álgoálbmogiiguin. Geahčas Mielddus B “Searvideapmi álgoálbmogiiguin”.

Ráđđádallan/oahppan

Ráđđádallan/oahppan sáhtá čađahuvvot guorahallamiid, jođiheddjiid gažademiid, joavkočoahkkimiid, digaštallamiid, ráđđádalli foraid, elektrovnnalaš vuorroságastallamiid (dialogaid) bokte.

Ráđđádallan/oahppan heive go dárbaša čohkket dieđuid huksen dihtii projeaktaoktavuođa ipmárdusa ja áddet berošteddjiid vuorjašumiid ja vuordámušaid, ja lea áššáiiguoskevaš buot projeavtta muttuin. Positiiva vástádušat bagadalli gažaldagaide vuolábealde dáidet mearkkašit ahte dát searvidanvuohki dárbašuvvo ja gáibiduvvo.

- Leago dárbašlaš dovdat berošteddjiid vuordámušaid dahje oainnuid (ovdamearkan nu ahte hábmejuvvo oktasaš árvoráhkadeami projeakta, mearriduvvo mii lea buoremus vuohki juogadit dieđuid, gávnnahuvvojit váikkuhusat vuodlaš árvoštallamiid)?
- Dárbašitgo berošteaddjit dieđuid, bohtosiid dahje ráđđádallamiid guorahallat dahje dárkkistit (omd. oasuseaigátgártema bohtosiid dahje váikkuhusčielgademii)?

Šiehtadallan

Šiehtadallan sáhtá čađahuvvot árbevirolaš šiehtadallanvuogádagaid bokte, kollektiiva bargiid šiehtadusaid bokte, soabaheaddji bokte, fitnodaga ja berošteaddjioavkkuid gaskkas dahje berošteaddjioavkkuid gaskkas geain leat gilvaleaddji vuordámušat.

Šiehtadallan lea heivvolaš go ulbmil lea šiehttat berošteddjiiguin projeavtta eavttuin, ja váikkuhusaid gieđahallamis ja ávkkiid addimis, ja lea áššáiiguoskevaččamus ovdal vejolašvuodaid dutkosiid, projekttagárgedeami, ovdal doaimmaid mat galget álggahuvvot dahje ovdal stuorát viiddidemiid. Positiiva vástádušat bagadalli gažaldagaide vuolábealde dáidet mearkkašit ahte dát searvidanvuohki dárbašuvvo dahje gáibiduvvo.

- Leatgo mearrádušat mat váikkuhit berošteddjiide, vuordimin (omd. gosa cegget reidenrusttega, mo berošteaddjit buhtaduvvojit sin eatnamiid bilidemiid ovdas)?

Mieđiheapmi

Hámolaš mieđihanproseassat sáhttet siskkildit báikegotti eanetlogu jienasteami, árbevirolaš mearrideaddji orgána nugo vuorasiid ráđi dohkkeheami, organiserejuvnon guvllolaš álbtotjienasteami dahje eará vugiid mat leat ášahuvvon lága dahje eará mekanismaid bokte mat meroštallet gáibádušaid mieđiheapmái, dahje fitnodaga ja berošteddjiid šiehtadusa bokte.

Miedihanproseassat leat heivvolaččat go ulbmil lea háhkat miediheami čuo- zahuvvon servodagain, oažžugo projeakta joatkašuvvat, dahje projeavtta vissis vahágiid váidudeamis dahje projeavtta váikkuhusain vissis vuoigatvuođaide. Eiseváld- ja lohpeproseassat ovddastit strukturerejuvvon miedihanvuogi mat stivrejuvvojit alit eiseválddiid dásis. Lágalaš dohkkeheami lassin sáhtttá čuoza- huvvon servodagaid miediheapmi leat lágalaš gáibádus dahje vuordámuš muhtin doaibmaoktavuođain, earenoamážit searvidanoktavuođas álgoálbmogiiguin.¹⁷ Miedihanproseassat leat vejolaččat áššáiiguoskevaččat ovdal vejolašvuođaid dutkosiid, projeaktadiđosteami ja projeaktagárgedeami dahje ovdal stuorát viid- didemiid.

Positiiva vástádusat bagadalli gažaldagaide vuolábealde dáidet mearkašit ahte dát searvidanvuohki dárbbášuvvo dahje gáibiduvvo.

- Gáibiduvvogo miediheapmi lágaid, fitnodatpolisiija dahje ekonomaláš šiehta- dusaid mielde?
- Dahkago joatkašupmi miediheami haga mearkašahtti vára vuoi- gatvuođalaččaide dahje doaimmaide?

Geatnegasvuođaid ollašuhttin

Berošteddjiid oassálastin geatnegasvuođaid ollašuhttimii sáhtttá siskkil- dit searvideami berošteddjiiguin huksenplánema, čadaheami, válbmema ja doaimma bokte (ovdamearkan báikegotti bearráigeahččoráđi bokte, ovdáneami raporteremiin ja vástidemiin boasttu vuordámušaide jna.). Lea áššáiiguoskevaš go čadahuvvojit ovdalis lohpiduvvon dahje šihthtojuvvon geatnegasvuođat, nugo huksenprojeavttat, bálvalusaid háhkan, máksin oktasašfondii dahje geatnega- svuođat mat gáibiduvvojit lágalaš lobiid oktavuodas, nugo šiehtadallojuvvon dahje dárbbu mielde.

Positiiva vástádusat bagadalli gažaldagaide vuolábealde dáidet mearkašit ahte dát searvidanvuohki dárbbášuvvo dahje gáibiduvvo.

- Ollašuhttojuvvojitgo šihthtojuvvon geatnegasvuođat?
- Dahkkojuvvojitgo projeaktamearrádusat mat laktásit šiehtadusaide dahje loahppabohtosiidda mat leat lihtoduvvon berošteddjiiguin (omd. fievrri- dan- geainnuid plánemis manñilgo lea šihthtojuvvon berošteddjiiguin ahte ii oktage fievrri- dangeaidnu galgga mannat báikegotti eatnamiid badjel)?

17. Geahča Miellddus B “Searvideapmi álgoálbmogiiguin”, eambbo dieđuid várás miediheami oažžumis go searvida álgoálbmogiiguin.

Dávisteapmi árvitkeahtes vahátváikkhusaide

Dávisteapmi árvitkeahtes vahátváikkhusaide sáhtta siskkildit váidalanmekanismmaid ásaheami¹⁸ mat dahket fitnodagaide vejolažžan dovđáht duodalaš ja vejolaš váikkhusaid ja fuolahit ahte čuozahuvvon berošteddjiide addojuvvo árra divvunveahkki. Divvun sáhtta siskkildit ándagassii átnuma, buoknudeami, čuoččáldahttima, ruđalaš ja ii-ruđalaš buhtadasa, duhtadeami ja dáhkádušaid ahte vahát ii galgga gerdojuvvot, meannudanvugiid, struktuvrra dahje gulahal-lama nuppástuhttima.¹⁹

Dát lea áigejuovdil juos lea dárbu vástidit berošteddjiid vuorjašumiide projeavtta hárrái ja gieđahallat vahátváikkhusaid, mat sáhttet šaddat miehtá buot projeavtta dásiid, muhto earenoamážit huksema, doaimma ja giddema áigge. Positiiva vástádušat bagadalli gažaldagaide vuolábealde dáidet mearkkašit ahte dát searvidanvuohki dárbbášuvvo dahje gáibiduvvo.

- Leago šaddan vahátváikkhus mii ferte gieđahallojuvvot?

Ávkki juogadeapmi

Ávkki juogadeapmi sáhtta leat ruđalaš dahje ii-ruđalaš nugo fitnodat ja áššái-guoskevaš berošteaddjit leat šiehttan ráđđádallan- dahje šiehtadallanproseas-sain (ovdamearkan ásaht báikkálaš bargosajiid main lea oadjebas bargobiras, báikkálaš háhkangeatnegasvuodaid, dienasdahkki vejolašvuodaid juogadeami, cuoggahuksema, teknologijasirdima, báikkálaš infrastruktuvrra buorideami, buoret beasatlašvuoda vealgái ja márkaniidda, earenoamážit smávva ja gaskas-turrosaš fitnodagaide guovdu, mávssu birasbálvalusain, sisaboahtjuogadeami dahje foanddaid ceggema). (Geahčas Boksa 4 eambo dieđuid dihtii mo beroš-teaddjisearvideami berošteaddjisearvideami geavahit optimaliseret.)

Ávkki juogadeapmi lea áigejuovdil buot projeavtta dásiin, muhto earenoamážit huksema, doaimma ja giddema áigge.

- Sáhttetgo doaimma buorit bealit berošteddjiide optimaliserejuvvot?

18. Geahčas “Rávvagat rogganbáikki bargiide”, “Ceahkki 4: E. Ásaht čielga ja doaimbi proseas-said dávistit váidalusaide”.
19. Buoknudeapmi čujuha vaháguvvan áššeoasálačča čuoččáldahttimii álgoálgosaš dillái, omd. friijavuoda oddasis čuoččáldahttin, olmmošvuogatvuodaid návddašeapmi, identi-teahtta, bearašeallin ja riikkavulošvuolta, máhccan olbmo iežas orohakkii, barggu oddasis čuoččáldahttin ja opmodaga máhcaheapmi. Čuoččáldahttin čujuha eatnamiid, čáziid dahje áimmu kvalitehttii ja dearvasvuoda dahje lihkaeami čuoččáldahttimii lihkuhi-svuoda dahje buozalmasvuoda maŋŋil. Buhtadas sáhtta leat ruđalaš dahje ii-ruđalaš ja galgá vástidit dan maid vaháguvvan olmmoš lea manahan (massimat sáhttet siskkildit rumašlaš dahje mielalaš vigiid, manahuvvon vejolašvuodaid, barggahusa, oahpu ja sosiála buriid, ávnnaslaš bilidemiid ja dietnasiid massima, ja dienasvejolašvuodaid, morálalaš billašuvvamiid, goluid lágalaš dahje áššedovdi veahkkái, dálkasiid ja dálkkašlaš vehkiid, ja psykologalaš ja sosiála bálvalusaid). Duhtadeapmi čujuha bevttolaš doaimbajuiide mat leat oaiivilduvvon bissehit joatkevaš badjelduolbmamiid, almmolaš ándagassii átnuma, oaffariid muittašeami ja gudnejahttima, vejolaš rihkkumiid albmadeami ja iktima ja ránggástusaid nannema.

Boksa 4. Berošteaddjisearvideami atnin optimaliseret oktasašárvvu

Berošteaddjisearvideami atnima lassin vahátváikkuhusaid garvimii ja gieđahallamii, berre berošteaddjisearvideapmi maiddá rahčat optimaliseret árvvu¹ fitnodagaid gávpeberoštumiid heivehemiin báikegotti dárbbuide ja vuoruhemiide. Geavadis dát sáhtášii mearkkašit:

- ahte fitnodat sáhtta investeret dearvvasvuohtaprográmmii eastadan ja dikšun dihtii njoammu dávddaid mat leat leavvan báikegottiide, ja maidda fitnodaga bargit maiddá leat suojeheamet, nugo malaria, HIV ja tuberkulosa.
- doarjut báikkálaš fitnodagaid šaddat gilvovuoimmálaš, doaimilis lági-deaddjin rogganprojekti oiddolaš strategiijan.
- hukset fievrádušinfrastruktuvrra mii lea ávkin sihke fitnodahkii ja dan berošteddjiide, ovdamearkan nu ahte mearrida investeret infrastruktuvrui mii leat beasatlaš almmolaš atnui.

Álggat mat mielddisbuktet árvvuid juogadeami, leat ávkin berošteddjiide, muhto maiddá fitnodagaide.²

Berošteaddjisearvideapmi sáhtta láchit dili árvojuogadanálgagiidda ja veahkehit birgehallaht muhtin hástalusaiquin dán hárrái, go:

- čohkke buoriduvvon dieđuid gos árvvut sáhttet ráhkaduvvot berošteddjiide.
- dovdáha ja gulaha bajimuš hovdengoddái vejolaš ávkkiin maid juogaduvvon árvvut buktet, birgehallaht dihtii vátnánávccalaš organisatoralaš struktuvrraiguin ja láhttenvugiiguin.
- veahkeha mihtidit ávkki árvvuid juogadeamis nu ahte čohkke dávistemiid berošteddjiin.

1. Rogganindustriija juogaduvvon árvooráhkadeami golbma dási siskkildit:

- Oddasis vihkkhallat buktagiid ja márkaniid (hukset báikkálaš márkaniid bijusfáktoriidda mat álgojurdagis leat ráhkaduvvon roggandoaimmaid várás (omd. elrávdnji, čáhccen).
- Váikkuhit árvogevlliid buvttadanmuni (buoridit báikkálaš bargoveaga cuokka, nannet lági-deaddjiid árvogevllis, lasihit báikkálaš roasso- ja heahtegearggusvuođa, dávistan- ja veajuiduhttinuokkaid, lasihit čázi, energiija ja eará veahkkeváriid mat adnojevvojit doaimmain).
- Ráhkadit báikkálaš birrasa (mii dahká vejolažžan gárgedit báikkálaš ealáhusgihpu mii doarju rogganindustriija, investeret oktasaš infrastruktuvrui ja logistihkkafierpmádahkii, ovttasbargat eiseválddiiguin ja eará berošteddjiiguin huksen dihtii servodatinfrastruktuvrui, leat árrjalaččat mielde viiddis ekonomalaš ja servodatlaš gárgedeamis, buoridit báikkálaš ja niikkálaš stivrencuokka).

Gáldu: Shared Value Initiative & FSG (2014), *Extracting with Purpose: Creating Shared Value in the Oil and Gas and Mining Sectors' Companies and Communities*, Part 2, <http://sharedvalue.org/extracting-purpose>.

2. Geahčas IFC (2010), *Strategic Community Investment: A Handbook for Companies Doing Business in Emerging Markets*, Table 2.1, www.ifc.org/wps/wcm/connect/topics_ext_content/ifc_external_corporate_site/ifc+sustainability/learning+and+adapting/knowledge+products/publications/publications_handbook_communityinvestment/wci_1319576907570.

C. Buoremus geavadiid dovdáheapmi ja geavaheapmi

Vuođuštus manne dát lea deatalaš várrugasvuoda árvvoštallamis:

Juos searvidandoaimmat eai leat dárkilit heivehuvvon fitnodaga ulbmiliidda, ja sin ulbmiljoavkku iešvuodaide ja oainnuide, de eai soaitte leat nu spátilat ja sáhttet vel vissis berošteddjiid dahkat váralaš dillái. Go jearrá rivttes gažaldagaid hábmedettiin searvidandoaimmaid, de sáhtta maid ovddalgihtii fuopmášit vejolaš hástalusaid searvideapmái (omd. cuoggahástalusaid ja persovdnasuodjalushástalusaid) mat gáibidit heivvolaš dávistemiid.²⁰

➔ Dakkaviði go dárbbaslaš searvidanvuogit leat gártejuvvon, de berrejit hábmejuvvot dakkárin mat leat heivehuvvon oktavuhtii ja ulbmiljovkui, ja mat čájehit buoremus geavadiid. Ráđđádallan berošteddjiiguin lea ávkkálaš go lea gártemin heivvolaš lahkanemiid. Bagadalli gažaldagat ja buoremus geavadat leat addojuvvon Tabealla 6:s.

Tabella 6. Buoremus geavadiid dovdáheapmi ja geavaheapmi searvidandoaimmaide

Árvvoštallankriteriat	Buoremus geavadat
Dieduid juogadeapmi	
Mat leat dieduid juogadeami ulbmilat? Geat leat publihkka?	Buot deatalaš diedut berrejit juogaduvvot buori áiggis.
Mo sáhtta publihkka dábuhit dieduid?	Ulbmiljoavku berre sáhttit dábuhit dieduid ja nákket áddet daid.
Makkár diehtodási lea berošteddjiin (gijella, lohkan- ja čállindáidu, teknihkalaš gealbu)?	Deatalaš diedut, earenoamážit sávakeahtes vahátváikkuhusaid vára hárrái, berrejit addojuvvot čálalaš hámis vái báikegotti olbmot sáhttet juogadit daid áššedovdiiguin geaid ieža leat válljen.
Leatgo persovdnasuodjalusčuolmmat?	Diedut berrejit leat aiddolaččat ja objektiivvalaččat ja čilget buot mii lea eahpesihkar.
Leatgo diedut hearkkit?	Dieduid addin ii galgga gudege láhkai riikkut persovdnasuodjalusdeastaid dahje dahkat vára berošteddjiide (ovdamearkan dorvovára dahje mávssahanvára vašánis dahje soardevaš oktavuodain).
Maid leat berošteaddjit cealkán das maid atnet deatalažžan ja ávkkálažžan dieduid sisdoalu ja dieduid juogadanvugiid dáfus?	Dieduid juogadeamis berre berošteddjiiguin ráđđádadaljojuvvot mearridan dihtii makkár diedut leat ávkkálaččamusat sidjiide, ja makkár vuogi mielde, amaset liigeolu diedut váibadit.
Makkár eará searvidanvuogit berrejit geavahuvvot dieduid juogadeami ollái?	Dieduid juogadeapmi berre obbalaččat dahkkojuvvot oktan eará searvidanvugiiguin (ovdamearkan ráđđádallamiin).

20. Geahčas “Rávvagat rogganbáikki bargiide”, “Ceahkki 4: D. Olggudas hástalusaid dovdáheapmi ja dávisteapmi”.

Tabella 6. **Buoremus geavadiid dovdáheapmi ja geavaheapmi searvidandoaimmaide**

Árvvoštallankriteriat	Buoremus geavadat
Ráddádallan/oahppan	
Mii lea ráddádallamiid ulbmil?	Ráddádallamiid dárkkilis áigumuš berre čielggaduvvot ja oassálastin ráddádallamiidda berre leat didolaš ja eaktodáhtolaš.
Geaiguin berre ráddádallojuvvot?	Diedut mat čohkkejuvvovjit ráddádallamiin berrejit duodaštuvvot.
Leago gáidu jáhkihahtti?	Čohkkejuvvon dieduid atnu berre leat olámuttus sidjiide geat addet daid, iige galgga guđege láhkai riikkut persovdnasuođalusdeasttaid dahje dahkat vára berošteddjiide (ovdamearkan dorvovára dahje mávssahanvára vašánis dahje soardevaš oktavuodain).
Áddejittgo ráddádallamiid áigumuša?	
Leago sidjiide diedihuvvon mo sin diedut adnojuvvovjit, ja, juos lea ássáiguoskevaš, mo sin persovdnasuođalusdeasttat áimmahuššojuvvovjit?	
Sáhttetgo ráddádallamat dahkat makkárge váraid berošteddjiide?	
Šiehtadallan	
Mii lea šiehtadallamiid ulbmil?	Šiehtadallamiid eavttuin ja hámádagas berre šiehttojuvvot ovddalgihhti ja berrejit leat buot ássáiguoskevaš rievttálaš geatnegasvuodaid mielde.
Leago čielggas mas šiehtadallojuvvo, ja mas ii šiehtadallojuvvo?	Šiehtadallamat berrejit dāhpāhuvvat vuoiggalaš eavttuid mielde.
Geat galget šiehtadallamiin leat mielde?	Doarja berre addojuvvot dārbbu mielde vái berošteddjiit sáhttet doarvái bures ovddastit oainnuideaset ja beroštumiideaset.
Leatgo buot ássáseasálaččat ožžon deatalaš dieduid?	Buot ássáiguoskevaš ássáseasálaččat berrejit leat mielde šiehtadallamiin.
Leatgo šiehtadallanbealit čielgasit šiehttan šiehtadallamiid eavttuid?	Šiehtadallanproseassa, oktan jurdagiguin, gažaldagaiguin ja vuorjašumiiguin mat leat ovdanbuktojuvvon, berrejit duodaštuvvot dan mahttái go lea vejolaš.
Earenoamáži, leago čielggas mii dahká “šiehtadusa”?	Loahpalaš šiehtadusaid ja västítkeattes gažaldagaid berrejit sii logahallat, duodaštít ja nannet geat leat searvidandoaimma áigge mielde.
Leago čoačkima beaiveortnet ja meannudanvuohki väilmaštuvvon ráddádallamiid bokte berošteddjiiguin?	Juos lea veahkaválddálašvuoda várra, de berre singuin geat leat uhkiduvvon, ráddádallojuvvot vejolaš eastadeaddji doalbmijuiin mat dāhkidit ahte sii sáhttet oassálastit.
Mat leat ássáiguoskevaš lágalas gāibādusat šiehtadallamiidda, ovdamearkan hāhkat vissis joavkkuin miediheami?	Buot šiehtadallamat berrejit manjduvvot dassāžiigo buot ássáiguoskevaš šiehtadallanbealit sáhttet dorvvolaččat ja almmā balakeahttā mávssahalamis dahje bāggehallamis.
Makkārat leat šiehtadallanlanjat?	
Makkār cuokkat leat šiehtadallanbelliin geat leat beavddi birra?	
Dagahuvvovjitgo makkārge várat berošteddjiide šiehtadallamiid vuolde?	
Logahallojuvvovjitgo šiehtadallamiid bohtosat ja dohkkehittgo ássáiguoskevaš berošteddjiit logahallamiid?	
Leago várra ahte ássáseasálaččat, gain leat gilvaleaddji beoštumit, sáhttet njuorasmahttít dahje veahkaválddálaččat meannudit gudet guimmiideasetguin?	
Miediheapmi	
Leago miediheapmi juridihkalaš vai operašuvnnalaš gāibādus, vai leago fitnodaga polsiija gāibādus?	Ássáiguoskevaš vuoigatvuodalaš berre ásahtit čielga eavttuid geat galget miedihit, mii lea miediheapmi, ja mii lea čielga väilevaš miediheapmi.
Makkār doaimmat gāibidit miediheami?	Miediheapmi berre addojuvvot didolaš ja eaktodáhtolaš vuodu alde ja buori áiggeis.
Gean berre bivdit miedihit?	Masa miedihevvo, berre čielgasit meroštallojuvvot, ja miediheami ohcanproseassa berre odasmahttojuvvot dārbbu mielde.
Goas berre oázžut miediheami? Maid máksā “miediheapmi” fitnodahkii ja sidjiide geat bivdojuvvovjit miedihit?	Miediheami ja miediheami ruoktotgeassima eavttut berrejit čielgasit meroštallojuvvot.
Mii lea čielga väilevaš miediheapmi?	Searvidanproseassat, oktan jurdagiguin, gažaldagaiguin ja vuorjašumiiguin mat leat ovdanbuktojuvvon, berrejit duodaštuvvot dan mahttái go lea vejolaš.
Ássáin main lea miedihevvon, mat leat miediheami eavttut dahje miediheami ruoktotgeassima eavttut?	Loahpalaš šiehtadusaid ja västítkeattes gažaldagaid berrejit sii logahallat, duodaštít ja nannet, geat leat searvidandoaimma áigge mielde.
Makkār riskkat leat vuoigatvuodalaččaide dahje doaimmaide, juos jotojuvvo miediheami haga?	

Tabella 6. Buoremus geavadiid dovdáheapmi ja geavaheapmi searvidandoaimmaide

Árvvoštallankriteriat	Buoremus geavadat
Geatnasvuodaid doibmiidjan	
Mii lea geatnegasvuodaid vuodus?	Nu guhkás go vejolaš berrejt áigelinnjät ja bohtosat västidit dasa mii lea šihthuvvon berošteddjiiguin dahje lohpiduvvon álgoálggus.
Mat lea geatnegasvuodaid doibmiidjana áigerámmat?	Vuordámušaid doallevašmeahttuvuodát berrejt giedahallojuvot nu fargga go vejolaš. Synergijat báikegotti gárgedeami hárrái berrejt optimaliserejuvot.
Makkár veahkkevárit dárbašuvvojit?	Searvidanproseassat, oktan jurdagiguin, gažaldagaiguin ja vuorjašumiiguin, berrejt duodašuvvot dan mahttái go lea vejolaš.
Makkár synergiijavejolašvuodát leat (omd. báikkálaš bargosajit)?	Šiehtadusat mat mearridit geatnegasvuodaid berrejt formaliserejuvot, gozihuvvot ja raporterejuvot. ¹
Mat leat báikegotti vuordámušat geatnegasvuodaide?	
Leatgo doallevašmeahttuvuodát vuordámušaid, dahje mii lea gulahuvvon, ja duodalaš ovdánemiid gaskkas?	
Mo leat geatnegasvuodát formaliserejuvot?	
Vahátváikkhusaid giedahallan	
Makkár lágalaš geatneasuodát leat vahátváikkhusaid giedahallama dáfus?	Nu guhkás go lea vejolaš, de berrejt vahátváikkhusaid váidudeaddji doaimbajjot giedahallat vahága mii leat šaddan ja vuolláasaš sivaidd buori áiggis ja almmus vuogi mielde.
Maid sáhtttá fitnodat fállat?	Buot lágalaš geatnegasvuodát mat gustoijt váidudeapmái ja divvumii, berrejt doahttaluvvot, ja divvuma eavttut berrejt čuovvut riikkaidgaska-saš válddahusaid divvuma várás, go dakkárat leat.
Makkár vuordámušat dahje oidimat lea berošteddjiin?	Divvundoaimbajjot berrejt áittardit ahte berošteddjit šaddet dakkár dillái mii lea seamma buorre dahje buoret go ovdal váikkhusa.
Čuhcetgo vahátváikkhusat kollektiivvalaččat vai individuálaččat?	Berošteddjit berrejt váldojuvot mielde sihke mearrideapmái mo vahátváikkhusat galget giedahallojuvot, ja árvvoštallamii man mahtásaččat vaháget leat. ²
Leago ovdasvástáduš dahkat juoidá váikkhusaiguin juogaduvvon eará oassádalliiguin (eiseválddiiguin, gávpálaš doaimmaoasálaččagaiguin)?	Divvun- ja váidudandoaimbajjot berrejt leat kultuvrralaččat heivvolaččat ja iešgudetlágan várat ja ávkkít berrejt árvvoštallojuvot. ³
Mii lea ulbmillaččamus dávistanvuohki giedahallat vahátváikkhusaid?	Searvidanproseassat, oktan jurdagiguin, gažaldagaiguin ja vuorjašumiiguin mat leat ovdanbuktojuvvon, berrejt duodašuvvot dan mahttái go lea vejolaš.
Makkár riskkat leat iešgudet dávistanvuogiin?	Loahpalaš šiehtadusaid ja västítkeahtes gažaldagaidd berrejt sii logahallat, duodaštit ja nannet, geat leat mielde searvidandoaimma áigge. Dakkár šiehtadusat eai berre čuoldit beasatlašvuoda rievttálaš dahje ii-rievttálaš váidalanmekanismaide (omd. beasadeami bokte).
Mo sáhtttá gávnnaht leago dávisteapmi buorre vai heittot?	Duhtavašvuohhta vahátváikkhusaid giedahallamii berre árvvoštallojuvot.

Tabella 6. Buoremus geavadiid dovdáheapmi ja geavaheapmi searvidandoaimmaide

Árvvoštallankriteriat	Buoremus geavadat
Ávkkiiid juogadeapmi	
Makkár ávkkiiid sáhhtá doaimma buktit berošteddjiide? Mo sáhhtet dát ávkkiiid optimaliserejuvvo?	Geahččal dovdáhit ávkkiiid optimaliserenjejolašvuodaid.
Gude berošteaddjit ávkašuvvet? Gude berošteaddjit báhcet haga?	Geahččal fuolahit ahte doaimmat čuvvot eiseválddiid ja servodaga gárgedan vuoruhemiid ja sosiála juksanmeriid doppe gos doaimma lea, ja ahte dievdduid ja nissoniid goabbatágan vuoruheamit dárkojuvvojit.
Mat lea áššáiiguoskevaš eiseválddiid ja báikegotti gárgedanvuoruheamit ja sosiála juksanmeriit?	Juogat ávkkiiid ráddádallanproseassa ja väikkukhusšielggademiid vuodul dakkár vuogi mielde mii ii vuogitmeahttumit atte ovdduid dihto joavkkuide, muhto mii ovddida vuogigalaš ja suvdinnávocalaš gárgedeami.
Maid leat áššáiiguoskevaš berošteaddjit dovdáhan vuoruheapmin ávkkiiid dáfus?	
Mat lea vejolaš várat ávkkiiid dáfus (omd. leatgo ávkkiiid vuogitmeahttumat dahje buktetgo sávatkeahces sosiála nuppástusaid)?	

1. Geahčás “Rávvagat rogganbáikki bargiide”, “*Ceahkki 5: Fuolat ahte čuovvuleapmi dáhpáhuvvá*” eambo dieđuid várás.
2. Vahátváikuhusat sáhhtet gieđahallojuvvo mánngga láhkai, ovdamearkan ándagassii átnumiin, buokruđemiin, čuoččaldahttimiin, rudalaš dahje ii-rudalaš buhtadasain, ránggáštusnannemiiguin, ja vahága eastademiin, ovdamearkan rievttálaš geaskku dahje dáhkádusa bokte ahte vahát ii gerdojuvvo. Obbalaččat galgá buhtadas máksit buot áššáiiguoskevaš manahasaid. Almmage lea moalkás proseassa árvvoštallat bilidemiid berošteaddjisearvideami sikkobealde, nugo dat lea maiddá diggeáššiin obbalaččat, ja dát lea dán bagadallama rámmaid olggobealde. Lasi veahkkeváriid várás, geahčás Martin Beristain, Carlos (2010), *El derecho a la reparación en los conflictos socioambientales: Experiencias, aprendizajes y desafíos prácticos*, Bilbao, Hegoa, <http://publ.hegoa.efaber.net/publications/234>.
3. Lasi bagadallama várás vahátdivvuma meannudanvuogiid várás mat gusket álgoálbmogiidda, geahčás Doyle, C. (ed.) (2015), *Business and Human Rights: Indigenous Peoples’ Experiences with Access to Remedy. Case studies from Africa, Asia and Latin America*, Chiang Mai, Madrid, Copenhagen: AIPP, Almaciga, IWGIA, www.iwgia.org/iwgia_files_publications_files/0713_Access_to_Remeddy_for_eb.pdf.

D. Searvideami olgguldas hástalusaid dovdáheapmi ja dávisteapmi

Vuodūštus manne dát lea deatalaš várrugasvuoda árvvoštallamis:

Go ovddalgihtii dovdáha ja gárgeda strategiijaid olgguldas hástalusaide, de fuolaha ahte berošteaddjisearvidandoaimmat leat spáitilat, ja ahte vejolaš várat dahje čuolmmat árviduvvojit ja garvojuvvojit, eaige manálgihitii easka gieđahallojuvvo.

➡ Vissis olgguldas hástalusat berošteaddjisearvideapmái doaimma báikkálaš ja operatiiva oktavuodas berrejit gártejuvvo. Strategiijat vástidan várás hástalusaide berrejit gárgeduvvo doaimma plánenmuttus ja ođasmahttojuvvo nuppástuvvi dilálašvuodaid ja berošteddjiid dávistemiid mielde.

Hástalusaid ja dávistanstrategiijaid listá lea girjejuvvon Tabealla 7:i.

Tabella 7. **Dávisteapmi ulbmillaš berošteaddjisearvideami dábálaš hástalusaid**

Hástalustipa	Čilgehus	Strategijja
Sosiála dahje kultuurralaš norpmat	Sosiála ja kultuurrales norpmat dahje geavadat sáhttet hehttet báikegotti vissis joavkkuid oassálastimis searvidandoaimmaide. Omd. muhtin kultuvrrain eai oadó nissonat oassálastit báikegotti deatalaš mearridanproseassaide. Muhtin oktavuodain sáhttet oskkoldatjoavkkut, čearddalaš joavkkut dahje kásta lihccut muhtin olbmuid deatalaš mearridanproseassain. Nuorat sáhttet lihccojuvvot searvideamis muhtin kultuvrrain.	Doala sierra čeahkkimiid sierra joavkkuiguin váfistan dihtii ahte birzehis joavkkut dahje vejolaččat suojehis olbmot (omd. čearddalaš veahádagat, vuolli kástajoavkkut) ožžot liibba oassálastit searvideapmái. Juos lea vejolaš, láže sierra čeahkkananbáikki man bokte nissonat sáhttet oassálastit searvideapmái ja fuolat ahte searvidanjoavkkus leat nissonat mielde. Searvit nuoraid organisašuvnnaiguin ja skuvllaiguin väikkuhusaid birra mat leat áššáiguošveaččat nuorra olbmuide, nugo bargo- ja máhttáhusvejolašvuodat. Fuolat ahte searvidandábit ja -vierut ja teknihkat leat kultuvrralaččat heivvolaččat.
Váldedynamihkka	Báikkálaš válddálaččat soitet ráddet čeahkkimiid vieris olbmuiguin ja ráhkadit bággenvuonjina mii hehte ulbmillaš ja fáttmasteaddji searvideami. Searvidandoaimmat sáhttet dahkat muhtin berošteddjiid uhki vuollái (omd. olmmošvuogatvuodaid bealušteddjiid, servodat- dahje bargjovdasteddjiid ja jodiheddjiid).	Doala ovttaskas, persovnnalaš čeahkkimiid olbmuiguin amaset dovdat ahte sii hehttejuvvot ovdanbuktimis oainnuideaset dannego báikkálaččat väikkuhanfámolaš dahje válddálaš olbmot leat das. Ásat polisijaid konfidensialtehtas ja dáhkht olbmuide ahte diedut maid sii addet, giedahallojuvvot anonymalaččat ja konfidensialalaččat áttardan dihtii sin persovdnasuodjalusdeasttaid. Ásat čiegus jienastanvugiid ja eassta oázžumis hui hearkkes dieduid čállosupmái. Juos lea várra ahte searvideapmi dihto berošteddjiin dahká su uhki vuollái, árvvoštala ráddádallat goalmatáššebeliguin, nugo eaktodáhtolaš organisašuvnnaiguin dahje earáiguin geat ovdal leat bargan berošteaddji joavkkuin, jearaldagas mo joatkit. Váldedynamihkka berošteddjiid ja rogganindustriija gaskkas sáhttá leat sákka eahpedáset. Dán dynamihka berre dášámuhttit garvin dihtii ipmirduvvon vašánis searvidandilliid (omd. giddet fuopmášumi lanja ja siehtadallanbáikki hábmemii nu ahte oahcudat berošteddjiid).
Logistihkka-gáržžideamit	Sirren, ráhpis eatnamat ja heajos fievrádušinfrastrukturva sáhttá váddudit vissis berošteddjiid oassálastimis searvidandoaimmaide. Heajos gulahallanfierpmádagat sáhttet maid hehttet oassálastima. Vuoras/nuorra olbmot ja sii geain lea heajos dearvvasvuhta dahje doaimmashehtejumit sáhttet deaividit váttisvuodaid go áiggošedje oassálastit searvidanproseassaide.	Doala čeahkkimiid báikkiin gosa olbmot dábálaččat čeahkkanit aimmolaš čeahkkimiidda dahje gosa áikkit buvtehit mátkkoštit. Fála fáruid dahje eará čovdosiid (ane omd. rádioprográmmaid maidda sáhttá ringet) olbmuide geat ássat boaittebealde dahje áidallas guovlluin vai sáhttet čuovvut dahje oassálastit čeahkkimiidda dahje eará searvidandoaimmaide. Leage váimmaš mátkkoštit gávnadan dihtii muhtin joavkkuiguin (omd. vuorrasiguin/nuoraiguin ja olbmuiguin geain lea heajos dearvvasvuhta dahje doaimmahehttejumit) dakkár áiggiide dahje báikkiide mat heivejit sidjiide. Leage geabbil ja värre liigeáiggi searvideapmái juos heajos dearvvasvuhta dahje eará fáktorat gáibidit odda čeahkkináiggiid.

Tabella 7. **Dávisteapmi ulbmillaš berošteaddjisearvideami dábálaš hástalusaide**

Hástalustipa	Čilgehus	Strategijja
Sosio-ekonomalaš gáržideamit	<p>Olbmot eai soaitte suitit máksit fievrådus-goluid dahje váidit friija barggus čuovvut čoahtkimiid dahje ráđđádallamiid.</p> <p>Berošteaddjit eai soaitte máhttit lohkat ja čállit, dahje sis sáhttá leat uhccán oahppu.</p>	<p>Pláne searvideami áiggiide dahje báikkide mat heivejit iešgudet berošteddjiid áigeskovide. Ovdamearkan, juos fitnodat háliida searvidit geafes eanadolliguin, de lea uhccán ulbmillaš doallat čoahtkimiid lájuid áigge.</p> <p>Ordne fáruid dahje mávsse mátkegoluid vái olbmot sáhttet oassálastit čoahtkimiida.</p> <p>Gulat áilkis, ii-teknihkalaš gillii vái sii geain lea uhccán oahppu, áddejit: Fála diehtoávdnasiid mat čilgejit projeavtta mángga láhkai, ovdamearkan diehtogihppagiid, govaid ja gárttaid.</p> <p>Gulat deatalaš dieduid mángii sihkarastin dihtii ahte berošteaddjit áddetjit daid.</p>
Láhkagáibádusat ja soardi ráđđenvuodit¹	<p>Muhtin dāhpāhusain sáhttet báikkálaš láhkamearrādusat dahje riektegeavat leat vuostálaga fitnodaga polisijain dahje riikkaidgaskasaš mihtomeriguin.</p>	<p>Gulat čiegasit ja viidát ahte fitnodat geatnegahtta iežas doahhtalit riikkaidgaskasaččat dohkkehuvvon olmmošvuoiatvuodaid, nugo lea ovdanbuktojuvvon OECD váiddahusain.</p> <p>Dāhpāhusain main báikkálaš láhka lea vuostálaga fitnodaga mihtomeriguin ja polisijain, berrejit dārbbut ja vuordāmušat čielgasit gulahallojuvvot ja šiehtadallojuvvot ovdalgihtii, ovdalgo doaimmat álggahuvvot.² Ávžžut eiseválddiid ollašuhhtit olmmošvuoiatvuodalaš geatnegavuodaideaset, earenoamážiit doppe gos njuolga čatnasit fitnodaga doaimmaide.</p> <p>Eastta veahkeheames govvidit olmmošvuoiatvuodaid bealušteddjiid láhkarihkolažžan dahje atrit politijaid duolbmat ráfálaš vuostaldemiid dahje eará vuosteháguid projeavtta vuostá.</p> <p>Árvvoštala galgágo fitnodat mannat guovlluide vai guoddit guovlluid gos olmmošvuoiatvuodaid eai sáhte doahhtaluvvot.</p> <p>Árvvoštala joavkku cuokka ja daga dārbbašlaš dārkilastimiid go juogāt dieduid, go ráđđádalat joavkkuiguin dahje miehtá áigge go šiehtadalat (omd. oahpaheami bokte, olgguldas doarjaga bokte).</p> <p>Atte njuolga doarjaga, dahje atte doarjaga eará orgānaid bokte, nugo riikkalaš dahje máilmmividosas fāgaservviid dahje eaktodāhtolaš organisašuvnnaid bokte huksen dihtii cuokka.</p>
Cuoggavádjitvuodas³	<p>Báikkálaš eiseválddiin dahje árbevirolaš jodihedjiin ii soaitte ovdalis dovddiidus stuorát rogganprojeavttaide searvideamis, ja soitet gáibidit cuoggahuksema.</p> <p>Dahje sii soitet gáibidit veahki birgehallet lassinoddiin dahje deaddagiin mii šaddá go galget buohtalastit servodatráđđádallama dahje searvidandoaimmaid.</p>	<p>Árvvoštala galgágo fitnodat mannat guovlluide vai guoddit guovlluid gos olmmošvuoiatvuodaid eai sáhte doahhtaluvvot.</p> <p>Árvvoštala joavkku cuokka ja daga dārbbašlaš dārkilastimiid go juogāt dieduid, go ráđđádalat joavkkuiguin dahje miehtá áigge go šiehtadalat (omd. oahpaheami bokte, olgguldas doarjaga bokte).</p> <p>Atte njuolga doarjaga, dahje atte doarjaga eará orgānaid bokte, nugo riikkalaš dahje máilmmividosas fāgaservviid dahje eaktodāhtolaš organisašuvnnaid bokte huksen dihtii cuokka.</p>

Tabella 7. **Dávisteapmi ulbmillaš berošteddjisearvideami dábálaš hástalusaide**

Hástalustipa	Čilgehus	Strategijja
Vuostálas beroštumit ja vuordámušat berošteddjiid gaskkas	<p>Fitnodagat sáhttet oidit nuppi joavkku nuppi joavkku ektui nu ahte juhket projeavtta ávkkiiid searvidandoaimmaid áigge, dahje sáhtttá áddejuvvot ahte nu dahket.</p> <p>Iešgudet berošteddjiijoavkkuid dárbbut, hállidusat dahje vuordámušat sáhttet leat vuostálaga dahje álfárot nuppegežiid, juoga mii mearkaša ahte berošteddjiid gaskkas ii leat dievas ovttaielatvuotta ássiin.</p>	<p>Árvvoštala gude oktavuodas searvideapmi galgá dáhpáhuvvat, maiddái berošteddjiijoavkkuid siskkáldas ja gaskasaš oktavuodaid mat sis leat ovddežis, ja vátte atnui searvadahtti lahkanearmi searvideamis.</p> <p>Ávkkiiid juohkima kriteriat ja proseassa berre leat čielggas, iešgudet joavkkuid beroštumit ja vuordámušat berrejit leat áddejuvvon, mearvideamis berre leat rabasvuotta, ja duhtatmeahtun joavkkuin berre leat vejolašvuotta oážžut iežaset oainnuid árvvoštallojuvvot nanu ja objektiiva váidalusmeannudanvuogi bokte.⁴</p> <p>Sáhtttá ohccojuvvot veahkki bealátkahtes gaskaolbmoss: Dakkár gaskaolmo rolla ii berre leat váfistit konsensusa áššeoasálaččaid gaskkas, muhto baicca ahte juohke áššebealis lea iežas buoremus beroštumiid čielga ja objektiiva áddejumi, ja lánčit dili ovttasbargui iešgudet berošteddjiid gaskkas.</p> <p>Buot berošteddjiid oainnut berrejit váldojuvvot mielde ja vástiduvvot nu bures go vejolaš. Almmá dagakeahtta sierramielalašvuodaid diehttin, berrejit berošteddjiid vuoruhuvvot dádi mielde geaidda projeakta váikkuha.</p>
Bahá-doaivu berošteddjiid dahje eará joavkkuid gaskkas	<p>Vissis joavkkut dahje berošteddjiid sáhttet geahččalit ávkkástallat berošteddjisearvidanproseassas (omd. dalángo boahá diehttevassii ahte rogganlohpeguovllus šaddet olbmot fárruhuvvot eret, de bohtet olbmot olggui báikegoddái ja ceggestit gaskaboddasaš bartaidda fárrungvui ja gáibidit buhtadasa.)</p>	<p>Čielggat mo searvideapmi buori doaivvus mearštallojuvvo fitnodaga iežas daguid dáfus, ja mii vurdojuvvo fas ruoktot nu ahte “bahá doaivu” ii buohtastahttojuvvo fitnodaga evttohan doaimmaid váilevaš doarjumiin dahje dohkkehemiin.</p> <p>Ráddádala báikegottiin ja hukse nanu diehtovuodu ovdalga searvidat berošteddjiiguin.</p> <p>Juoge váikkuhusčielggadeami ja proseassa bohtosiid maid bokte váikkuhusat galget giedahallojuvvot.</p> <p>Ásat almmus ja vuogigalaš váidalanmekanisma mii dikttá buohkaid gullojuvvot, ja mii álttarda ahte buot áššit sáhttet čovdojuvvot objektiivvalaččat.</p>
Veahkaváldi ja vuosteháhu	<p>Berošteddjiid dahje sivillaservodat ángiruššet fitnodaga dahje projeavtta vuosttalddi. Muhtin berošteddjiid geavahit veahkaváldi čájehit duhtatmeahtunvuoda fitnodahkii ja projektiid.</p>	<p>Árvvoštala siva mii lea vuosteháhu duohken. Diggeáššit báikegotti lahtuid vuostá sáhttet dahkat dili vel vearrábu ja dagahit ahte vuogitvuodaid beálusteaddjiid geat eai leat veahkaváldiálaččat, dahkojuvvot láhkarhokolazzan.</p> <p>Eastte ovdanbuktimis almmolaš oelkamušaid mat eahpidit dakkár joavkkuid barggu dahje sivahallet sin projeavtta navdojuvvon ájijeamis dahje headušteamis.</p> <p>Eastte álo vástideames veahkaváldiin go dorvodoaimbajut dahkojuvvot.</p> <p>Álttar ahte Voluntary Principles on Security and Human Rights doahhtaluvvot go sihkarvuoda bargit báikáhuvvot dahje jodihuvvot.</p> <p>Vátte jeavddalaččat oktavuoda vuostaldanjoavkkuiiguin ja bovdie oddasis oassálastit searvideapmái buori doaivvus.</p> <p>Oktavuodain main vuosteháhu lea stuoris, iige leat boasttudieđuide ja ovdagáttuide vuodduduvvan, ja go vuostalduvvo vaikko lea oččoduvvon ulbmillaš searvideapmi, de berre fitnodat árvvoštallat riskkaid mat leat doaimma joatkimis.</p>

Tabella 7. **Dávisteapmi ulbmillaš berošteaddjisearvideami dábálaš hástalusaide**

Hástalustipa	Čilgehus	Strategijja
Árbejuvvon čuolmmat heajos berošteaddjisearvideamis	Báikkis ovdal doaimban fitnodaga heajos berošteaddjisearvideapmi, dahje báikegotti olbmuid heajos dovddiidusat ovddeš roggandoaimmaiguin, dahket stuorra hástalusaid odđa doaimbái.	Gárte dakkár áššiid álgoálggus juo oassin oktavuoda áddemis, ja juos lea áigeguovdil, gárte ovddeš čuolmmaid ovdalگو lihtoduvvojtt odđa geatnegasvuodát ja investeremat projekti. Gulat čielgasit fitnodaga ja ovddeš doaimbid gaskavuodaid. Dovddas ovddeš čuolmmaid searvideami dahje váilevaš searvideami hárrái. Bija doaimbajuid eastadit vahátváikkuhusaid mat leat árbejuvvon ovddeš doaimbis, muhto maid fitnodat joatká dagaht (omd. nuoskkideaddji luoitimat mat golget báikegotti čáhcegáivui dannego ovddeš doaimbi lea hejodit sajustan luoitnádása). Čilge maid sáhtta dahket ovddos guvlui, makkár áššiin sáhtta šiehtadallat, leago vejolaš dahkat juoida ovddeš doaimmaid vahátváikkuhusaiguin, mo fitnodaga giedahallan ja searvidanstrategijja earána ovdamanniid meanuin. Juos olmmošvuogatvuodát leat váikkuhuvvon, ja juos ii oktage eará divvovaš doaimbajidju leat dábuhahtti, de berre oasti fitnodat ieaš áittardit, dahkat vejolažžan dahje doarjut divvuma dan mahttaí go ieaš lea dagahan ovdamanni váikkuhusaide.
Vuordámušaid ja duodalašvuoda váilevaš oktiivástáduš⁵	Berošteaddjiit eai dovdda roggandoaimma operašuvnnalaš ja rudalaš beliid, ja danne sis leat stuorra vuordámušat dasa maid roggan sáhttáši buktit ekonomijja ja gárgedeami dáfus. Dát lea earenoamáš stuorra váttsivuohta ohcanfitnodagaide, mat sáhttet navdojuvvot fitnodahkan mat doaimmahit ruvkkid, vaikko dain soitet váilut veahkkevárit ja eai soaitte gávdnet roggangánnáhahtti meriid.	Ávžžo berošteddjiid čađat searvideami bokte juogadit vuordámušaid ja juogat seamma láhkal fitnodaga vuordámušaid doaimma dáfus dovddáhan dihtii vejolaš boasttuáddejumiid, ja váfris ahte buot beallit áddejtt nubbi nuppi oainnuid. Almmusvuohta doaimma ja geatnegasvuodaid hárrái sáhtta maid leat ávkkálaš vuordámušaid giedahallami. Omd. sáhtta šiehtadusaid ja sisaboaduid ja vearromáksimiid raporteren veahkehit berošteddjiid realisttalaččat áddet doaimma. Atte dárbbálaš doarjaga berošteddjiide vái áddejtt projeavtta operašuvnnalaš diliid. ⁶
Ávkkidit fasken	Berošteddjiid ovddasteaddjiit rábastit alceset ávkki, eaige ovddas sin oainnuid dahje buoremus beroštumiid geaid galggašedje ovddastit.	Go šiehtadusat šiehtadaljojuvvot, geatnegasvuodát doaimbiidjojuvvot dahje váidudeaddji doaimbajut fuolahuvvojtt, de berrejt berošteaddjiioavkku árvvut ja beroštumi olislaččat árvvoštallojuvvot. Go fitnodagat leat áican rukses leavvggaid berošteddjiid váiljen ovddasteaddjiid hárrái, de berrejt ráddádallat viidábut berošteaddjiioavkkuiguin mo galget joatkit. ⁷

- Mánaga neavvu bagadallet veahkkeváriid birra mat gáibiduvvojtt go galgá doaimbat allariska- dahje riidoguovlluin. Dáid gaskkas lea: OECD (2006), *OECD Risk Awareness Tool for Multinational Enterprises in Weak Governance Zones*, www.oecd.org/daf/inv/corporateresponsibility/36885821.pdf; IPIECA (2008), *Guide to operating in areas of conflict for the oil and gas industry*, www.ipieca.org/publication/guide-operating-areas-conflict-oil-and-gas-industry.
- Geahčas “Rávvagat fitnodatplánemii ja hovdengoddái”, “Berošteaddjisearvideami áššiid árvvoštallan go investere dahje lihtoda gávepeaktavuodaid”.
- Eambo dieduid várás, geahčas “Rávvagat rogganbáikki bargiide”, “Ceahkki 3: C. Addit doarjaga ja dieduid mat dárbbasuvvojtt vái berošteaddjiit sáhttet dievvasit ovdanbuktit oainnuideaset ja beroštumiideaset”.
- Geahčas “Rávvagat rogganbáikki bargiide”, “Ceahkki 4: E. Gárgedit čielga ja doaimbilis proseassaid dávistan dihtii váidalusaide”.
- Vuordámušaid ádden lea earenoamáš deatalaš projeavtta ohcanmuttus dasgo eanaš ohcandaimmat eai buvttet gávppálaččat gánnáhahtti roggandoaimmaid. Ohcanprojeavttaide mat gávdnet gávdnoštumi leat vuordámušat juo dahkkojuvvon, ja fitnodat mii gárgeda gávdnoštumi viidáseappot doaimban, ferte diehtit dakkár vuordámušain.
- Geahčas “Rávvagat rogganbáikki bargiide”, “Ceahkki 3: C. Atte dieduid ja doarjaga mat dárbbasuvvojtt vái berošteaddjiit sáhttet dievvasit ovddastit beroštumiideaset ja oainnuideaset”.
- Geahčas “Rávvagat rogganbáikki bargiide”, “Ceahkki 2: B. Berošteaddjiioavkkuid ovddasteaddjiid ja ságastallanbeliid duodašteapmi”.

E. Gárgedit čielga ja doaibmilis proseassaid dávistan dihtii váidalusaide

Vuoduštus manne dát lea deatalaš várrugasvuoda árvvoštallamis:

Go berošteddjiide addá neavvu mainna ovdanbuktet váidalusaide, de veahkeha fitnodaga dovdáhit vahátváikkhusaid. Dasgo váidalanmekanismma ulbmil lea divvut, de lea dat deatalaš neavvu gieđahallat vahátváikkhusaid. Váidalanmekanisma sáhtta árrat áittardit divvuma ja dan bokte eastadit áššiid vearráneames ja ásahit luohttámuša berošteddjiid gaskkas boahhtevaš ulbmillaš searvideami vuodđun.

Roggandoaimmaid mánga váikkhusa leat dovdosat ovddalgihtii ja daid gieđahallan galgá siskkildit ráđđádallamiid ja šiehtadallamiid berošteddjiiguin dovdáhan dihtii heivvolaččamus dávisteami. Eará háviid eai árviduvvo vahátváikkhusat ovddalgihtii ja danne dárbbasit čilgejuvvot maŋálgihntii. Deatalaš lea ahte fitnodat áicá ja vástida áššiide go dat bohciidit.

➡ Čielga ja doaibmilis proseassa dávistan dihtii váidalusaide berre ásahuvvot nu ahte diktá berošteddjiid ovdanbuktit vuorjašumiid fitnodahkii ja diktá fitnodaga dahkat váidudeami ja áittardit árra ja njuolga divvuma.

Fitnodaga dahje báikegotti ásahan váidalanmekanismmat eai berre hehttet beasatlašvuoda rievttálaš ja ii-rievttálaš váidalanmekanismmaide, maid searvvit leat OECD válddahusaid riikkalaš oktavuodadoallit.²¹ Eaige berre geavahuvvot vuodit fágaservviid saji bargiid gorálaš nákkuid gieđahallamis.²² Earenoamážit eai leat fitnodatváidalanmekanismmat heivvolaččat gieđahallat roava olmmošvuoigatvuodaid rihkkunáššiid nugo biinnidemiid, veagalváldimiid, goddimiid ja humanitára rievtti rihkkumiid. Dakkár bahás rihkolašvuodát berrejit albmaduvvot rivttes riikkalaš eiseválddiide ja riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuodaid orgánaide. Dakkár áššiin berrejit fitnodagat láchit diliid, muhto eai seaguhit siviila dahje kriminála dutkamiidda dahje olmmošvuoigatvuodalaš gažademiide. Rievttálaš beasadeamit mat hehttejit roava olmmošvuoigatvuodaid rihkkumiid gillán oaffariid oážžumis riektedorvvu, eai berre geavahuvvot fitnodagaid váidalanmekanismmaid oktavuodas.²³

21. Geahčas Chapter XIV, Paragraph 43 A12 dáppe: *OECD Guidelines for Multinational Enterprises*, 2011 Edition, OECD Publishing, Paris, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264115415-en>.

22. *Id.*

23. Olmmošvuoigatvuodaid allakomisára kantuvrra (OHCHR) gieskadaš reivve oaivvilda ahte “[t]he presumption should be that as far as possible, no waiver should be imposed on any claims settled through a non-judicial grievance mechanism. Nonetheless, and as there is no prohibition per se on legal waivers in current international standards and practice, situations may arise where business enterprises wish to ensure that, for reasons of predictability and finality, a legal waiver be required from claimants at the end of a remediation process. In such instances, the legal waiver should be as narrowly construed as possible, and preserve the right of claimants to seek judicial recourse for any criminal claims”. The OHCHR’s opinion on this issue however has been disputed by some stakeholders. For the full document see Office of the High Commissioner for Human Rights (2013), “Re: Allegations regarding the Porgera Joint Venture remedy framework”, July, www.ohchr.org/Documents/Issues/Business/LetterPorgera.pdf.

Divvunmeannudanvuogit berrejit govvidit vissis mihtilmasvuođaid. Ii-rievttálaš váidalanmekanismmaid spáitilvuoda eavttut, maid ON láidestanprinsihpat ealáhuseallima ja olmmošvuogitvuođaid várás (UN Guiding Principles on Business and Human Rights) sisdollet, addet deatalaš referánsačuoggá (geahčas Tabealla 8 eambbo dieđuid várás).²⁴

Tabella 8. Ii-rievttálaš váidalanmekanismmaid spáitilvuoda kriteriat

Lobálaš	Luohtehahtti Vásttolaš
Beasatlaš	Dovddus Iešgudetlágan beassanlágit Veahkki beassat cakkilid badjel
Einnostahtti	Čielga meannudanvuogit Čielga áigerámmat
Vuoiggalaš	Dieđuid, ráđiid ja áššedovdamuša vuoiggalaš fidnen Vuoiggalaš giedahallan
Almmus	Diedihit oasálaččaide áššiid ovdáneamis Fuolahit dieđuid proseassas huksen dihtii luohhtámuša
Vuogitvuodaide soahppevaš	Bohtosat ja divvumat galget oktiivástidit riikkaidgaskasaš rivttiiguin Ii väikkut guddege lāhkai riektveuogādahkii
Jotkkolaš oahppan	Gārtet oahpaid: i) buoridit mekanismma, ja ii) hehttet boahhtevaš vahāga
Searvideami ja dialoga vuodul	Rāđđādallat "geavahedjjiiguin" (siskkāldas maid) hābmemis ja nākcmis!

1. Gávdnan dihtii buori málle doaibmilis váidalanmekanismmaide oljo- ja gássadoaimmaid oktavuodas, geahčas IPIECA Launches Community Grievance Mechanism Toolbox, www.ipeca.org/publication/community-grievance-mechanism-toolbox; ruvkedoaimmaid oktavuodas geahčas ICMM (2009), *Human Rights in the Mining & Metals Industry: Handling and Resolving Local Level Concerns & Grievances*, <http://hub.icmm.com/document/691>.

Gáldu: Ehtalaš ráđdeaddi/áittardeaddji, *A Guide to Designing and Implementing Grievance Mechanisms for Development Projects*, www.cao-ombudsman.org/howwework/advisor/documents/implemgrieveng.pdf, ii-juridihkalaš váidalanmekanismmaid spáitilvuoda kriteriadaid lahttudeapmi ON:a, *Guiding Principles on Business and Human Rights*.

Makkár hápmi divvumis galgá leat, lea sorjavaš doaimma sturrodagas ja šlájas. Ovdamearkan berrejit smávva doaimmat dahje ohcanfitnodagat main leat čavges budjeahtat, dahkat váidalanmekanismmaid earjkalin ja gorálažžan smávva váidalusmearrái mii jáhku mielde galgá giedahallojuvvot.

24. Geahčas UN (2011), *Guiding Principles for Business and Human Rights*, Section B, Paragraph 31, www.ohchr.org/documents/publications/GuidingprinciplesBusinessshr_en.pdf.

F. Searvidit berošteddjiiguin váfistan dihtii ahte divvundoaibmabijut leat heivvolaččat

Vuođuštus manne dát lea deatalaš várrugasvuođa árvvoštallamis:

Fitnodagain lea geatnegasvuohta divvut duohta váikkuhusaid maid ieža dagahit dahje leat mielde dagaheamen. Almmage eai leat divvunvuogit álo ulbmillaččat vassis oktavuodain ja soitet dahkat váraid berošteddjiide. Ráđđádallan berošteddjiiguin ja vástideapmi hástalusaid ovdalgihtii sáhtta váfistit ahte divvun lea heivvolaš ja vejolaš várat garvojuvvojit.

➡ Fitnodagat berrejit ráđđádallat berošteddjiiguin ja dovdáhit ja vástidit hástalusaid áittardan dihtii ulbmillaš divvuma.

OECD válddahusaid mielde berrejit fitnodagat gieđahallat duohta váikkuhusaid maid leat dagahan dahje veahkehan dagahit, divvuma bokte.²⁵ Almmage sáhttet divvumis leat mánggalágan hámit, nugo buokŕudeapmi, čuoččáldahttin, buhtadeapmi, duhtadeapmi ja dáhkeapmi ahte vahát ii gerdojuvvo.²⁶ Lassin mánggalágan hámiide sáhttet vástádusat maid leat mánggaláganat viidodaga dáfus ja leat juogo individuálalaččat (oktagaslaččat) dahje kollektiivalaččat (oktasaččat).²⁷ Eai buot divvunhámit leat ulbmillaččat juohke oktavuhtii ja muhtin divvunhámit sáhttet velá dahkat váraid (geahčas Tabella 9 eambbo dieđuid várás).

25. Geahčas “Chapter II: Commentary on General Policies”, Paragraph 14, A12 in *OECD Guidelines for Multinational Enterprises, 2011 Edition*, OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264115415-en>.

26. Geahčas ON, *Guiding Principles for Business and Human Rights*, “Commentary” to Section III.A, Principle 2; Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law, www.ohchr.org/documents/publications/GuidingprinciplesBusinesshr_en.pdf.

27. Kollektiiva divvun sáhtta leat ulbmillaš go lea dahkkojuvvon oktasaš vahát, nugo bassi eatnamiidda, ja sáhtta veahkehit bevttolaččat atnit veahkkeváriid.

Tabella 9. **Dábálaš hástalusat ja strategiijat divvumii**

Hástalustipa	Čilgehus	Strategiija
Divvun ii leat ulbmillaš dahje oiddolaččamus oktavuhtii	Eai buot divvunhämít heive buot oktavuodaide. Ovdamearkan čájehit dovddiidusat ahte báikegottit, mat ovdal eai leat bargan ruhtaekonomijain, dahje gos duohččan ja investeremat eai leat dábálaččat, golahastet dávjá buhtadasa mii máksuojvvo hávval-assubmin johtilit, juoga mii dagaha geafahuvvama áiggi vuollái.	Fitnodagat berrejt ráddádallat guovllu oassádalliiguin geain lea dovddiidus divvunproseassain (omd. eak-todáhtolaš organisašuvvnat, eará doaibmit guovllus) ádden dihtii riskkaid ja buoremus geavadiid. Čuoazahuvvon berošteaddjit berrejt oazzut vejolašvuoda välljet gude hápmi divvumiin galgá leat. Doppe gos välljejuvvon hápmi ovddasta váraid beroš-teddjiide, berre dáid váraid birra ságastallojuvvo berošteddjiiguin, ja singuin berrejt boahtit ovttalde vejolaš čovdosiid dáfus (omd. foanddaid ceggemiin, oassemávssuin jna.). Fitnodagat berrejt dáhkidit ahte buhtadas eatnamis, dávviin dahje eará boahtá ovttá olu ávkin nissoni-idda go dievduide. Fitnodagat berrejt čielggadit bargiiguin geat leat dárkkistan- ja rehetdoallovirggiin, mii lea berošteddjiid buhtadasmávssuid rivttes girjen, dasgo vearroiseválddit ja revisor sáhttet dulkot dakkár mávssuid duolgumin.
Divvuma eai ane berošteaddjit duhtadahttin	Vahága viidodaga ja goluid merošteapmi sáhtta leat moalkás proseassa, ja divvunhämít sáhttet rievddadallat. Dán geažil sáhttet berošteaddjit atnit ahte eai oaččo doarvái buhtadasa.	Divvun berre lea dakkár ahte berošteaddji dili šaddá fas nugo lei ovdal, dahje buorebun. Berošteaddjit berrejt váldojuvvo mielde välljet mo vahátváikkuhusat galget divvojuvvo ja árvvoštallat vahájiid viidodaga. Juos berošteaddjit eai leat mielde mearrideamen mo vahátváikkuhusat galget giedahallojuvvo, omd. áššiin main divvun lea juo geatnegahttojuvvon báikkálaš lága mielde, de berre čilgejuvvo manne dát čoaavddus välljejuvvui, ja mat čovdosa várat ja vejolašvuodat leat berošteddjiide. Berošteaddjit berrejt čuoavvuluvvo manjiigo divvun lea fuolahuvvon árvvoštallan dihtii makkárgo lea sin duhtavašvuhta.
Riiddut leat bohčidan čuoazahuvvon berošteddjiid gaskii geat atnet divvuma vuogiatmeahttumín	Divvun sáhtta dagahit riiddu berošteddjiid gaskii juos nuppid atnet ahte sii eai leat nuppid ektui ožžon vuogigalaš buhtadasa.	Divvuma kriteriat ja proseassa berrejt dahkko-juvvo čielggasin ja berrejt leat vuogigalaččat ja objektiivvalaččat. Mearridanproseassain berre leat almmusvuhta, ja berošteddjiin berre leat beasatlašvuhta dievduide mo seamma lágan váikkuhusat leat divvojuvvo, ovdalگو divvumát šihttojuvvojit.

CEAHKKI 5: FUOLAHIT ČUOVVULEAMIS

Geahkki 5: Dahkočuoggáid oktiigeassu

- Berre ráhkaduvvot geatnegasvuodaid logahallan vái sáhtttá guorrat beroš-teaddjisearvideami bohtosiid.
- Raporttat geatnegasvuodaid doahhtaleamis (dahje váilevaš doahhtaleamis) berrejit gulahuvvot berošteddjiide, ja berošteddjiide berre addojuvvot vejolašvuolta ovdanbuktit duhtavašvuoda dahje váilevaš duhtavašvuoda geatnegasvuodaid ollašuhttimii.

Vuoduštus manne dát lea deatalaš várrugasvuoda árvvoštallamis:

Čađat čuovvuleapmi ja ruoktotraporteren berošteddjiide mo berošteaddji-bohtosat leat vuhtiiváldojuvvon geavadis, dahká ahte berošteaddjit dovdet ahte sin oainnut váldojuvvojit duođas ja ábuha maid giedahallat berošteddjiid vuordámušaid. Juos berošteaddjisearvidandoaimmaid bohtosat eai čuovvuluvvo, de sáhtttá gaska-vuohta berošteddjiide billasuvvat ja váikkuhusat eai soaitte šaddat nu oiddolažžan go livčče sáhtttán. Lassin lea vel vahátváikkuhusaid giedahallama čilgen deatalaš ceahkki várrugasvuoda árvvoštallamiin, nugo dat leat meroštallojuvvon OECD válddahusain.²⁸

A. Ásahit proseassa guorrat šiehtadusaid, geatnegasvuodaid ja váidudeaddji doaibmabijuid čuovvuleami

➡ Berre girjejuvvo geatnegasvuodaid logahallan guorran dihtii berošteaddjisearvideami bohtosiid oktan referáhtaiguin buot čoahkkimiin, loahpalaš šiehtadusain mat leat dahkkojuvvon šiehtadallanproseassaid bokte, geatnegasvuodain berošteddjiide maid fitnodat lea váldán badjelasas, ja nuppegežiid, vástádusain váidalusaid ja šiehtadusaid mo vahátváikkuhusat berrejit giedahallojuvvo.²⁹

Geatnegasvuodaid logahallan berre siskkildit:

- geatnegasvuodaid ollašuhttima áigelinnjáid, nugo divvundoaibmabijuid fuolaheami, mat leat šihttojuvvon ja mat leat gulahuvvun áššáiguoskevaš berošteddjiide
- olbmuid/bargojoavkkuid gártema geain lea ovddasvástádus ollašuhttit geatnegasvuodaid

28. OECD Guidelines for Multinational Enterprises, 2011 Edition, Chapter II Paragraph 10(A), OECD Publishing, Paris, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264115415-en>.

29. Leat mánga ávkkálaš dihtorprográmma mat sáhttet veahkehit giedahallat berošteaddjisearvideami. Geahčas omd. IFC (2007), Stakeholder Engagement: A Good Practice Handbook for Companies Doing Business in Emerging Markets, p. 90, www.ifc.org/wps/wcm/connect/938f1a-0048855805beacfe6a6515bb18/IFC_StakeholderEngagement.pdf?MOD=AJPERES; nugo Comm-Trac™, Credit 360, Entropy System™, React, Smart Dialogue™ and 3PTracking™.

- bienalaš šiehtadusaid berošteddjiiguin mo geatnegasvuodát galget ollašuttuvvot (ovdamearkan juos galgá ráhkaduvvot geaidnu, gokko dat galgá mannat, galgetgo báikkálaš lágideaddjit adnojuvvot huksemis jna.)
- geatnegasvuodaid ollašuttima dillečilgehusa
- logahallama mii čájeha loahpalaš šiehtadusaid mat leat dahkkojuvvon báikegottiiguin ja maid dat mielddisbuktet
- logahallama mii čájeha šiehtadallamiid mat dál leat dahkkojuvvomin, áššiid main eai leat vel boahtán ovttaide ja čuvvosiid projeaktaplánemii.

Girjemiid geatnegasvuodaid logahallamii berrejit sii dohkkehit, geain lea fápmudus ollašuttit geatnegasvuodaid dahje dahkat áššái guoskevaš projeaktamearrádusaid. Juos geatnegasvuodta gáibida ahte fitnodaga bajimus hovdengoddi berre searvidit, de berre hovdengoddi leat mielde dohkkeheamen ja raporteremin geatnegasvuoda logahallama gorrái.³⁰

B. Rapporteret jeavddalaččat ruoktot fas berošteddjiide šiehtadusaid, geatnegasvuodaid ja divvumiid čuovvuleamis

➡ Raporttat geatnegasvuodaid ja šiehtadusaid doahttaleamis (dahje váilevaš doahttaleamis) berrejit gulahuvvot berošteddjiide buori áiggis. Berošteddjiide berre addojuvvot vejolašvuodta ovdanbuktit duhtavašvuoda dahje duhtatmeahttunvuoda geatnegasvuoda ollašuttimii.

Rapporterema berrejit dahkat sii geain leat ovddasvástádus ollašuttit geatnegasvuodaid dahje álggahit divvundoaibmabijuid.

Áššiin main lea erohus das mii ovdalis lea šiehttojuvvon ja dagus, berre erohus čilgejuvvot, ja berošteddjiide berre addojuvvot vejolašvuodta dávistit erohusaide ovdalge loahpalaš projeaktamearrádusat dahkkojuvvojit.

30. Geahččas “Rávvagat fitnodatplánemii ja hovdengoddái”, “D. Ásahit dávistanmohki sajáiduhttin dihtii berošteddjiid oainnuid projeavtta mearrideapmái”.

CEAHKKI 6: GOZIHIT JA ÁRVVOŠTALLAT BEROŠTEADDJISEARVIDANDOAIMMAID JA DÁVISTIT DOVDÁHUVVON VÁILEVAŠVUOĐAIDE

Ceahkki 6: Dahkočuoggáid oktiigeassu

- Muhtin mihtidahtti indikáhtorat árvvoštallan dihtii berošteaddjisearvi-
dandoaimmaid berrejit dovdáhuvvot, dain berre ráđđádallojuvvot áššái-
guoskevaš berošteddjiiguin ja dat berrejit gozihuvvot áiggi vuollái.
- Berre oalgguhit geavahit oassálasti gozihan- ja árvvoštallanvugiid, ja dat
berrejit doibmiibiddjojuvvot dan mahttái go lea vejolaš.
- Fitnodagat berrejit áigodatlaččat oazžut guorahallojuvvot iežaset beroš-
teaddjisearvideami sorjjasmeahttun olgguldas árvvoštalliid veagas.
- Go váilevašvuodát fuopmášuvvojit dahje árvitkeahces vahátváikkukhusat
deaividit, de berrejit váilevašvuođaid sivat dovdáhuvvot, ja vuogádagat
berrejit dárkilastujuvvot dan mielde.

Vuođuštus manne dát lea deatalaš várrugasvuoda árvvoštallamis:

*Lea deatalaš gozihit ja árvvoštallat berošteaddjisearvi-
dandoaimma spáitilvuoda sihke váfistan dihtii ahte searvi-
dandoaimmat olahit juksanmeriideaset, eare-
noamážit garvima ja giedahallama dáfus vahátváikkukhusaid
berošteddjiide, ja amaset veahkkevárit mannat duššái doaimmaid
bokte mat eai leat albma láhkai jurddašuvvon dahje
sajáiduhthtojuvvon.*

A. Ásahit indikáhtoriid ja árvvoštallankriteri- aid mat meroštit beroš- teaddjisearvideami spáitilvuoda

➡ Muhtin mihtidahtti indikáhtorat berošteaddjisearvi-
dandoaimmaid árvvoštallama várás berrejit dovdáhuvvot, dain berre ráđđádallojuvvot áššái-
guoskevaš beošteddjiiguin, ja dat berrejit gozihuvvot áiggi vuollái.

Obbalaččat, lihkostuvvan berošteaddjisearvi-
dandoaimmaid buoremus indikáhtor lea fitnodaga ja berošteddjiid gaskavuoda kvaliteahta, man sáhtta
árvvoštallat berošteddjiid máhcahagaid vuodul.

Máhcahaga sáhtta oazžut berošteaddjisearvideami bokte (ovdamear-
kan ráđđádallamiin báikegottiiguin, viežžamiin máhcahaga olbmuin geat
čuvvot čeahkkimiid ja forumiid, dárkomiin áššiid mat ovdanbuktojuvvot
divvunmeannudanvugiide) dahje lassiproseassaid bokte.

Fitnodagat sáhttet ovdamearkan cegget báikegottiide evttohuskássaid vái
berošteaddjit sáhttet daidda guođdit namahis máhcahagaid searvidanproseassain,
dahje juohkit “ássiid raportagoarttaid” maid bokte sáhtta árvvoštallat fitnodaga
ja dan berošteddjiid gaskavuođaid kvaliteahta. Jahkásaš dahje jahkebeallásaš

“ipmárdusa” guorahallan sáhtta adnojuvvot mihtidit fitnodaga ja berošteddjiid gaskavuodaid kvalitehta ággi vuollái ja mihtidit duhtavašvuoda dásiid rievdamiid. Dát sáhttet veahkehit almmostahttit dárbbu dárkilastit proseassa dahke dahkat doaimbajuid gieđahallan dihtii vuollásaš áššiid.

Stuorat doaimmat main leat mánggadáfogis berošteaddjisearvidanprográmmat soitet fertet ásahtit vissis indikáhtoriid ja eambo hámolaš proseassaid goziheami ja árvvoštallama várás. Berošteaddjisearvidandoaimmaid vejolaš indikáhtorat ja obbalaš árvvoštallankriteriat, mat vuodđuduvvet berošteaddjisearvideami váldonjuolggaduslaš ceškiide ja áigumušaide addojuvvot dán bágadallama Mielddus A:s. Almmage, projeaktadási indikáhtorat sáhttet maiddá gárgeduvvot ja dárkilat heivehuvvot vissis doaimmaide.

B. Gárgedit oassálasti goziheami ja árvvoštallama

➡ Berre oalgguhuvvot geavahit oassálasti gozihan- ja árvvoštallandoaimmaid dan mahttái go lea vejolaš.

Berošteaddjisearvideami oassálasti goziheapmi sáhtta nannet luohttámuša ja addit berošteddjiide nannoset fápmudusoadjuma ja projeaktaoamastusa.³¹ Mearkkaša ahte berošteaddjit searvadahttojuvvot maŋjelis prossessii njulgestaga čohkkemiin máhcahagaid sis. Tabealla 10 addá dábálaš ja oassálasti goziheami ja árvvoštallama strategijaid oktiigeasu.

Tabella 10. Dábálaš ja oassálasti goziheami ja árvvoštallama erohusat

	Dábálaš goziheapmi ja árvvoštallan	Oassálasti goziheapmi ja árvvoštallan
Gii pláne ja stivre proseassa	Bajimuš hoavddat dahje olgguldas áššedovdit	Báikkálaš oibmot, projeakta- dahje doaimbajuid, hoavddat ja eará berošteaddjit, geaidda dávjá lea láhčči veahkkin
“Váldoberošteddjiid” rolla (sin geaidda ávkkat leat jurddašuvvon)	Addit dieđuid	Hábmet ja heivehit vuogi, viežžat ja analiseret dáhtaid, juohkit bohtosiid ja laktit daid daguide
Mo lihkostuvvan mihtiduvvo	Olgguldaset meroštallojuvvon, váldonjuolggaduslaš ččat kvantitatiiva indikáhtorat	Siskáldasat meroštallojuvvon indikáhtorat, oktan kvalitatiiva árvvoštallamiiguin
Metoda	Ovddalgihiti mearriduvvon	Adaptiivvalaš (heivehahti)

Gáldu: Institute of Development Studies (1998), “Participatory Monitoring and Evaluation: Learning from Change”, IDS Policy Briefing, www.ids.ac.uk/files/dmfile/PB12.pdf.

31. Eambo dieđuid oassálasti goziheamis sáhtta gávdnat dáppe: Parker, R. and R. Dakin (2008), *Managing Risk and Maintaining License to Operate: Participatory Planning and Monitoring in the Extractive Industries*, www.commdev.org/managing-risk-and-maintaining-license-to-operate-participatory-planning-and-monitoring-in-the-extractive-industries/; CAO (2008), *Participatory Water Monitoring A Guide for Preventing and Managing Conflict*, www.cao-ombudsman.org/howwework/advisor/documents/watermoneng.pdf.

C. Bivdit olgguldas árvvoštallama

➔ Fitnodagat berrejit áigodatlaččat bivdit sorjjasmeahttun olgguldas guorahalliid árvvoštallat iežaset berošteaddjisearvideami.

Dakkár árvvoštallamat lasihit luohttámuša ja nannejit fitnodaga beaggima berošteaddjisearvideami geavadiid dáfus.

Hápmi mii olgguldas guorahallamis berre leat, lea sorjavaš doaimmaid sturrodagas, viidodagas ja šlájás. Ovdamearkan soitet uhcit dahje oanehet doaimmat njulgestaga bidjat sorjjasmeahttun lámhčči viežžat ja čohkket máhcahagaid berošteddjiin.

Ovdalii go ieža láigohit konsuleanttaid dahkat dán árvvoštallama, berrejit fitnodagat bivdit sorjjasmeahttun áššebeliid dahkat guorahallama. Sorjjasmeahttun áššebeliin eai leat beroštumit (ruđalaš, politihkalaš dahje eará), mat sáhtášedje váikkuhit sin objektivitehtii. Sorjjasmeahttun áššebelalit sáhttet leat gávpesuorgesearvvit, akademalaš institušuvnnat ja siviilaservodaga organisašuvnnat.³²

D. Dávistit gozihan- ja árvvoštallandoaimmaid bohtosiidda

Árvitkeahces váikkuhusat dahje váilevašvuođat berošteaddjisearvidandoaimmain sáhttet almmostahttojuvvot sihke gozihan- ja árvvoštallanproseassaid ásaheami bokte ja dán dihto ulbmila dihtii, omd. máhcahagaid bokte maid berošteaddjit leat buktán eahpehámolaččat dahje váidalanproseassaid bokte.

➔ Go váilevašvuođat áicojuvvot dahje árvitkeahces vahátváikkuhusat deaivdit, de berrejit váilevašvuođaid sivat dovđáhuvvot, ja vuogádagat berrejit dárkilastojuvvot dán mielde.

- **Sáhttago spáitilet gulahallan čoavdit čuolmma?** Leago dihto boasttuáddejuvpmi mii dagaha riidu? Leatgo boasttu dieđut gulahuvvon? Ledjeho dieđut mat gulahuvvojedje, dievasmeahttumat dahje menddo mánggadáfogat? Vuolgágo riidu ipmirduvvon váilevaš almmusvuođas?
- **Sáhttetgo spáitilet meannudanvuogit** čoavdit čuolmma? Leatgo eahpečielga dahje boastut áddejuvvon meannudanvuogit? Leatgo meannudanvuogit čuvvojuvvon geavadis? Oidetgo meannudanvuogit vassis joavkkuid eará joavkkuid ektui? Áddejuvvogo ášši njuolga dahje eahpenjuolga vealaheapmin meannudanvugiid geažil?
- **Sáhttetgot spáitilet struktuvrrat čoavdit čuolmma?** Sáhttago bargiid cuogga dahje veahkkeváriid fitnašuvvan lasihuvvot vái čuolbma čovdojuvvo? Sáhttago ovttasbargu eará fitnodagaiguin dahje eiseválddiide dahje siviilaservodahkii gulli doaibmaoasálaččaiguin čoavdit čuolmma?

32. Ruvkeindustriija nanu guorahallanvuogádaga ovdamearka várás, geahčas: The Mining Association of Canada, Towards Sustainable Mining Initiative – Community and Aboriginal Engagement Protocol, www.mining.ca/site/index.php/en/towards-sustainable-mining.html.

MIELDDUS A

Ulbmillaš berošteaddjisearvideami gozihan- ja árvvoštallanrámmat

Tabealla A.1 čájeha berošteaddjisearvidandoaimmaid goziheami ja árvvoštallama álkidahttojuvvon ja govvideaddji struktuvrra. Indikáhtorat ja árvvoštallankriteriat leat oaivvilduvvon addit bagadallama fitnodahkii osiin mat berrejit vihkkedallojuvvot go gozihit ja árvvoštallet berošteaddjisearvidanproseassaid, muhto eai leat oaivvilduvvon geaskun. Fitnodagat sáhttet geavahit dán struktuvrra dahje heivehit dan iežaset gozihan- ja árvvoštallandoaimmaide.

Tabella A.1. Berošteddjisearvideami vejolaš indikáhtorat ja árvvoštallankriteriat

Áigumušat	Vejolaš indikáhtorat	Buorit/gaskageardán/heajos geavadat
Áddet oktavuoda ja dovdáhit berošteddjiid		
Gárgat báikkálaš oktavuodaid ja doaimma áddejumi	Ráddádallangálduid mánggadáfotvuoha ja kvaliteahtta, ja čohkkendieđuid kvaliteahtta	Buorit: Bargit geat leat mielde berošteddjisearvideamis, oassálastet váikkuhusčieleggadeapmái. Mánge iešgudet gálduin ráddádallojuvvo ádden dihtii báikkálaš oktavuodaid ja barggu mii galgá dahkkojuvvot, e.e. ráddádallojuvvo teknihkalaš bargiiguin ja čadahuvvojit álgogártenságastallamat. Loahppajurdagat čuozahevvon berošteddjiid ja vuoigatvuodalaččaid birra duodašuvvojit singuin dalángo ráddádallanmekanismmat leat ásahuvvon ja heivehevvon berošteddjiid oainnuide. Dovdáhevvon berošteddjiidovddasteaddjit ovddastit mánge guoskevaš joavkku ja deatalaš joavkodynamihka. Dovdáhevvon berošteddjiidovddasteaddjit heivehevvojit projektaplána nuppástusaide, bargui mii dahkkojuvvo ja diehtofitnašuvvama mielde mii vuodduduvvo dábbalaš ráddádallama olis ássáiguoskevaš berošteddjiiguin. Searvideapmi vahágepmosit váikkuhuvvon ja suojeheamos berošteddjiiguin vuoruhuvvo ovddimuzzi. Mánngaid berošteddjiid oainnut dábuhevvojit.
Dovdát čuozahevvon berošteddjiid ja suojehis joavkkuid	Čuozahevvon berošteddjiid oddasis dovdáhándávjodat vástádussan projektanuppástusaide, máhcahagat guoskevaš joavkkuiin ja váilevaš oktiivástádus vurdojuvvon bohtosiiguin	Gaskageardán: Dahkkojuvvojit muhtin guorahallamat Interneahta ja preantamedialaid bokte, ja báikegotti dovdáhevvon jodiheddjiiguin ráddádallojuvvo gávnnahan dihtii čuozahevvon berošteddjiid ja suojehis joavkkuid. Bohtosat eai triangulerejuvvo eará gálduid veagas, muhto vástidit oktii eanaš berošteddjiid oainnuiguin. Berošteddjiid ovddasteaddjit siskkildit iešgudet joavkkuid jodiheddjiid, muhto eai ovddas birzzehis joavkkuid dahje veahádagaid. Bohtosat heivehevvojit juohke fitnodaga operašuvvna eallinsyklusa iešgudege ceahkis, ja go fuobmájuvvojit boasttugáttut, muhto eai dábbalaš ráddádallamiid bokte. Searvideapmi vuoruhuvvo váikkuhusa vuodul mii lea berošteddjiide ja váikkuhanfámu vuodul mii lea projektii dahje doibmi.
Dovdát berošteddjiid ovddasteddjiid	Man mahttái berošteddjiid ovddasteddjiid perspektiivvat oktiivástidit berošteddjiid perspektiivvaiguin	Heajos: Fitnodat atrá váilevaš gálduid, nugo boares váikkuhusčieleggademiid, ádden dihtii váikkuhusa berošteddjiide. Berošteddjiidovddasteaddjiiguin ja teknihkalaš bargiiguin ii ráddádallojuvvo gártenproseassas čuozahevvon berošteddjiid ja suojehis joavkkuid birra, ja dainna proseassa ii heivehevvo berošteddjiid oainnuide. Bohtosat eai heivehevvo oktavuoda rievdamiid. Berošteddjiid ovddasteaddjit siskkildit iešjulggástan eanádatjoavkkuid jodiheddjiid. Eanaš váikkuhanfámolaš berošteddjit vuoruhuvvojit beroškeahtta man garrasit váikkuhus vahágahtta.

Tabella A.1. Berošteaddjisearvideami vejolaš indikáhtorat ja árvvoštallankriteriat

Āsahit dárbašlaš doarjavuogádaga ulbmillaš berošteaddjisearvideami várás		
Gártet heivvolaš ulbmiliid ja áigumušaid searvidandoaimmaide	Man mahttái ulbmilat ja áigumušat leat čielgasat ja realisttalaččat ja čuvvot fitnodaga polsiija ja riikkaidgaskasaš mihttomeriid (omd. dán bagadallama) meroštallan ulbmillaš berošteaddjisearvideami	<p>Buorit: Ulbmilat ja áigumušat lea realisttalaččat, spesifihkalaččat, árvvoštallojuvvon ovdal searvideami, fitnodaga polsiija ja riikkaidgaskasaš mihttomeriid mield (omd. garvit vahátváikkuhusaid ja optimaliseret ávkkiiid berošteddjiide), ja daid lea bajimus hovdengoddi vuodalaččat guorahallan.</p> <p>Gaskageardán: Ulbmilat ja áigumušat lea eahpečielgasat iige dain leat digaštallojuvvon hovdengottiin.</p> <p>Heajos: Ulbmilat ja áigumušat eai leat gárgeduvvon, dahje dat oktiivástidit dušše gávppálaš áigumušai.</p>
Áttardit ahte bargit giedahallat berošteddjiid árvvusatnimiin	<p>Man galle váidalaša leat boahšan berošteddjiin bargiid heiveamehttun láhttema gorrái</p> <p>Man dávjá ovtastallojuvvo berošteddjiiguin bargosaji olggobealde (báikkálaš restoránjain jna.)</p> <p>Man bures berošteaddjit čálgađuvvet ovtastallamis fitnodaga bargiiguin, ja man oadjebasat leat oavviliid juogadit ja fitnodaga bargiiguin gáimmadit</p>	<p>Buorit: Báikegottis ii leat oktage váidalan ahte fitnodaga bargit livčče láhtten heiveamehttumiin. Fitnodaga bargit vigget eahpevirggálaččat ja jaevddalaččat ovtastallat báikkálaš olbmuiguin (omd. gávppášit báikkálaš gávppiln/márkaniln, boradit báikkálaš restoránjain).</p> <p>Gaskageardán: Berošteaddjit váidalit duollet dälle bargiid láhttema. Bargit eai bájjo ovtastala berošteddjiiguin olggobealde virggálaš oktavuodaid.</p> <p>Heajos: Berošteaddjit váidalit dávjá fitnodaga bargiid. Bargit eai ovtastala oppanassiige berošteddjiiguin virggálaš oktavuodaid olggobealde.</p>
Fuolahit ahte berošteddjiide lea diedihuvvon	<p>Man mahttái diedut mat addojuvvojit berošteddjiide, oktiivástidit dainna mii sin mielas lea deatalaš</p> <p>Man mahttái diedut ovdanbuktojuvvojit formáhtain, mat leat dábuhahttit veahkadahkii (omd. báikkálaš giela geavaheami ja iešgudet mediaid geavaheami bokte)</p> <p>Leatgo mánga berošteaddji geat máhttet čilget ja gulahit deatalaš aspeavttaid projeavttas, omd. makkár navdojuvvon váikkuhusat leat, ja mo searvidanproseassa lea strukturerejuvvon</p> <p>Man oadjebasat leat berošteaddjit dainna mo diedut sin birra giedahallojuvvojit</p>	<p>Buorit: Masá buot berošteaddjit máhttet čilget ja gulahit deatalaš aspeavttaid projeavttas. Diedut mat juogaduvvojit, leat dárkilat, čielgasat ja oktiivástidit berošteddjiid áddejumiin mii dat lea deatalaš. Dieduid sisdoallu ja hápmi rievdaduvvo heivvolaččat váfistan dihtii ahte leat dábuhahttit ja áddehahttit áššáiguoškevaš berošteaddji-oavkkuide, geain soaitá cuogga iešgudege dásis. Go addojuvvojit diedut berošteddjiid birra, de viggojuvvo áddet mat leat priváhta dahje hearkkes beallit dieduin, ja šiehtat mo diedut sáhttet geavahuvvot ja juhkojuvvo. Diedut mat addojuvvojit oskkáldasvuodas, suodjaljuvvojit. Nu guhkás go vejolaš vuoduštuvvo čiegusvuohhta dakkár dāhpāhusain main dievas almmusvuohhta ii leat vejolaš.</p> <p>Gaskageardán: Eanaš berošteaddjit máhttet čilget ja gulahit deatalaš aspeavttaid projeavttas. Diedut mat juogaduvvojit leat dárkilat ja čielgasat ja dábuhahttit mánngga berošteaddji. Almmage ii leat berošteddjiiguin ráddádallojuvvon mat sin mielas leat deatalaččamusat, ja nuba sii váibaduvvojit liiggas olu dieduiguin eai ge fáhte dieduid maid atnet áššáiguoškevaš. Fitnodat mearrida iežas árvvoštusa vuodul mat leat hearkkes diedut ja viggá suodjalit čiegus dieduid. ii atte makkárga čilgehusa manne dievas almmusvuohhta ii leat vejolaš.</p> <p>Heajos: Eanaš berošteaddjit eai máhte čilget ja gulahit deatalaš aspeavttaid projeavttas. Diedut eai leat dárkilat heivehuvvon ulbmiljuvvojuvvo ja danne soitet eahpečielgasat ja dábutmeahhtummat berošteddjiide. Diedut mat leat deatalaččat berošteddjiide eai leat juogaduvvon singuin. Eai leat makkárga dohkálaš giedahallanvuogádagat hearkkes dieduid várás.</p>

Tabella A.1. Berošteaddjisearvideami vejolaš indikáhtorat ja árvoštallankriteriat

Āsahit dárbbaslaš doarjavuogádaga ulbmillaš berošteaddjisearvideami várás		
Addit doarjaga mii dárbbasuvvo vái berošteaddjijt sáhttet alba láhkai ovdanbuktit oainnuideaset ja oavviliiddiset	Makkár kvaliteahhta ja áššáiiguoskevašvuohhta lea doarjagis mii addojuvvo berošteddjijid searvidanulbmiliidda Man buorredáhtolaččat dustejuvvojijt berošteddjijid doarjabivdagat	Buorit: Berošteddjijide addojuvvo dohkálaš oahpaheapmi ja doarja dahje addojuvvojijt doarvái veahkkevárit báikáhit olgguldas veahki vái nákejtt ovdanbuktit oainnuideaset ja beroštumiideaset searvideamis. Gaskageardán: Fitnodat addá doarjaga berošteddjijide báikáhit olgguldas veahki, muhto berošteaddjijt eai leat mielde válljemin sin iežaset áššedovdiid, ja veahkkevárit eai leat addojuvvon gárgedit máhtuid mat leat ávkkálaččat berošteddjijid searvidanprosessii. Heajos: Ii addojuvvo makkárge doarja giedahallat cuoggačuolmmaid berošteddjijid gaskkas.
Dohkálaš meari veahkkeváriid addit doaimmaide	Makkár lea gáibiduvvon veahkkeváriid ja duohta juolluduvvon veahkkeváriid oktiivastáduš	Buorit: Berošteaddjisearvidandoaimmat adnojuvvojijt guovddáš oassin doaimmain, ja daidda addojuvvojijt doarvái veahkkevárit, dahje veahkkeváriid vádjitvuohhta čovdojuvvo spáitlit nu ahte adnojuvvojijt eará veahkkevárit. Bargiin leat máhtud mat dárbbasuvvojijt leat mielde berošteaddjisearvideamis. Hovdengoddi váldá bargiid veahkkevárebivdagiid duodas, ja dat váldojuvvojijt mielde ekonomiijastivreuvuogádagaide. Gaskageardán: Muhtin veahkkevárit juhkkovvojijt berošteaddjisearvidandoaimmaide, muhto veahkkevárit leat várit. Bargit leat gulahan bajimuš hovdengoddi ahte berošteaddjisearvideapmi lea deatalaš, ja leat sajáiduhhtán dan doaimmaide ávkkástallan dihtii operášuvnnalaš synergiijain, ja osahakii lihkostuvvan. Heajos: Berošteaddjisearvideapmái eai leat doarvái veahkkevárit juolluduvvon, ii leat geahččaluvvon gulahit berošteaddjisearvideami mávssolavuodas hovdengoddi, ja berošteaddjisearvidandoaimmat eai leat sajáiduhhtovvun oassi operášuvnnain.
Hábmet heivvolaš ja spáitilis berošteaddjisearvidandoaimmaid ja -proseassaid		
Bidjat realisttalaš ja heivvolaš áigelinnjaid searvideapmái	Man mahtái lea áikis proseassa heivehit áigelinnjái juos čuolmmat bohciidit. Álgooctavuoda áigemuddu berošteaddjijjoavkuiguin projeaktaplánaid ektui Gaskamearálaš áiggi man berošteaddjijt ožžot čeahkimiidda ja eará searvidandoaimmaide	Buorit: Áigelinnjain lea ságastallojuvvon berošteddjijguin ja dat govvidit doaimma ja oktavuoda. Veahá máškitvuohhta lea áigelinnjain. Berošteaddjijt searvidit nu árrat go vejolaš, sidjide leat čeahkkimat gulahuvvon ja addojuvvon doarvái áigi árvoštallat ja siskkáldasat ságastallat buot evttohusain ja mearrádušain. Gaskageardán: Áigelinnjät čájehit doaimma duohta diit, muhto dain ii leat ságastallojuvvon berošteddjijguin ovddalgihitii ja dat fertjeit oddasis dárkilastovvot. Heajos: Áigelinnjät leat eahperealisttalaččat ja eaige leat máskidat. Berošteddjijguin ii leat ráddádalovvun áigelinnjaid ráhkadettiin ja danne fitnodat lea alcces dagahan marjjonemiid. Berošteddjijin ii leat doarvái diehtu dahje áiggi searvidit dohkálaččat.

Tabella A.1. Berošteaddjisearvideami vejolaš indikáhtorat ja árvvoštallankriteriat

Häbmet heivvolaš ja späitilis berošteaddjisearvidandoaimmaid ja -proseassaid	
Pläne heivvolaš searvidandoaimmaid	<p>Man mahttái searvideami vuoruheamit govvidit berošteddjiid ja váldodoaimmaoasálaččaid oainnuid</p> <p>Man dássái berošteaddjit leat mielde plänendoaimmain</p> <p>Man galle čuolmma leat main digaštallojuvvo ja mat giedahallojuvvojit berošteddjiiguin ovddalgihtii ovdalii go mañálgihitii</p> <p>Man mahttái hástalusat searvideapmái einnostuvvojit plänenmuttus</p>
Fuolat ahte searvideapmi lea späitil ja ulbmillas	<p>Proseantaoassi loahpahasain ja šiehtadusain mii leat västtostuvvon mañjil</p> <p>Proseantaoassi berošteddjiin mii oassálastá searvidandoaimmaide mii atná proseassa vuoggalaččat čadahuvvon</p>
	<p>Buorit: Searvidandoaimmat plänejuvvojit ovddalgihtii oktan äššái guoskevaš berošteddjiid árvalusaiguin ädden dihtii buoremus vuogi searvidit ja árvidit ja plánet hástalusaid gorrái mat bohtet searvideapmái. Masá buot čuolmmat árviduvvojit, iige daidda dárbbas čadat searvidanproseassas dävistuvvot.</p> <p>Gaskageardán: Searvidandoaimmat plänejuvvojit ovddalgihtii, muhto váldodoaimmaoasálaččai guin ja berošteddjiiguin ii ráđđádallojuvvo plänenmuttus, ja danne eai árviduvvo hástalusat searvideapmái dahje giedahallojuvvo ovddalgihtii doaimmaid häbmema bokte.</p> <p>Heajos: Searvidandoaimmat eai plänejuvvo alba láhkai dahje dat dahkkojuvvojt ad hoc vuogi mielde. Searvideami viidodat lea ráđđejuvvon addit dieduid dušše ovta guvlu, iige leat plänejuvvon ahte berošteddjiin galgá árjalah rolla searvidan- dahje mearridanproseassas. Hástalusat searvideapmái eai árvvoštallojuvvo dahje árviduvvo ovddalgihtii.</p> <p>Buorit: Searvideami eavttut ášahuvvojit čielga vuogi mielde ja šihttojuvvojit ovdalga searvidandoaimmat álggahuvvojit. Searvidandoaimmat giedahallojuvvojit bures, addet buori oassálastidássetvuoda ja olahit šihttojuvvon ulbmiliid. Ráhkaduvvo čielga šiehtadusbeavdegirji mii lea dábuháhtti berošteddjiide, dan mahttái go persodnasuodjalus dikta.</p> <p>Gaskageardán: Fitnodat ráhkada searvidannjuolggadusaid iešgiedalaččat. Čoahkkimiidda bivdojuvvojit dušše buorahis ovddasteaddjit oassálastit. Čoahkkimiid ulbmilat leat eahpečielgasat dahje eahperealisttalaččat. Searvidanbeavdegirji lea eahpečielgasat dahje dievasmeahtumat.</p> <p>Heajos: Searvidannjuolggadusat eai ráhkaduvvo, čoahkkimiin ja searvidandoaimmain eai leat čielgasit hämuhuvvon ulbmilat, ja searvidančoahkkimiin ii čállojuvvo beavdegirji dahje dain vállu almmusvuotta.</p>

Tabella A.1. Berošteaddjisearvideami vejolaš indikáhtorat ja árvvoštallankriteriat

Hábmet heivvolaš ja spáitilis berošteaddjisearvidandoaimmaid ja -proseassaid		
<p>Ásat divvunproseassa</p> <p>Giedahala vahátváikkhusaid heivvolaš vuogi mielde</p>	<p>Proseantaoassi vaháguvvan berošteddjiin mii atrná vahátváikkhusaid dohkálaččat giedahallojuvvon</p> <p>Proseantaoassi berošteddjiin mii atrná váidalan-kanáilaid dábuhahttin, vuoiggalažžan ja spáitilin</p> <p>Oassi berošteaddjisearvidandoaimmaid čuolmmai mii odđa odđasis ihtá</p>	<p>Buorit: Berošteaddjijt leat mielde dovđáheamen vahátváikkhusaid ja mielde mearrideamen mo vahátváikkhusat berrejit giedahallojuvvo ja árvvoštallamin čuolmmaid mat leat ovdanbuktojuvvon váidalanmekanismaid bokte. Masá buot áššáiguoškevaš berošteaddjijt dovdet ahte vástádušat leat heivvolaččat oktavuhtii ja ovdanbuktojuvvon vuoiggalaččat. Go vahátváikkhusat eai leat árvuovvon ovddalgihtii, de lea vahátváikkhusat giedahallojuvvon heivvolaččat ja vuollásaš sivat leat maid árvvoštallojuvvon ja heivvolaččat vástiduvvon.</p> <p>Gaskageardán: Vahátváikkhusat giedahallojuvvojit áiggil, muhto berošteddjiiguin ii ráddádallojuvvo divvumiid hámis, ja danne eai leat buot divvumat heivvolaččat oktavuhtii ja vuoiggalaččat dahkkojuvvon. Vuollásaš vahátváikkhusat árvvoštallojuvvo ja vástiduvvo easka manjil go árvitkeahtes vahátváikkhusat deaividit mángil.</p> <p>Heajos: Vahátváikkhusat eai giedahallojuvvo áiggil ja vuohki mo fitnodat vástida, lea ovttabeallásaš, ja danne eanaš berošteaddjijt diedihit duhtamehtunvuoda dávistemide ja váidalanmekanismaide. Berošteddjiide eai leat čielga váidalan- ja gulahallankanáilat ásahuvvon, ja gulahallan dáhpáhvva ad hoc vuogi mielde. Árvitkeahtes vahátváikkhusaid vuollásaš sivat eai árvvoštallojuvvo eaije vástiduvvo.</p>
Berošteaddjisearvidandoaimmaid bohtosiid čuovvuleapmi		
<p>Čuovvul berošteaddjisearvidandoaimmaid bohtosiid</p>	<p>Proseantaoassi geatnegasvuodain mii lea ollašuttuovvon</p> <p>Man duhtavaččat berošteaddjijt leat fitnodaga geatnegasvuodaid ollašuttinbohtosiidda</p> <p>Čoahkkingeatnegasvuodaid manjonemiid guhkodot/dávjodat</p>	<p>Buorit: Geatnegasvuodát logahallojuvvojit ja raporterejuvvojit jeavddalaččat áššáiguoškevaš berošteddjiide. Geatnegasvuodaid ollašuttin dahje divvundoaimbajuid čadaheapmi dahkkojuvvo nu spáitilit go vejolaš ja rivttes áigái, ja manjoneamit ja šiehtadusat nuppástuhtimat raporterejuvvojit ja čilgejuvvojit berošteddjiide. Berošteddjiin lea vejolašvuhta dovddahit duhtavašvuoda (dahje duđuhisvuoda) mo fitnodat doahttala geatnegasvuodaid ja šiehtadusaid.</p> <p>Gaskageardán: Geatnegasvuodaid logahallan girjejuvvo, muhto ovddasvástáduš ii juhkkajuvvo, iige fuolahuvvo ahte áigelinjät čuovvajuvojit. Fitnodat doahttala eanaš geatnegasvuodaidis, muhto ii čilge doarvái bures dallego ii daga dan.</p> <p>Heajos: Geatnegasvuodaid logahallan ii girjejuvvo ja áigelinjät eai leat hámuhuvvon ja danne berošteaddjijt eai diede goas geatnegasvuodát ollašuttuovvojit.</p>

Tabella A.1. Berošteaddjisearvideami vejolaš indikáhtorat ja árvvoštallankriteriat

Goziheapmi ja árvvoštallan		
Gárget áššáiguoskevaš ja spáitilis gozihan- ja árvvoštallanmekanismaid	Dáidu árvvoštallat gaskavuodaid givrodaga iešgudet berošteddjiiguin ja berošteaddjisearvi-deami ulbmiliid ollašuhttima	<p>Buorit: Indikáhtorat ja árvvoštallankriteriat leat čielgasat ja mihtadattiit ja oktiivástidit sihttojuvvon ulbmiliiguin ja áigumušaiguin. Fitnodat viežžá jeavddalaččat máhcahagaid berošteddjiin árvvoštallan dihtii searvidandoaimmaid spáitilvuoda.</p> <p>Gaskageardán: Indikáhtorat ja árvvoštallankriteriat oktiivástidit sihttojuvvon ulbmiliiguin ja áigumušaiguin, muhto eai leat doarvái čielgasat. Fitnodat viežžá máhcahagaid berošteddjiin árvvoštallan dihtii searvidandoaimmaid spáitilvuoda sierra dáhpuhusain.</p> <p>Heajos: Indikáhtorat eat ášahuvvo ovddalgihitii, dahje leat eahpečielgasat ja geavvatmeahttumat. Fitnodat ii viečča máhcahagaid berošteddjiin árvvoštallan dihtii searvidandoaimmaid spáitilvuoda.</p>
Fuolat ahte goziheapmi ja árvvoštallan lea objektiiivalaš, spáitil ja oassálasti	Man mahttái berošteaddjit oassálastet gozihan- ja árvvoštallandoaimmaid hábmemiin ja čadaheapmái	<p>Buorit: Berošteaddjit oassálastet geažos gozihan- ja árvvoštallanäigodaga (omd. hábmemiin ja heivehemiin vuogi, viežžamiin ja analiseremiin dáhtaid, juogademiin bohtosiid ja laktimiin daid geavadii).</p> <p>Gaskageardán: Máhcahagat berošteddjiin adnojuvvot eanaš mahttái mihtiid berošteaddjisearvidandoaimmaid spáitilvuoda, muhto berošteaddjit eai váidojuvvo mielde hábmet ja čadahit gozihan- ja árvvoštallandoaimmaid.</p> <p>Heajos: Berošteddjiiguin ii ráddádallojuvvo gozihan- ja árvvoštallandoaimmaid bokte.</p>
Fuolat ahte searvidandoaimmain lea luotehahti olgguldas duodašupmi	Goziheami ja árvvoštallama objektiveahta ja vuđolašvuoda mahtti	<p>Buorit: Nannema dahká goaimmát áššeoasálaš gean buot berošteaddjit leat dohkkehan objektiiivalažžan.</p> <p>Gaskageardán: Nannema dahket konsuleanttat geaid fitnodat báikáha dán ulbmili.</p> <p>Heajos: Ii oktage goaimmát áššeoasálaš nanne searvidandoaimmaid.</p>
Váilevašvuodát mat fuopmášuvvojit gozihan- ja árvvoštallandoaimmaid bokte, guorahallojuvvot ja giedahallojuvvot	Oassi čuoimmain mat ođđa ođdasis deaividit berošteaddjisearvidanproseassain Ovdáneapmi gozihan- ja árvvoštallandoaimmaid bissovaš árvvoštallankriteriadaid vuodul mihtiduvvon áiggi vuollái	<p>Buorit: Gozihan- ja árvvoštallandoaimmaid bohtosat analiserjuvvot dárkkilit, ja dohkketmeahttun dahje árvitmeahttun bohtosat guorahallojuvvot vel vuđolaččabut ádden dihtii vuollásaš čuoimmaid. Dalángo dat leat dovdáhuvvon, de lea fitnodaga vástádus muddet vuogadagaidis dahje giedahallat vahátváikkuhusaid dárbbu mielde. Seamma čuoimmat deaividit härve fas, ja dát buktá oinnolaš ovdáneami árvvoštallankriteriadaid mielde.</p> <p>Gaskageardán: Gozihan- ja árvvoštallandoaimmaid bohtosat analiserjuvvot, muhto juoidá dahkkojuvvo dušše dallego go fuopmášuvvo ahte árvitmeahttun dahje dohkketmeahttun bohtosiin lea minstar dahje dallego deaividit ođdasis fas. Seamma čuoimmat deaividit fas, muhto áicojuvvo ovdáneapmi árvvoštallankriteriadaid mielde.</p> <p>Heajos: Gozihan- ja árvvoštallandoaimmaid bohtosat eai guorahallojuvvo earanoamáš bienalaččat, ja logahallojuvvot eanaš dokumentašuvdnadeasttaid dihtii. Seamma čuoimmat deaividit mángii ođdasis, ja áiggi vuollái lea uhccán ovdáneapmi.</p>

MIELDDUS B

Searvideapmi álgoálbmogiiguin

Mánnga dáfus gustojit dat seamma ulbmillaš berošteaddjisearvideami ja várrugasvuoda árvoštallamiid ceahkit ja prinsihpat mat leat čilgejuvvon dán bagadallama váldooasis, álgoálbmogiid searvideapmái maid. Almmage gáibidit álgoálbmogiid mihtilmasvuodát atnit earenoamáš deasttaid. Dát gusto earret eará sin stivreninstitušuvnnaide, geavadiidda ja iešmearrideanvuoigatvuhtii, sin oktavuhtii eatnamii, sin vuoiŋŋalaš ja kultuvrralaš árbái, historjjálaš vealaheapmái maid sii leat gillán, sin áidnalunddogis sajádahkii ja muhtimin suojehis dillái servodagas, sin dohkkeheapmái riikkaidgaskasaš álbmotrievtti mielde, ja earenoamáš lánhannejuvvon stáhtusii mii álgoálbmogiin lea mánŋga riikka lágaid ja politihka mielde.

Roggandoaimmat mat váikkuhit álgoálbmogiidda berrejit áicat ja diehtit dáid earenoamáš deasttaid.

1. Áddet báikkálaš oktavuoda

Doaimmaid dáfus mat váikkuhit álgoálbmogiidda lea earenoamáš deatalaš vuđolaččat áddet báikkálaš oktavuoda, earenoamážit áddet álgoálbmogiid rievttálaš stáhtusa ja vuoigatvuodaid, vissis joavkkuid historjjálaš birzzehis dili dahje vealaheami ja sin kultuvrralaš ja organisatoralaš mihtilmasvuodaid (geahčas Tabealla B.1 eambbo dieđuid dihtii).

➡ Ráđđádallamiid lassin teknihkalaš bargiiguin ja báikkálaš diehtogálduiguin berre ohccojuvvot rievttálaš áššedovdamuš čielggadan dihtii buot juridihkalaš geatnegasvuodaid álgoálbmogiid searvideami dáfus. Bargit geain galgá oktavuohta álgoálbmogiiguin, berrejit ráđđádallat álgoálbmogiiguin ieža ja áššedovdiiguin geat dovdet guoskevaš álgoálbmotjoavkku, ja dohkálaččat vuhtiiváldit objektiveahta.¹

1. Geahčas "Rávvgat rogganbáikki bargiide", "Ceahkki 1: B. Guorahallat dieđuid aiddolašvuoda".

Tabella B.1. Áddet báikkálaš oktavuoda searvidettiin ágoálbmogiiguin

Makkár diedut	Váiddahus
Rievttálaš oktavuoda	Vuordámušat, geatnegasvuodát dahje rievttálaš gáibádusat searvidit ágoálbmogiiguin valljodagaid gárgedeamis, earenoamážit leatgo riikkas lánkagáibádusat ágoálbmogiid eaktodáhtolaš ja didolaš ovddalgehtii miedieamis (FPIC = free, prior and informed consent) roggandoaimmaid váikkuhusaide, ágoálbmogiid kollektiiva (oktasaš) vuoigatvuodaid dohkkeheamis, ágoálbmogiid earenoamáš juridihkalaš stáhtusa dohkkeheamis, ágoálbmogiid vuoigatvuodaid árvvusatnimis (dahje váillevaš árvvusatnimis) riikkalaš lágaid ja riikkaidgaskasaš gaskaomiid mielde.
Váikkuhanguovlu	Váikkuhanguovlu sáhttá leat viidát ágoálbmogiid oktavuodas (omd. sáhttet vahátváikkuhusat eanaguovluide čuochat elliid johtolagaide ja dan bokte vaháguhttit olbmuid birgejumi, dahje bliidit biologalaš mánggadáfotvuoda, mii lea oassi ágoálbmogiid kulturárbbis.
Eanavuoigatvuodát: Oamastus vieruiduvvan rievtti vuodul	Eanaguovluid duohta geavahepmi, eanaguovluid oamastus vieruiduvvan rievtti vuodul, vieruiduvvan oamastusvuogádagaid viidodat (eanaguovluid bajji, eanagierragis, eatnarnvuošriggodagat), ja leago dakkár vieruiduvvan hámlaččat dohkkehuvvon jurisdikšuvnnas.
Ieštivrejummi	Ágoálbmogiid stivrenstrukturuvra, rievttálaš vuogádagat, mearidanváldi ja -proseassat, ráđđádallamat ja miedieami addin dahje doalahallan, ja leatgo dakkár stivrenvuogádagat hámlaččat dohkkehuvvon jurisdikšuvnnas.
Historjjálaš olgušteapmi ja vealahepmi	Dát sáhttá siskkildit vealaheaddji lágaid, sosiála olgušteami ja heajos dahje álfárot váilu infrastruktuurabálvalusaid.
Kultuvrralaš ja vuoinjalaš árbi	Dát sáhttá siskkildit ávnnaslaš beliid (omd. arkeologalaš báikkiid, huksehusaid jna.) ja vuoinjalaš beliid (omd. njálmálaš árbevieruid, gielaid, jáhkuid, oskkoldaga ja árbevirolaš geavaadiid nugo bivddu) dahje genehtalaš riggodagaid dahje árbevirolaš dieđu ja máhtu.

2. Fuolahit ahte ágoálbmogat dovdáhuvvojit ja vuoruhuvvojit riektá

➔ Fitnodagat berrejit vuhtiiváldit ágoálbmogiid áidnalunddogis mihtilmasvuodaid ja dovdáhit kollektiiva (oktasaš) vuoigatvuodaid maid ágoálbmogat lohket iežaset vuoigatvuohtan, ja vuhtiiváldit ágoálbmogiid indiviidmaid (oktagasaid) olmmošvuoigatvuodaid, geaidda doaimmat vejolaččat čuhcet.

Beroškeahhtá rievttálaš rámmain doppe gos doaibma dáhpáhuvá, de lea ágoálbmogiin dávjá vieruiduvvan riekti dahje árbevirolaš vuoigatvuodát mat vuodđuduvvet sin eanaguovlluide, kultuvrii ja sosio-ekonomalaš stáhtusii.

- **Eatnamat:** Ágoálbmogiin lea dávjá earenoamáš oktavuohta ja/dahje vieruiduvvan riekti máddariid eatnamiidda. Dát oktavuohta eatnamiidda lea ágoálbmogiid earenoamáš dovdamearka, ja danne sáhttet váikkuhusat territoria, ovdamearkan garžžiduvvon beasatlašvuohta dahje massojuvvon beasatlašvuohta eanaguovlluide, dahje birasbilideamit, čuochat ágoálbmogiidda, sin áigáibohtui ja kultuvrii sakka bahábut go eará berošteaddjiiovkkuide, geat eai leat ágoálbmogat. Dasa lassin ii soaitte ágoálbmogiid vieruiduvvan riekti eatnamiidda dohkkehuvvon riikkalaš lágaid bokte. Ráđđádallamat berrejit maid diđoštit vuoinjalaš árvvuid mat laktásit bassi báikkiide dahje govulluide main lea kultuvrralaš mávssolašvuohta.
- **Kultuvra:** Ágoálbmogiin sáhttet leat áidnalunddogis árvvut ja mihtilmasvuodát mat berrejit vuhtiiváldojuvvot ja árvvusadnojuvvot go singuin searviduvvo. Ovdamearkan sáhttá persovdnasuodjalusáššiiin earenoamáš mearkašupmi ágoálbmogiidda (ovdamearkan ovddešáiggi geažil goas šadde gillát sosiála dahje kultuvrralaš vealaheami ja olgušteami, dahje hearkivuoda dihtii go

Boksa B.1. **Álgoálbmogiid dovdáheapmi**

Álgoálbmogat eai meroštallojuvvo šihattojuvvon meroštallama mielde, eaige sii leat ovttalágan ovttagadagat. Almmage lea Riikkaidgaskasaš bargoorganisašuvdna (International Labour Organization, ILO) iežas Konvenšuvnnas nr. 169 válddahan álgoálbmogiid rievddalmas sosiála ja kultuvrralaš joavkun geain leat čuovvovaš mihtilmasvuodát iešguđege mahttái:

- Iešdovdáheapmi rievddalmas kultuvrralaš joavkku lahttun.
- Árbevirolaš eallinvuohki.
- Kultuvra ja eallinvuohki lea earálágan go eará osiin riikkalaš veahkadagas, omd. áigáiboađu, giela, vieruid jna. dáfus.
- Iežaset sosiála organiseren mas sáhttet leat árbevirolaš vierut ja/dahje lágat.

Iešdovdáheapmi álgoálbmogin berre dárkkuhuvvot álgoálbmogiid dovdáheami vuđolaš eaktun.

eai gáimma stuorraservodahkii). Dakkár dáhpáhusain sáhttá heivvolaš searvidandoaimbageavada bokte maiddáí ohcat ja logahallat dieđuid miediheami rituálaid, seremonijaid ja molsunvieruid birra váfistan dihtii ahte kultuvrralaš eallin ii háddjejuvvo. Dát lea earenoamáš deatalaš go doaimmat dagahit ahte olbmot fárruhuvvojit eará báikái dahje eret iežaset orohagas. Go álgoálbmogiid árbevirolaš eallinvuohki gearddi lea čavgadit čatnasan dihto territoriai, de sáhttá fárruheapmi dagahit ahte olbmot masset iežaset sosiála fierpmádagaid, ahte sin kultuvra goariduvvo ja ahte masset iežaset giela ja mihtilmas identiteahta. Bargahus stuorramahtodatdoaimmain sáhttá seammma láhkai adnojuvvo álgoálbmogiid árbevirolaš doaimmaid goarádussan. Nu sáhttá ruhtaekonomiija sisabuktin maid leat soahpameahttun ovdalis lonuhusekonomiijain. Searvideapmi álgoálbmogiiguin sáhttá gártet vugiid maiguin dáid váikkuhusaid váiduda ja govvida maid báikegottit huvvidit ja vuoruhit.

- **Sosio-ekonomalaš stáhtus:** Mánnga guovllus máilmmis leat álgoálbmogat birzzeheamos ja suojeheamos oassi veahkadagas. Sii dávjá vealahuvvojit, ja gillájit stuorra geafivuoda ja sosiála váivvádasaid. Dávjá dihtet álgoálbmogat uhcibut makkár vuoigatvuodát sis leat ja man mávssolaš sin kulturárbii lea, ja danne eai leat nu bihttilat bealuštít daid. Dát máksá ahte álgoálbmogat eai gierdda hirpmaid ja vahátváikkuhusaid nu bures, ja soitet leamen hearckibut bahás ekonomalaš ja sosiála čuozahusaide. Álgoálbmogat soitet áidnalundogis suopmaniid sárdnut ja leat sorjavaččat njálmmálaš gullahallanárbevieruin dieđuid juogadeamis, mii sáhttá váddudit dieđuid gulaheami ja gáibidit odastuhtti ráddádallamiid ja searvideami. Lassin lea vel deatalaš vuhtiiváldit

ahte álgoálbmogiid oktavuodas sáhttet leat ovddeš váidalusáššit mat vedjet váddudit rogganprojeavttaid dahje -doaimmaid.

Deatalaš lea maiddái dohkkehit ahte álgoálbmogiid ovttaskasolbmot sáhttet vásihit vahátváikkhusaid eará láhkai, ja sin gaskkas sáhttet leat suojehis joavkkut, nugo nissonat ja mánát, geaidda fertte earenoamáš fuopmášumi giddet searvidanproseassas.

3. Ásahit dárbbbašlaš doarjjavuogádaga ulbmillaš searvideapmái álgoálbmogiiguin

➡ Buot bargit geat soitet boahtit oktavuhtii álgoálbmogiiguin, berrejit oahpahuvvot čájehit gudnevuollegašvuoda sin kultuvrii, eallinvuohká, stivrenvuogádagaide, árbevirolaš dihtui ja máhttui, ja sin vuoigatvuodaide ja earenoamáš oktavuhtii etanamiidda, territoriaide ja luondduvalljodagaide. Álgoálbmoga báikegotti giela máhttin, vel buorremenolaš dásisge, ábuha čájehan dihtii árvusatnima.

➡ Veahkkevárit doarjut searvideami álgoálbmogiiguin (ovdamearkan teknihkalaš ja jurdihkalaš doarjja, cuoggahuksen servodahkii, árbevirolaš dieđut ja máhtut ja vuoigatvuodát ja earenoamáš oktavuodát territoriaide ja luondduvalljodagaide) berrejit mearriduvvot ráđđádallama bokte álgoálbmogiiguin ja šihttojuvvot singuin miehtá searvidanproseassa.

Dasgo álgoálbmogiid báikegottit ovdastit birzzehis báikegottiid geat soitet eallit sierranassii stuorraservodagain, de soitet dárbbasit liigedoarjaga – mii lea ekonomalaš dahje ii-ekonomalaš – vái sáhttet oassálastit ulbmillaččat fitnodaga jođihan ráđđádallamiidda dahje viidát searvidandoaimmaide.

4. Gárgedit heivvolaš ja spátilis doaimmaid ja proseassaid searvideapmái álgoálbmogiiguin

A. Gávnnahit makkár searvidanvuohki dárbbasuvvo dahje gáibiduvvo

Searvidanvugiid välljen álgoálbmogiiguin siskkilda seamma árvvoštallamiid go daid maid dán bagadallama váldooassi máinnaša.² Almmage báhkodit muhtin riikkaidgaskasaš gaskaoamit geatnegasvuoda stáhtii searvidit oažžun dihtii eaktodáhtolaš ja diđolaš ovddalgihitii mieđiheami (FPIC) ovdalگو dohkkehuvvot projeavttat mat váikkuhit eanaguovlluide, territoriaide ja eará valljodagaide. Muhtin olmmošvuoigatvuodaid organisašuvnnat ja álgoálbmogat celket ahte FPIC-doaba lea dárbbbašlaš álgoálbmogiid iešstivrenvuoigatvuoda ja territoriála ja kultuvrralaš vuoigatvuodaid ollašuhttimii. Muhtin olmmošvuoigatvuodaid orgánat ja álgoálbmogat celket ahte FPIC-doaba suorggida álgoálbmogiid iešstivren- ja territoriála ja kultuvrralaš vuoigatvuodain ja lea dárbbbašlaš daid vuoigatvuodaid ollašuhttimii. Lassin leat muhtin riikkain lágat mat geatnegahttet

2. Geahčas obbalaččat, “Ceahkki 4: B. Gávnnahit makkár searvidanvuohki dárbbasuvvo dahje gáibiduvvo”.

ráđđádallat ja ovttasbargat álgoálbmogiiguin oažžun dihtii sin FPIC:a.³ OECD válddahusat čujuhit ON álgoálbmogiid vuoigatvuodaid gaskaomiide vahátváikkusaid oktavuodas olmmošvuoigatvuodaide, vaikko eai máinnaš FPIC:a.⁴

➡ Fitnodagat berrejit álo čuovvut riikkalaš lágaid ja láhkaásahusaid ja árvusatnit áššáiiguoskevaš ja riikkaidgaskasaččat dohkkehuvvon olmmošvuoigatvuodaid.⁵ Beroškeahhtá juridihkalaš dahje operašuvnnalaš gáibádusain berrejit fitnodagat miehtá projeaktaplánema árvidit ahte álgoálbmogat vurdet ráđđádallamiid maid ulbmil lea oažžut FPIC:a, ja ahte riskkat sáhttet bohciidit juos vuordámušat eai devdojuvvo.

➡ Riikkain gos FPIC ii leat báikkolaš, berrejit fitnodagat vuhttiiváldit báikkálaš vuordámušaid, váraid maidda álgoálbmogat leat suojeheamet⁶ ja maidda doaimmat sáhttet leat suojeheamet báikkálaš vuostehágu geažil. Fitnodagat berrejit

3. FAO (2014), *Respecting free, prior and informed consent: Practical guidance for governments, companies, NGOs, indigenous peoples and local communities in relation to land acquisition*, p. 7, www.fao.org/3/a-i3496e.pdf.
4. “[...] fitnodagat berrejit doahhtalit oktagasaid olmmošvuoigatvuodaid geat gullet vissis joavkkuide dahje veahkadagaide mat gáibidit earenoamáš fuopmášumi, gos dat sáhttet vahátlaččat váikkuhit sin olmmošvuoigatvuodaide. Dán oktavuodas leat ON-gaskaoamit cealkán eambo álgoálbmogiid vuoigatvuodain [...]” Geahčas OECD válddahusaid mánggariikkalaš fitnodagaide; *OECD Guidelines for Multinational Enterprises: 2011 Edition*, Chapter IV, Paragraph 40. Váldu riikkaidgaskasaš gaskaoamit álgoálbmogiid vuoigatvuodaid dáfus leat UNDRIP (2007), ON deklarašuvdna álgoálbmogiid vuoigatvuodain; United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, www.un.org/esa/socdev/unpfi/documents/drips_en.pdf; ja ILO (1989), K169 – Álgoálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid vuoigatvuodaid konvenšuvdna; 1989, Convention No. 169, International Labour Organization, www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=normlexpub:12100:0::no:p12100_instrument_id:312314. ON deklarašuvdna álgoálbmogiid vuoigatvuodain mearrida ahte Stáhtat galget ráđđádallat ja ovttasbargat guoskevaš álgoálbmogiiguin oažžun dihtii sin eaktodáhtolaš ja didolaš ovddalgihhtii miediheami (FPIC) mángga dáhpáhusas, dáid gaskkas sin eatnamiidda ja territoriaide ja eará valljodagaide váikkuheaddji projeavttaid dohkkeheamis (geahčas Article 19 ja 32). ILO konvenšuvdna nr. 169, mii lea juridihkalaččat čatnavaš riikkaide mat leat ratifiseren dan, gáibida ahte Stáhtat ráđđádallet álgoálbmogiiguin ulbmiliin oažžut šiehtadusa dahje miediheami evttohuvvon doaimmabijuide (geahčas Article 6). Bagadallama várás konvenšuvdna mearrádusain miediheami birra, geahčas ILO (2013), *Handbook for ILO Tripartite Constituents – Understanding the Indigenous and Tribal Peoples Convention*, 1989, No. 169. Eará guovddáš ON orgánat ja gaskaoamit ákkastallet ahte riikkaidgaskasaš mihttomearit FPIC:a dáfus gustojit seamma láhkai ii-stáhtalaš oassádalliide, nugo rogganfitnodagaide. Dáid orgánaid searvvis lea ON Bissovaš forum álgoálbmogiid áššiin (PFII), ON bargojoavku olmmošvuoigatvuodaid ášši ja gaskariikkalaš fitnodagaid ja eará gávpefitnodagaid birra, ON Spesiálaraporterejeadji álgoálbmogiid vuoigatvuodain, ON Ekspeartamekanisma álgoálbmogiid vuoigatvuodain (EMRIP), ja mángga ON olmmošvuoigatvuodaid soahpamušorgána.
5. Geahčas Chapter I Paragraph 2 ja Chapter IV Paragraph 1 A12 in *OECD Guidelines for Multinational Enterprises, 2011 Edition*, OECD Publishing, Paris, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264115415-en>.
6. Ovdamearkan, makkár obbalaš vuordámušat báikegottiin sáhttet leat FPIC:i, geahčas *Oxfam Australia (2014), Guide to Free Prior and Informed Consent*, www.oxfam.org.au/explore/mining/free-prior-and-informed-consent; Doyle, C. and J. Cariño (2013), *Making Free Prior and Informed Consent a Reality: Indigenous Peoples and the Extractive Industries*, Middlesex University, PIPLinks & ECCR, www.ecoesuit.com/wp-content/uploads/2014/09/Making-FPIC-a-Reality-Report.pdf.

čuoovvut searvidanstrategiija mii ollašuhtta álgoálbmogiid lobálaš vuordámušaid juos dat eai dagat ahte fitnodat rihkku riikkalaš lágaid. Dán oktavuodas sáhttet čuoovvovaš deatalaš ceahkit leat ávkkálaččat searvideapmái álgoálbmogiiguin go lea bargamin ollašuhttit FPIC:a:

- Šiehta čuoazahuvvon álgoálbmogiiguin doibmiibidjat ráđđádallanproseassa ollašuhttin dihtii álgoálbmogiid FPIC:a. Dát berre gártet vissis dáláš ja boahttevaš doaimmaid maidda mieđiheapmi berre ohccojuvvot.⁷ Muhtin áššiin sáhtta heivet geatnegahttit iežas dán prosessii formála dahje juridihkalaš šiehtadusa bokte.⁸ Proseassa berre álo vuođduuvvot šiehtadallamii buori doaivvuin, mas ii bággejuvvo, njuorrasahttojuvvo dahje fillejuvvo.
- Ráđđádala, dahje šiehtat, mii lea heivvolaš mieđiheapmi čuoazahuvvon álgoálbmogiidda sin stivreninstitušuvnnaid, vieruiduvvan rievtti ja geavadiid mielde, ovdamearkan, leago dat báikegotti eanetlogu jienasteapmi vai vuorasiid ráđi dohkkeheapmi. Álgoálbmogat berrejit beassat oassálastit sin eaktodáhtolaččat válljen ovdasteddjiid ja virolaš dahje eará instituvnnaid bokte.
- Álggat mieđiheami ohcanproseassa nu fargga go vejolaš projeaktaplánemis, ovdalگو doaimmat maidda mieđiheapmi berre ohccojuvvot álget dahje dohkkehuvvojit, maiddáihcandoaimmaid oktavuodas.
- Ane FPIC:a ohcanproseassa doaimman mii geardduhuvvo, ovdalii go ovttaháválaš digaštallamin. Jotkkolaš ságastallan báikegottiin duddjo luohttámušoktavuoda ja dássettolaš šiehtadusa mas fitnodat ávkkáiduvvá buot projeavtta muttuin.
- Atte buot dieđuid doaimmas álgoálbmogiidda dakkár vuogi mielde mii lea áiggil, objektiivvalaš, aiddolaš ja áddehahtti sidjiide.

7. Muhtin riikkaidgaskasaš gaskaoamit čilgejit áššediliid main FPIC lea áššáiguoskevaš, ovdamearkan áššiin main fárrheapmi lea dárbbaslaš.

8. Lea árvaluvvon ahte FPIC sáhtta áddejuvvot nannejuvvon ja eanet formaliserejuvvon servodatsearvideapmin. Danne sáhttet fitnodagat vissis áššiin movttiidit searvat eambo formála ráđđádallanprosessii go leat gárgedeamen rogganproseassa álgoálbmogiid territoria alde dahje lahka, mas sáhttet šaddat mearkkašahti vahátváikkuhusat. Geahčas Lehr and Smith (2010), *Implementing a Corporate Free, Prior, and Informed Consent Policy: Benefits and Challenges*, Foley Hoag, p. 8, www.foleyhoag.com/publications/ebooks-and-white-papers/2010/may/implementing-a-corporate-free-prior-and-informed-consent-policy. Máilmmi valljodatinstituhtta neavvu fitnodagaid geahččalit birgehallaht hástalusaiguin FPIC-meannudanvugiid operašonaliseremiin proseassa juridihkalaččat dohkkeheami bokte – omd. formála šiehtadusain oktan eará buriid beroštheadjisearvidangeavadiiguin. Geahčas World Resources Institute (2007), www.wri.org/publication/development-without-conflict.

- Duođaš buot geatnegasvuodaid/šiehtadusaid mat leat dahkkojuvvon, ja goallos daidda čilgehusaid makkár doaimmaide miediheapmi lea addojuvvon dahje main dat lea biehtaduvvon, buot eavttuid mat gustojit miediheapmái, ja fáttáid main ain šiehtadallojuvvo, ja juogat daid álgoálbmoga báikegottiin áiggil ja dakkár hámis ja gillii maid sii sáhttet áddet.
- Mearrit makkár doaibmabidju/-bijut sáhttet álggahuvvot juos: a) álgoálbmot biehtala searvamis šiehtadallamiidda, ja b) álgoálbmot ii leat ovttá oaivilis/ii miedit doaimmaid álggahuvvot iežaset territoriai (geahčas Boksa B.2).

Boksa B.2. **Dávisteapmi váilevaš miediheapmái dahje biehtadeapmái searvidit**

Go álgoálbmoga báikegoddi biehtada miediheames, de berre fitnodat ráddádallat báikegottiin vái ádde váilevaš miediheami sivaid ja leago vejolaš čuolmmaid gieđahallat dahje čoavdit. Miediheapmi mii ovdalis lea addojuvvon ovddalgihtii, eaktodáhtolaš ja diđolaš vuđđosa alde, ii berre sahte gessojuvvot ruoktot.

Áššiin main álgoálbmogis ii boađe miediheapmi dahje main álgoálbmot biehtala searvideames, sáhttet šaddat mearkašahhti riskkat fitnodahkii ja vahátváikkususat dagahuvvot álgoálbmogii. Diliin main projeavtta joatkin dagaha vahátváikkususaid álgoálbmogii, berre fitnodat álggahit dárbašlaš doaibmabijuid mat bissehít dahje eastadit dakkár váikkususaid.

Juos fitnodat iežas várrugasvuoda árvvoštallanproseassaid¹ bokte gávnnaha ahte miediheapmi gáibiduvvo juos galgá joatkit doaimmain, ja juos šiehttojuvvon proseassa ii leat buktán miediheami, de ii berre doaimmai-
guin jotkojuvvot muđui go FPIC lea maŋjelis boahtimin.

Ovdamearkan ii berre projeakta man lea ruhtadan IFC ja man stivrejit IFC mihttomearit jotkojuvvot, beroškeahhtá leago stáhta dohkkehan dan, juos álgoálbmotveahkadat šaddá fárrehuvvot eará sadjái ja sis ii leat FPIC ožžojuvvon. Nuppegežiid ii leat dárbašlaš ožžut FPIC:a diliin main álgoálbmoga vuoigatvuodaide ii váikkuhuvvo.

1. Nugo namahuvvon dán mildosa vuolitjuhkosis 1, de berre juridihkalaš áššedovdamuš ohccojuvvot čielggadan dihtii juridihkalaš geatnegasvuodaid álgoálbmogiid searvideami dáfus.

B. Dovdáhit ja geavahit buoremus geavadiid

Buoremus geavadat searvideami várás álgoálbmogiiguin čájehit eanaš dan maid dán bagadallamis lohká, muhto lassin ferte áittardit ahte árbevirolaš proseassat ja norpmat dárkkuhuvvojit searvidandoaimmain álgoálbmogiiguin.

➡ Vejolaččat čuozašuvvon álgoálbmogiiguin berre ráđđádallojuvvot, ja nugo dán bagadallamis válldahuvvo, de lea deatalaš ahte álgoálbmogat oassálastet dievvasit ja spáitilit searvidandoaimmaid hábmemii sihke dallego projeavttat sáhttet vaháguhttit sin vuoigatvuodaid, ja váikkusčielggademiid áigge ja miehtá gozihan- ja árvvoštallandoaimmaid áigge.⁹ Álgoálbmogiiguin berre maiddái ráđđádallojuvvot álggaheaddji projeaktaplánema áigge.

Álgoálbmogat berrejit válodojuvvot mielde searvidandoaimmaid hábmemii ja čadaheapmái. Searvidandoaimmat berrejit vuhtiiváldit álgoálbmogiid mearridaninstitušuvnnaid maid sin servodat lea gárgedan ja seailuhan, ja mearridanproseassaid mat leat nannejuvvon lágas dahje lánkaásahusain. Dát ovddida fitnodagaid ja álgoálbmogiid gaskasaš luohttámuša ja uhcida boasttuádejjumi liibaid go deatalaš mearrádušat projeavttain dahkkojuvvot.¹⁰

Vaikko dát rievddadallá servodaga dilálašlašvuodaid mielde, de sáhtta árbevirolaš mearrideapmi mielddisbuktit ahte:

- mearrádušat dahkkojuvvot searvadahtti ja oasálasti proseassaid vuođu
- riidočoavdinproseassaid láidestit jodiheaddjit dahje ráđđelahtut
- viisodagas ja dovddiidusas lea deatalaš sadji
- riiddut čovdojuvvot šiehttama (konsensusa) bokte
- servodaga ráfi, ovtalašvuoda ja soabalašvuoda divvun, iige ránggášteapmi, lea válldoulbmil.

Seamma lánka berrejit váidalusaid giedáhallasproseassat leat kultuvrralaččat heivešuvvon ja gárgeduvvon nu ahte vuhtiiváldet dahje geavahit álgoálbmoga iežas meannudanvuogiid.

Dáhpáhusain main eai leat makkárga ášahuvvon árbevirolaš mearridanproseassat, dahje main álgoálbmogat eai vállje geavahit iežaset árbevirolaš mearridanproseassaid, berrejit ceahkit mat leat čalmmustuvvon dán bagadallamis buoremus geavadiid dovdaheamis ja geavaheamis searvideami várás, geahčaduvvot.¹¹

9. Geahčas Akwé: *Kon Guidelines on the conduct of social, cultural, spiritual and environmental impact assessments* mii neavvu váikkusčielggademiid buoremus geavadiin álgoálbmogiid dáfus (2004), Chapter I.3(a), Chapter II.C (15), www.cbd.int/doc/publications/akwe-brochure-en.pdf.

10. Geahčas obbalaččat, UNHCR (2010), *Progress Report on the Study on Indigenous Peoples and the Right to Participate in Decision-Making*, www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/15session/A.HRC.15.35_en.pdf.

11. Geahčas "Ceahkki 4: C. Dovdáhit ja geavahit buoremus geavadiid".

MIELDDUS C

Searvideapmi nissoniiguin

Ceahkit ja prinsihpat mat čilgejuvvojit dán bagadallama váldooasis, gustojit buot oktavuodaide, muhto deatalaš lea maid geavahit sohka-bealperspektiivva berošteaddjisearvideamis nu ahte fitnodagat sáhttet atnit deastta dievdduid ja nissoniid dávjá veardásašmeahttun váldegaskavuodain.

1. Áddet báikkálaš oktavuoda

➡ Bargit geat leat berošteaddjisearvideamis mielde, berrejit geahčadit sohka-bealiide juohkásan dáhtáid ja gártet sohka-bealáššiid álggaheaddji guorahallamiin váfistan dihtii ahte gárgeduvvojit ja sajjáiduhthtojuvvojit searvidandoaimmat ja -strategiijat mat vuhtiiváldet sohka-bealdynamihka.

Sohka-bealiide juohkásan dáhtát sáhttet gávndot nuppáldasgálduin nugo virggálaš olmmošlohkamiin, almmolaš dahje eaktodáhtolaš organisašuvnnaid dahkan guorahallamiin, gávpesuorgeovttastusain, historjáserviin, akademalaš dutkosiin ja báikkálaš historjjálaš dahje etnográfalaš čáluin, gos dakkárat leat.

Dieđut mat leat Tabealla C.1:s sáhttet leat áššáiguoskevačat nissoniid searvidanoktavuodaide.

2. Fuolahit ahte čuozašuvvon nissonat ja sin ságastallanbealit dovdáhuvojit ja vuoruhuvvojit

➡ Bargit geat leat oktavuodas berošteddjiiguin berrejit árvvoštallat mo váikkuhusat sáhttet rievddadallat sohka-bealiid gaskkas ja gártet suojeheamos berošteddjiid dán oktavuodas.

Tabella C.1. **Áddet oktavuoda go nissoniiguin searvida**

Diehtottipa	Válddahus
Demografija ja sosiála gaskavuodat	Oassi bearatgottiin main lea nissonjodiiheadjji, nissoniid eamidastin ja dievdduid isidastin bearatgottiid opmodaga ja duohču erohusat. Dearvasvuoda indikáhtoriid erohusat dievdduid ja nissoniid gaskkas. Erohusat nissoniid ja dievdduid beaivválaš hommáid ja ovddasvástádusain (omd. bargojuohku eanadoallobarggus).
Olgušteapmi dahje vealaheapmi	Leago nissoniin ráddjejuvvon beassan muhtin fidnuide, dahje gidojuvvojitgo váldimis oahpu dahje oazžumis dearvasvuodabáiválusaid. Leago rumašlaš dahje seksuála hiddjádus dahje vuortnuheapmi bargosajis, bearatgottis dahje báikegotti birrasiin.
Kultuvra	Mo báikkálaš árbevierut ja sosiála vuordámušat meroštallet dievdduid ja nissoniid sohkabearollaid.
Váldedynamihkka	Leatgo erohusat dievdduin ja nissoniin mearrideamis ruovttus, báikegottis, searvegottis dahje gill rádiin. Leatgo erohusat nissoniid ja dievdduid valljodagaid fitnašuvvama ja stivrejuma dáfus ja mat leat dáid erohusaid sivat.

Gáldu: Tabealla lea heivehuvvon Máilmmibánkku mielde, World Bank (2005), *Gender Responsive Social Analysis: A Guidance Note*, p. 17, <http://documents.worldbank.org/curated/en/217381468313758622/pdf/351370REV0GenderGuidelines0SANS.pdf>.

Muhtin váikkuhusat sáhttet čuohcat dievdduide ja nissoniidda goabbat láhkai.¹ Ovdamearkan:

- Lohpedivdadiid dahje buhtadasaid máksin dievdduide bearraša isidin sáhtta dahkat ahte nissonat eai fidne dahje eai beasa hálldašit ruđalaš ávkkiid, ja sáhtta olguštit bearatgottiid maid nissonat eamidastet. Dat maid sirddašuhtta dievdduid ja nissoniid váldegaskavuodaid, ja nanne nissoniid ekonomalaš sorjávašvuoda dievdduin.
- Birasváikkuhusat sáhttet lasihit nissoniid bargonoadi ruovttus, omd. dannego fertejit vázzit guhkkeli čázi, muoraid, meahcebuktagiid dahje iešbirge-neanadoalu bealdduid dihtii.
- Juos leat eanaš dievddut geat besset bargui rogganprojekti, de sáhtta dat lasihit nissoniid bargonoadi ruovttus dahje báikegottis dasgo dievdbargofápmu váldojuvvo árbevirolaš iešbirgenhommáin.
- Veahkadaga oktiibidjama earáhuvvamat ja sohkaбелиid eahpedássetvuotta vieris dievdbargofámu gaskaboddasas fárrema geažil báikái, sáhtta dagahit nissoniid dearvasvuoda ja dorvvolašvuoda váraid vuollái, nugo seksuála veahkaválddi, seksuálalaččat njoammuduvvon dávddaid ja lassánan jugešvuoda geažil báikegottis.

1. Ruvkedoaimmaid sohkaбелиide váikkuhusčielggademiid várás, geahčes Hill, C. and K. Newell (2009), *Women, Communities and Mining: The Gender Impacts of Mining and the Role of Gender Impact Assessment*, Carlton: Oxfam Australia, <http://policy-practice.oxfam.org.uk/publications/women-communities-and-mining-the-gender-impacts-of-mining-and-the-role-of-gende-293093>.

Ovttaskas nissoniid sajádat lea sorjavaš mángga ruossalas fáktoris, ovdamearkan agis, doaimmashehttejumis, náittosdili stáhtusis, oahpus, sisaboađus ja opmodagas. Nissonat geat leat earenoamáš suojeheamet vahátváikkuhusaide, sáhttet leat:

- bearatgottiid nissonoavámušat
- nieidamánát
- vuoras nissonat
- nissonat geain leat doaimmashehttejumit dahje heajos dearvvasvuochta
- nissonat geat vealahuvvojit nálle, seađu, kástta dahje seksuála soju dihtii
- bargguhis nissonat dahje nissonat geain lea heajos bálká
- seksabargit.

➡ Fitnodagat berrejit gávdnat nisssonjođiheddjiid geat sáhttet oassálastit spáitilit searvideapmái, muhto eai berre navdit allaprofiila-nissoniid sárdnut dihto sosiála joavkku buot nissoniid ovddas.

3. Hábmets heivvolaš ja spáitilis berošteaddjisearvidandoaimmaid ja nissoniid searvidanproseassaid

➡ Fitnodagat berrejit oččodit dássetvuoda dievdduid ja nissoniid gaskkas go bidjet bargiid berošteaddjisearvideapmái.

Dábálaččat lea nisssonberošteddjiid mielas vuohkkaset searvidit go oidnet nissoniid bargamin ovttas dievdduiguin fitnodagas.

➡ Fitnodagat berrejit, go válljejit searvidanvugiid, maiddá válljet searvidanvugiid mat jáhku mielde addet eanet dásseárvosaš oassálastima nissoniidda ja dievdduide. Dát sáhtttá leat:

- váldit mielde nissoniid geat eai sáhte dahje hálit guođdit ruovttu oassálastin dihtii čoahkkimiidda
- doallat sierra čoahkkimiid nissoniiguin, dahje sajáiduvvan nisssonjoavkkuiguin
- ráhkadit bovdejumiid ráđđádallamiidda ja dieđihanbuktagiid mat leat oaivvilduvvon nissoniidda ja bidjat daid báikkiide gos nissonat dávjá finadit.

4. Gozihit ja árvvoštallat dievdduid ja nissoniid fáttmasteaddji searvideami

➡ Sohkealspesifihkka indikáhtorat berrejit váldojuvvot mielde berošteaddjisearvideami gozihan- ja árvvoštallandoaimmaide.

Vejolaš indikáhtorat sáhttet leat:

- Man galle nissona leat fitnodaga berošteaddjisearvideami jođiheaddjivirggiin.

- Man galle nissona leat buohkanassii berošteaddjijoavkkuin geat searvidit fitnodagain (juohkásan ruossalas fáktoriid mielde, omd. agi, sosioekonomalaš stáhtusa, doaimmashehttejumi, lohkan- ja čállinmáhtu mielde).
- Berošteaddjisearvidandoaimmaid duhtavašvuođa dássi, juohkásan sohka-beliid mielde.
- Beroštandássi doaimmain, nugo ráđđádallančoahkkimiin, oassálasti goziheamis, šiehtadusaid dahkamis, juohkásan sohka-beliid mielde.

MIELDDUS D

Searvideapmi bargiiguin ja fágaseruviiguin

Bargiin geaid rogganfitnodagat leat virgáibidán, lea juridihkalaš gaskavuohtha fitnodahkii. Bargiide gustojit bargolágaid ja sosiála ortnegiid mearrádusat, ja riikkalaš institušuvnnalaš ja juridihkalaš rámmavuogádat bargosaji ovttasbargui, mii obbalaččat stivre gaskavuodaid ja searvideami bargiid ja bargoaddiid gaskkas. Sosiála vuorroságastallan, mii vuodđuduvvá fágaseruviid ja kollektiiva šiehtadallamiid dohkkeheapmái, lea oidojuvvon ja deatalaččamus berošteaddjisearvidanvuohki doppe gos lea virgáibidjangaskavuohtha. Molssaevttolaš searvidanvuogit bargiide eai galgga vahágit váikkuhit riikkaidgaskasaččat dohkkehuvvon vuogitvuhtii vuodđudit dahje searvat fágasearvái ja šiehtadallat kollektiivvalaččat.

Bargit geaid fitnodat ii leat njuolga virgái bidjan, nugo bálvalus- ja vuolitlá-gideaddjit, galget maiddá adnojuvvot berošteaddjin. Fitnodaga ovddasvástádus dán oktavuodas boahťa gávpeoktavuodas dáid bargiide.

1. Ádđet báikkálaš oktavuoda

Deatalaš lea ahte bargit geain lea oktavuohtha berošteddjiidguin, áddejit geatnegasvuodaid bargiide. Lea jáhkehahtti ahte várrugasvuoda árvvoštallamat mat gustojit obbalaš juridihkalaš mearrádusaide barggahusa birra, dáhpáhuvvet fitnodatdásis ovdalگو investerejuvvo projektii.

➡ Sii geat jođihit berošteaddjisearvidandoaimmaid báikkis, berrejit ráđđádallat áššáiguoskevaš olbmuiguin fitnodatdásis ja fágasearvejođiheddjiiguin vái áddejit árbevieruid mat gustojit bargoeallima ovttasbargogaskavuodaide, ja gustojeaddji bargodiliid ja bargiid váldoberoštumiid. Juos eai leat vuodđuduvvon fágasearvvit, de sáhtta ieža bargiiguin ráđđádallojuvvot, lassin gálduide mat leat čalmmustuvvon dán bagadallamis.¹

1. Geahčas earenoamážit “Rávvgat rogganbáikki bargiide”, “Ceahkki 1: A. Ráđđádallat rivttes diehtogálduiguin”.

Muhtin deatalaš dieđut berošteaddjisearvidandoaimmain maid berre áddet bargisearvideami oktavuodas, leat girjejuvvon Tabealla D.1:s.

Tabella D.1. **Áddet oktavuoda bargiiguin searvidettiin**

Diehtottiipa	Váiddahus
Ásahallamat ja ássáiguoskevaš mihttomearit	<ul style="list-style-type: none"> Bargiid vuoigatvuodat (omd. friijavuolta vealaheamis, vuoigatvuolta vuodduid fágaserviid, vuoigatvuolta kollektiivvalaččat šiehtadallat ja vuoigatvuolta dorvvolaš bargodilliide, leat máinnašuvvon ILO Tripartite Declaration of Principles concerning Multinational Enterprises and Social Policy ja OECD Guidelines, Chapter V) dahje eará riikkaidgaskasaččat dohkkehuvvon olmmošvuoigatvuodaid gaskaomiin. Bargoeallimii gustojeaddji lágat ja láhkaásahusat (omd. báikkáin ja eará buhtadasain, bargoáiggis, sihkarvuoda mihttomeariin) ja oadjoortnegiin (bargguhisvuohtaoajus, sosiáladoarjagis, dearvasvuohtabálvalusain jna.). Mearráduosat geatnegasvuodain geavahit báikkálaš bargiid (mat leat dávjá mielde soahpamušain dahje gávpesuorgešiehtadusain dahje ruvke-, oljo- ja gássasuorggi riikkálaš dialogii). Riikkálaš lágat ja geavadat mat gusket váidalusmekanismaide, sosiála ságastallamii, kollektiiva šiehtadallamiid meannundarvuogide ja eará mekanismaide mat stivrejit bargiid ja hovdengotti gaskavuodaid (dán vuolde maid šiehtadusaid mearráduosaid kollektiiva šiehtadallamiid birra).
Bargoeallima gaskavuodaid historjá	<ul style="list-style-type: none"> Bargoeallima historihka ovttasbargogaskavuodain (omd. veahkaváldi, njuorasmuhtin, bargiid lihccun dahje ránggásteapmi go geahččalit organiseret, fágasearveaktivistaid vealaheapmi, fágaserviid gaskasaš riiddu, leatgo fágasearvvit duodalaš fágasearvvit, bargiid fágaserviid vuodduanvuoigatvuoda almmolaš suodjalus, stáhta seaguheapmi dahje oktoráddén bargiid organisašuvnmaid).
Bargiid profiillat	<ul style="list-style-type: none"> Galle bargi leat virgáibiddjovuon fitnodahkii, ja sin soahpamušgaskavuodat (omd. dábálaš bargit, gaskabod-dasaš bargit dahje oasseáigebargit, doaimmahatbargit geat barget fitnodaga geahču vuolde, bargit geat barget projeaktarorálaš barggu vuolitláigideddjiid ja eará goalmátbeali bálvalusláigideddjiid ovdas).
Bargodiliit	<ul style="list-style-type: none"> Bargodiliit geavadis (báikkát ja mávssut, oadju ja sosiáladoarjja, fitnodatdearvasvuohtabálvalus ja dorvu).

2. Fuolahit ahte bargit ja sin ságastallanbealit dovđáhuvojit ja vuoruhuvvojit

➡ Fitnodagat berrejit fuolahit ahte buot vejolaččat čuozašuvvon dahje suo-jehis bargit dovđáhuvojit berošteddjiid dovđáheami olis (geahčas Tabealla D.2 eambbo dieđuid dihtii).

➡ Fitnodagat berrejit maid árvoštallat mo vassis váikkuhusat sáhttet rievdd-adallat bargiid gaskkas ja dovđáhit suojeheamos bargiid geaid vuoruhit searvi-deamis.

Bargit leat mánggadáfogis joavku, ja muhtimat sáhttet leat hearkkibut vahátváikkhusaide go earát. Fuopmášupmi berre giddejuvvot sidjiide geat jáhku mielde vaháguvvet váikkuhusain. Ovdamearkan:

- Bargit gain leat bearašovddasvástáduosat sáhttet duodalaččabut váikkuhuvvot go earát guhkes bargovuoruid dahje giddes bargoáiggid geažil.
- Nissonat sáhttet vaháguvvat vealaheaddji geavadiin mat leat vassis bargguin dahje kutuvrralaš fáktoriid geažil.

Tabella D.2. **Áddet oktavuoda bargiiguin searvidettiin**

Ássi	Vahátváikkhusovdamearkkat	Fáktorat mat lasihit vahátváikkhusaid jáhkehahttuvouda
Sivilla ja politihkalaš vuoigatvuodat	Váilevaš vejolašvuohta searvat fágasearvái dahje šiehtadallat kollektiivvalaččat	<ul style="list-style-type: none"> Eiseválddit eai suodjal bargiid (omd. vealaheami dahje lihccuma vuostá). Bargiin, vuolitlágideddjiin dahje bálvalluslágideddjiin váilu beasatlašvuohta duohta mearrideddjiid lusa.
Bargodiliit	<p>Bargoláгат uhccán suodjalit dahje eai oppa suodjalge bargiid (nugo bargoáiggiid rájjiid, badjeláiggi, vuoinjastanáigodagaid, uhcimusbáikká jna. dárus).</p> <p>Bargit ožžot uhccán dahje eai oaččo oppage čálgobálvulusaid (nugo barguhisvuohtaoaju, dearvasvuohtabálvulusaid, penšuvnna jna.).</p> <p>Bargit eai sáhte geavahit vuoigatvuoda searvat fágasearvái dahje šiehtadallat kollektiivvalaččat.</p>	<ul style="list-style-type: none"> Eahpedorvvolaš bargočatnaseapmi bargoeallimii – gaskaboddasaš soahpamušat, soahpamušat doaimmahagaiguin, deivvolaš bargu Eahpevirggálaš bargiid eahpenjuolga geavaheapmi.
Dearvasvuohta ja dorvu	<p>Váralaš bargodiliit sáhttet dagahit fidnobuozalmasvuođaid, roasmumhuvvamiid ja jápmima.</p> <p>Bargu sirrejuvvon birrasiin sáhttá dahkat riskka bargiid psykalaš dearvasvuhtii.</p>	<ul style="list-style-type: none"> Sihkarvuoda biergasat dahje oahpaheapmi váilu. Boares biergasat adnjojvvot. Fágasearvi ii suodjal. Dearvasvuohta dahje sihkarvuoda vuogádagat mat eai váret bargiide oassálastima. Johttibargit geat orrot sierranassii.
Bággobargu	Bággobarggu geavaheapmi.	<ul style="list-style-type: none"> Valljodagat mat roggjojvvot leat gáiddus báikkiin, ja johttibargit geavahuvvojit.
Mánáid barggaheapmi	Mánáidbarggu geavaheapmi.	<ul style="list-style-type: none"> Kultuvrralaš norpmat. Stuorra geafivuolta guovllus. Mánáidbargoláгат giehtaguššojvvot dohkketmeahtumit. Addosat eahpeformála bargodiliin vuolitlágideddjiin ja bálvalluslágideddjiin.
Dorvvolašvuohta	Fágasearvejodiheadjit dahje bargiid ovddasteaddjit leat bállahin uhkádušaide, vuortnuheapmái ja veahkaváldái.	<ul style="list-style-type: none"> Guovllus ja/dahje riikkas lea historjá soardimis olbmuid dahje joavkkuid geat oassálastet sivilla vuosttalde-miide. Guovllus ja/dahje riikkas lea njuolvves kultuvra suodjalit sivilla ja politihkalaš vuoigatvuodaid.

- Bargit geaid vuolitlágideaddjit leat bálkáhan, nugo huksenbargit, sáhttet leat olu ja earenoamáš suojeheamet dearvasvuođa ja dorvvolašvuođa váraide. Sin vuoigatvuohta organiserenfrijjavuhtii ja kollektiiva šiehtadallamiidda sáhttá maid leat gáržžit go sin geaid fitnodat lea nuolga virgáibidjan.

3. Gárgedit heivvolaš ja spátilis berošteaddjisearvidandoaimmaid ja -proseassaidd bargiiguin

- ➡ Vissis olgguldas hástalusat searvideapmái bargiiguin berrejit dovđáhuvvot, ja strategijjat dustet hástalusaid berrejit ráhkaduvvot plánenmuttus ja guorahal-lojuvvot nuppástuvvi dilálašvuođaid ja máhchahagaid mielde (geahčas Tabealla D.3 eambo dieđuid várás).

Tabella D.3. **Dávistit bargiid searvideami hástalusaid**

Ássi	Čielgehus	Strategijja
Hástalustiipa	<p>Johttibargit sáhttet ipmirduvvot fidnet bargovejolašvuodaid ja eará ávkkaid maid báikkálaš oibmot atnet gullat alcceset, ja dat sáhttá dagahit heajos gaskavuodaid.</p> <p>Juos ipmirduvvo ahte bargit giedahallojuvvojit vuoigatmeahttu vuogi mielde, de sáhttá dat dagahit ahte bargoveahka dudahuuvvá ja hádjosa.</p> <p>Juos vuordámušat báikkálaš bargiid virgáibidjami eai devdojuvvo, de sáhttet gaskavuodas fitnodagaim billašuvvat.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Leage rabas virgáibidjankriteriada ja -proseassaid dáfus. • Gos lea vejolaš, geahččal optimaliseret báikkálaš bargovejolašvuodaid. • Deavdde vuordámušaid dan mahttái go lea vejolaš.¹
Heajos ovttasbargodiliit bargoeallimis	<p>Muhtin áššiin sáhttá báikkálaš lánka dahje geavat šaddat vuostálaga fitnodaga polissijain dahje riikkaidgaskasaš mihttomeriguin ealáhuseallima ovttasbargodilálašvuodaid várás.</p> <p>Muhtin dáhpáhusain sáhttá njulgestaga leat nu ahte ii leat gárgeduvvon kultuvra nanu ovttasbargooktavuodaide bargoeallimis.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Gulat čielgasit ja viidát fitnodaga geatnegasvuoda doahttalit riikkaidgaskasaččat dohkkehuvvon bargiid vuoigatvuodaid vuodđudit fágaserviida ja searvat daidda ja kollektiivvalaččat šiehtadallat.² • Muhtin áššiin main lánka ii dohkálaččat suodjal bargiid geat vigget vuodđudit fágasearvi dahje searvat dasa, dahje ii leat rámmavuogádat mi veahkeha kollektiivvalaččat šiehtadallat, berre vásttolaš láhttenvuogi vuordámušain čielgasit gulahallojuvvojit ja šiehtadallojuvvojit ovddalgihtii vuolit- ja báivvaluslági-dedđjiiguin.³ • Fitnodagat sáhttet geahččalit lánčit ovttasbargogaskavuodaide bargoeallimi dán lánka: <ul style="list-style-type: none"> ❖ ášahit fitnodat spesifihka mekanismaid kollektiiva šiehtadallamiida ❖ ávžžuhit bargiid väljjet iežaset ovddastedđiid friija ja sorjjasmeahttuin válgaprošeduraid bokte ❖ ášahit máilmmiviidosaš rámmašiehtadusa heivvolaš riikkaidgaskasaš fágasearveovttastusain oktasaččat doarjun dihtii bargoeallima buriid ovttasbargogaskavuodaid).

1. Geahčás Tabealla 7, “Dávistit ulbmillaš searvideami dábálaš hástalusaid”, lasi bagadallama dihtii vuordámušaid deavdimis.
2. Nugo báhkkuovvon OECD válddahasain, “Chapter V: Employment and Industrial Relations and ILO Core Conventions”, e.g. Freedom of Association and Protection of the Right to Organise Convention, 1948 (No. 87); Right to Organise and Collective Bargaining Convention, 1949 (No. 98).
3. Geahčás “Rávvgat fitnodatplánemii ja hovdengodái”, “Beroštedđjisearvideami strategalaš sajáiduhttin”.

➡ Duodalaš fágasearvvit berrejit dohkkehuvvot ja fitnodagat berrejit daiguin searvidit. Bargit eai berre huigášuvvot geavaheames vuoigatvuoda vuodđudit fágasearvvi dahje searvamis dakkárii, omd. njuorasmahttima, ránggásteami dahje lihccuma bokte.

Doppe gos leat duodalaš fágasearvvit, dat leat bargiid rivttes ovddastedđjit geaiguin fitnodat berre ráđđádallat, ja daid ii berre garvit dainna lágiin ahte fitnodat searvidišgoahtá ovttaid ovttaid bargiiguin jovkui guoski áššiin. Duodalaš fágasearvi lea ovttatat man bargit stivrejit ieža, ja lea vásttolaš dušše sidjiide. Fitnodagat eai berre biehttalit dohkkeheames duodalaš fágasearvviid, eaige berre hilgut ovttage lunddolaš liibba kollektivvalaččat (oktasaččat) šiehtadallat.

Doppe gos eai leat fágasearvvit doaimmas, berre fitnodat diedihit ovddaskeahtes bargiide ahte ollásit doahttala sin vuoigatvuoda vuodduddit fágasearvvi dahje searvat dakkárii, ja ahte ii áiggo biehttalit searvideames kollektiiva šiehtadallamiin. Juos ii leat formála searvidanproseassa mearriduvvon, de berre geahččaluvvot dahkat doaibmabijuid searvidit eahpeformalalaččat. Dát lea earenoamáš deatalaš soardevaš riikkain gos bargit sáhttet ballat vuoddeames fágasearvvi dahje searvamis fágasearvái dahje dovddaheames váidalusaid formála oktavuodas.

Earenoamážit bargiid searvideami oktavuodas leat čuovvovaš geavadat deatalaččat:

- Árvvusatnit bargiid vuoigatvuoda vuodduddit fágaservviid dahje searvat fágaservviide ja šiehtadallat kollektiivvalaččat.
- Addit duođalaš fágaservviide mat ovddastit guovllu dahje gávpesuorggi bargiid, beasatlašvuoda lanjaide ja vejolašvuoda bargiiguin gávnnadit lanjain.
- Fállat nuvtta lanjaid ja biergasiid bargiid ovddasteddjiide vái besset jeavdallaččat ja friijasit čeahkkimastit bargiiguin dáid lanjain.
- Addit dieđuid bargiid ovddasteddjiide mat dárbbasuvvojit vái ulbmillaččat sáhttet šiehtadallat bargoeavttuin, ja dieđuid mat addet sidjiide vejolašvuoda oažžut duohta ja vuoiggalaš gova ovttadaga bohtosiin, dahje, gos lea áššáiguoskevaš, fitnodaga bohtosiin buohkanassii.
- Diedihit vuoigadit bargiid ovddasteddjiide go árvoštallojuvvo doaimmaid nuppástuhttit nu ahte sáhttet sakka váikkuhit bargahussii.
- Šiehtadallat váidalusmekanismmaid ásaheamis fágaservviiguin gos dakkárat leat ja dahkat daid beasatlašžan buohkaide geat barget rogganprojeavttas, sihke sii geaid fitnodat lea njuolga virgáibidjan ja soahpamušbargit ja bálkáhandoaimmahagaid bargit.
- Ásahit dieđiheddjiid/guoigaleddjiid suodjalusa suodjalan dihtii sin anonymitehta ja dáhkidan dihtii mávssahemiid vuostá go váidalit dahje diedihit rihkkumiid.
- Ovttasbargat bargobearráigeahčuin.

MIELDDUS E

Searvideapmi duojuvárás- ja smávva mahtodatroggiin

Leat árvvu mielde 25 miljovna duojuvárás- ja smávva mahtodatroggi, geat doibmet badjel 50 riikkas, ja sullii 150 miljovna olbmo leat njuolga dahje eahpenjuolga sorjavaččat dán doaimmas áigái boađu dihtii.

Vaikko duojuvárás- ja smávva mahtodatroggan (DSR) dávjá assosierejuvvo vahátváikkuhusaiguin nugo birasbilidemiiguin, váralaš bargodiliiguin ja organiserejuvvon rihkolašvuodain, de sáhttá dat maiddái leat áibmadas johtofápmu boaitto bealguovlluid ja ovdáneaddji riikkaid ekonomalaš ovdáneapmái. Dakkár roggan sáhttá addit barggu, lasihit oastinnávccaid, arvosmahttit báikkálaš ekonomalaš ovdáneami ja goazahit johtima gávpogii.

Duojuvárás- ja smávva mahtodatroggiid dávjá eahpečielga juridihkalaš stáhtus, ja duođalaš riskkat ja váikkuhusat maid stuorra mahtodatroggan sáhttá dagahit duojuvárás- ja smávva mahtodatroggandoaimmaide ja nuppegežiid, dahket duojuvárás- ja smávva mahtodatroggi olbmuid ja eiseválddiid geat ása hallet dakkár doaimmaid, earenoamáš ja deatalaš berošteaddji joavkun geaiguin berre searviduvvot.

1. ÁdDET báikkálaš oktavuoda

➡ Fuolahan dihtii buori áddejumi duojuvárás- ja smávva mahtodatminerálarogama hárrái berrejit bargit geat leat oktavuodas berošteaddjiiguin, ráđđádallat báikkálaš juridihkalaš diehtogálduiguin rievttálaš stáhtusis mii dakkár roggandoaimmas lea, ja ráđđádallat roggiiguin.

Oassi deatalaš dieđuin mii berre áddejuvvot searvideamis duojuvárás- ja smávva mahtodatroggiiguin, lea listejuvvon vuolábealde Tabealla E.1:s.

2. Fuolahit ahte duojuvárásroggit leat dohkálaččat dovdáhuvvon ja vuoruhuvvon

➡ Fitnodagat berrejit gártet duojuvárás- ja smávva mahtodatroggiid lávdama ja logu geaidda čuhcet fitnodagaid doaimmat.

Tabella E.1. Áddet oktavuoda searvidettiin duojivárás- ja smávva mahtodatroggiiguin

Diehtottipa	Válddahus
DSR tiipa	Man galle duojivárás- ja smávva mahtodatroggi doibmet fitnodaga lohpeguovllu birrasiin? Man guhká leat leamaš lohpeguovllus? Roggetgo jagiáiggiin vai olles áiggis? Leago doaibma lassáneaddji, geahppáneamen vai stádis? Makkár teknologija ja metodat geavahuvvojit? Mat leat DSR:a johtofámut (minerálahattit, geaivvuhta, árbevirolaš doaibma)?
DSR juridihkalaš stáhtus	Leago DSR lobálaš, lobiheapme, formálalaš vai eahpeformálalaš? Mii, juos miige, lea DSR:a formaliserenproseassa? Man mahttái áddet báikkálaš biraseiseválddit lobi DSR:i?
Demografija ja gaskavuodát	Gos bohtet duojivárásroggit? Mii lea sin gaskavuoha báikegoddái? Mii lea sin gaskavuoha guovllu ovddeš doaibmiide (juos lea áššáiguoškevaš)?
Olmmošvuoigatvuodalaš oktavuoha	Leatgo DSR:s mange lágan čatnosat riidduid ruhtadeapmái ja olmmošvuoigatvuodaid duodalaš riikkumiidda? ¹ Vuhttojito roavvámus mánáid barggaheamitt? ²

1. Lasi bagadallama várás, geahčas OECD *Due Diligence Guidance for Responsible Supply Chains of Minerals from Conflict-Affected and High-Risk Areas: Third Edition*, OECD Publishing, Paris, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264252479-en>.
2. “Vearrámus mánáid barggaheamitt” lea Internationála Bargoorganisašuvdna, ILO, meroštallan, geahčas Article 3 of ILO Convention, No. 182, www.ilo.org/ipecc/facts/WorstFormsOfChildLabour/lang-en/index.htm.

DSR doaimmat sáhttet molsašuvvat sakka, ja danne dain ii leat čielga meroštallan. Almmage sáhttet DSR:a váldodovdomearkkat leat:

- Sorjavašvuoha oktageardánis teknihkain ja rumašlaš barggus mas uhccán mašiinnat dahje teknologija geavahuvvo.
- Doaimmain ii leat lobálaš láhkavuodđu roggat (lohpi, gáibáduusat) dahje gustojeaddji soahpamuš vuoigatvuodalaččain.
- Uhccán buvttadanmunni, dasgo DSR dávjá lea smávva ja birzzehis guovlluin, lea ráddjejuvnon beaiveroggamii dahje roggamii sáddos ja geavaha eahpedoaimbis teknihkaid.
- Váilevaš sihkarvuoda doaibmabijut, dearvvasvuoda bálvalusat dahje birasgáhtten.
- Jagiáiggi doaibma (omd. dienaslassin eanadollui) dahje gaskaboddasaš doaibma vástádussan alla vuodđoávnashattiide.
- Ekonomalaš eahpesihkarvuoha.¹

Go DSR:a juridihkalaš stáhtus lea áđamus dilis eahpesihkar, de lea DSR:a “lobálašvuoda” ádden deatalaš fáktor barggus ráhkadit searvidanstrategiija. Lea deatalaš áicat ahte váilevaš juridihkalaš stáhtus dahje formaliserejuvnon doaibma ii čájjet eandalii ahte DSR doaibma lea lobiheapme. Geahčas Boksa E.1:s eambbo bienalaš dieđuid.

1 Listá mii lea heivehuvvon dás: Hentschel, T. et al. (2002), *Global Report on Artisanal & Small-Scale Mining*, Mining, Minerals and Sustainable Development, www.ddiglobal.org/login/resources/g00723.pdf.

Boksa E.1. **Lobálaš duojuváraš- ja smávvahtodatroggan**

DSR:a lobálašvuotta lea váttis doaba meroštallat dasgo dat siksikkilda máŋga situašuvdnaspesifihkka fáktora. Dán bagadallama atnui čujuha lobálašvuotta earret eará duojuváraš- ja smávvahtodatminerálaroggamii, mii lea gustojeaddji lágaid mielde.

Go gustojeaddji láhkamearrádusat eai giehtaguššojuvvo, dahje go dakkár láhkamearrádusat váilot, de dárko DSR:a lobálašvuoda árvvoštallan geahččalemiid mat dahkkojuvvojit buori doavvus doaibmat gustojeaddji láhkamearrádusaid mielde (gos dakkárat leat), ja daid formaliserenbarggu dađistagago šaddet beasatlašžan (seammás go ferte muitit ahte eanaš dáhphusain leat duojuváraš- ja smávvahtodatroggiin hui vánes cuokkat dahje ii mihkkege cuokkaid, vánes teknihkalaš dáiddut dahje eai leat doarvá ekonomalaš veahkkevárit dahkat dán).

Beroškeahttá, DSR ii sáhte, nugo buot eará minerálaroggange iige sáhte adnojuvnot lobálažžan juos dat dagaha riiddu ja duođalaš láhkarihkkumiid minerálaid roggama, fievrredeami dahje gávppašeami dihtii.

Gáldu: Heivehuvvon OECD:s (2013), "Definitions", OECD Due Diligence Guidance for Responsible Supply Chains of Minerals from Conflict-Affected and High Risk Areas: Second Edition, Supplement on Gold, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264185050-en>.

Deatalaččamus vejolaš vahátváikkukhusat duojuváraš- ja smávvahtodatroggandoaimmaide gusket ekonomiižii ja sihkarvuhtii. Ovdamearkan:

- Áigáiboađu massin ja dainna duojuváraš- ja smávvahtodatroggamis sorjabaš báikegottiid hádjoseapmi sáhtta dáhphuvvat go olbmot geat dáinna barget, gildojuvvojit bargamis lohpeguovllus.
- Rogganbáikki sihkarvuoda bálvalus sáhtta dahkat vára duojuváraš- ja smávvahtodatroggi olbmuid dorvolašvuhtii ja olmmošvuogatvuodaide geat doibmet lobiheamet lohpeguovllus, juos sihkarvuoda bálvalus geavaha badjelmeari veahkaválddalašvuotta.

3. Gárgedit heivvolaš ja spáitilis berošteaddjisearvidandoaimmaid ja -proseassaid duojuvárašroggiiguin

➡ Fitnodagat berrejit dárkilit árvvoštallat mo sii plánejit vástidit duojuváraš- ja smávvahtodatroggandoibmii go leat hábmemin iežaset searvidandoaimmaid.

DSR:a oktavuodas lea searvideami ulbmiliid mearrideapmi searvidandoaimma deatalaččamus aspeavttaid gaskkas. DSR doaimma šlája ja dilálašvuodaide mielde (omd. leago "lobálaš" vai ii, mielddisbuktágo duođalaš váraid olmmošvuogatvuodaide, beasatlašvuotta eará áigáiboahtovugiide jna.) ferte mearriduvnot galgágo ja man mahtái galgá searvideapmi guovdilastit ovtasbarggu joatkašuvvi DSR:in, dahje searvideapmái mo dakkár doaibma sáhtta heaittihuvnot almmá dagakeahttá vahátváikkukhusaid báikegottiide mat leat sorjabaččat doaimmas.

Mii guoská fitnodaga riskkaide, de sáhtttá heajos searvideapmi DSR báikegot-tiiguin dagahit riiddu ja bidjat báikegotti vuostálaga fitnodagain ja dagahit olm-šošvuoigatvuodaid váraid ja valljodagaid massima ásalalakeahtes doaimmaid geažil. Almmage sáhtttá ovdáneami mii guovdilastá ovttasbarggu ja DSR:a ovttaiduvvama buktit sosiála gárggiideami ja geafivuodá geahppáneami minerálagár-gedeami bokte.

Daði mielde makkár oktavuodas DSR dáhpáhuvvá, de sáhttet searvideami ulbmilat leat:

- DSR:a reguleren/formaliseren
- Molssaevttolaš áigáibohtoprográmmaid álggaheapmi
- DSR:s roggiid sirdindoaibmaplána doibmiibidjan
- DSR:a minerálabuktagiid oastinprográmmat
- DSR:a roggiid virgáibidjan bargin
- Rogganlobi juogadeapmi.

Dáid oktagaslaš strategiijaid bagadallan ii gula dán bagadallamii, muhto mánga olgguldassat veahkkevári addet ávkkálaš rávvagiid dáid fáttáin.²

➡ Vissis olgguldassat hástalusat searvideapmái DSR:in berrejit dovdáhuvvot, ja strategiijat dustet hástalusaid berrejit gárgeduvvot plánemuttus ja guorahal-lojuvvot nuppástuvvi dilálašvuodaid ja DSR báikegottiid máhcahagaid mielde.

Mánnga hástalusat mat leat áššáiguoskevaččat obbalaš berošteaddjisearvi-deapmái, gustojit seamma lánkeai DSR:a oktavuhtii. Almmage gáibidit hástalusat mat gullet ásalalakeahtes ja duollet dálle váralaš DSR oktavuhtii, earenoamáš fuopmášumi (geahčassat Tabealla E.2 eambbo dieđuid dihtii).

2. Erenoamážit, geahčassat CASM (World Bank), ICMM and IFC CommDev (2010), *Working Together: How Large-scale Mining can Engage with Artisanal and Small-scale Miners*, www.icmm.com/document/789; OECD Due Diligence Guidance for Responsible Supply Chains of Minerals from Conflict-Affected and High-Risk Areas: Third Edition, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264252479-en>; Responsible Jewellery Council Standards Guidance (2009), www.responsiblejewellery.com/files/G002_2009_RJC_Standards_Guidance3.pdf.

Tabella E.2. **Dávistit hástalusaide searvidettiin duoživárás- ja smávvahtahtatroggiuin**

Hástalustipa	Čilgehus	Strategijja
Eahpeluohttámuš, vuostehähu ja veahkaváldi	<p>DSR báikegottit ballet dahje eahpidit fitnodaga dannego navdet dan duolbmat sin iežaset doaimmaid dahje fárreheit sin eret.</p> <p>Veahkaváldi sáhtttá geavahuvvot ovdanbuktit duđuhisvuoda fitnodahkii dahje projektii.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Čilge searvideami álggus ulbmiliid ja áigumušaid. • Áššiin main fárreheapmi lea dárbbaslaš, čilge fárreheami ákkaid ja vuoigat fárreheami ja čilge searvideami ávkkii (omd. veahkehit mearridit mo fárreheapmi galgá dáhpuhuvvat, addit buoret dieduid dábuhahtti vejolašvuodain čuozašuvvon DSR báikegottiide). • Garvve álo vástideames veahkaváldiin go sihkarvuoda doaibmajijut čadahuvvojit. • Áittar ahte dorvvu ja olmmošvuoigatvuodaid eaktodáhtolaš prinsihpat doahttaluvvojit go sihkarvuoda bargit báikáhuvvojit ja hovdejuvvojit. • Váidde oktavuoda vuosttaldanjoavkkuiquin ja odasmahte jeavddalaččat bovdjumiid oassálastit ságastallamiidda buori doaivvus.
Olmmošvuoigatvuodaid áššit	<p>Duodalaš olmmošvuoigatvuodaid rihkkumat deaivdit DSR oktavuodas, nugo vearrámuš mánáid barggeheamiit dahje veahkaváldi dalaš ii-stáhtalaš vearjoavkkuid dahje láhkarihkolaš fierpmádagaid doarjun.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Čielga ja viiddis gulahallan fitnodaga olmmošvuoigatvuodaid ja vuodđofriijavuodaid geatnegasvuodaid birra. • Juos fitnodagas ii leat vejolašvuohta váidudit diii nu ahte geavaha váikkuhanfámu (omd. ekonomalaš intensiivaid bokte oastinprográmmain), de berre juohke čanus doibmii gávpeoktavuodaid bokte garjuvuvot.

OLGGOSADDI:

Vásttolaš ealáhuseallima oktavuodadoalli

Váldde minguin oktavuodá: oeclnncp@mfa.no

Vásttolaš ealáhuseallima oktavuodadoalli

Poastaboksa 8114 Dep

N-0032 Oslo, Norga

www.ansvarlignæringsliv.no

Publikašuvdnakoda: E-986-S

Prentejeaddji: Departemeanttaid dorvo- ja

bálvalusorganisašuvdna

Preantalohku: 100

06/2019